

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 9 DECEMBER 2013 PRIS: 89:-

Inget förtroende

**Vad händer med demokratin när misstron
växer mellan väljare och valda?**

JACOB ARFWEDSON, ANNA-LENA LAURÉN, TOR BILLGREN och ROBERT J SHAPIRO
tar tempen på folkstyret i Frankrike, Ryssland, Sydafrika och USA.

SAMHÄLLE

ANNA BRODOW INZAINA

om en ensidig bild av hur
Italien bemöter flyktingar.

FRIZON

JENS CHRISTIAN BRANDT

om att spela golf i Polen:
300 meter under jord.

RECENSION

MARTIN LAGERHOLM

om en levnadsteckning av
levnadskonstnären Goethe.

INTERPRESS 2804-09

7 388280 408901

RETURVECKA V 07

Alla pratar om jobben. Men hur får vi fler jobb?
Jobb uppstår inte ur tomma intet - de skapas av
företagsamma människor. Om nu jobben är den
viktigaste frågan måste vi börja ställa den rätt:

**Hur gör vi det enklare och tryggare
för företagare att anställa fler?**

SVENSKT NÄRINGSLIV

www.svensktnaringsliv.se

Bara löften och beställningar kvar?

Fredagen den 4 oktober i år sände den amerikanska sajten *The Onion* som vanligt en veckosammanfattning inför helgen. I ett av inslagen tog man upp den höga konfliktnivån och de svåra låsningarna i Washington:

Efter nedstängningen av statsapparaten i tisdags uttrycker småskurna och kortsiktiga amerikaner över hela landet sin indignation över en lagstiftande församling som uppför sig på ett sätt som perfekt återspeglar deras egen irrationalitet och trångsynthet. Förbittrade medborgare sade till reportrar att det var fruktansvärt irriterande att se valda befattningshavare splittras av förutfattade meningar, gammalt groll och patetisk partiskhet, och noterade att den sortens uppförande, som på pricken imiterade deras eget, var fullständigt oacceptabelt.

Den suveräna satirsajten träffar rätt en gång till. Man följer inte bara med strömmen och plockar lättköpta poäng på att gissla "politikerna" utan törs stryka publiken mothårs och påpeka att fler än de styrande har skuld till oredan som råder. Om människors förväntningar var rimligare och benägenheten större att utvärdera klarspråk, skulle det vara lättare att ge politiken en balanserad inriktning.

Det borde vara en självklarhet att det inte går att avveckla budgetunderskottet samtidigt som utgifterna höjs och skatterna sänks, men det finns gott om både politiker och väljare som inte vill höra på det örat. Folk och förtroendevalda förenas i falska drömmar om att det omöjliga är möjligt och det nödvändiga onödigt.

I fjol ägnade *The Atlantic* ett långt reportage åt granskning av den amerikanska förtroendekrisen och vad reportrarna fick höra av borgmästaren i Muskie, Indiana, (känt som "Middletown" bland sociologer) kunde ha kommit från en hel rad av hennes kolleger: "Varför var jag inte ärligare mot väljarna? För att de inte ville höra det." Tidskriften sammanfattar: "Det är en ond cirkel. Väljare gillar inte hårda sanningar, så politiker ger oss spinn, så vi litar inte på politiker, så politiker ställer sig in och ljuger för oss. Muskies historia är densamma som Amerikas."

Tilltron till *government* i allmänhet har fallit kraftigt och stödet är klen för både presidentämbetet och kongressen, även om Vita huset klarar sig bättre. I Gallups novemberundersökning 2013 får kongressen det lägsta betyg som noterats under mätningarnas 39-åriga historia. Endast nio procent tycker att där görs ett bra jobb.

I Sverige är läget ett annat, men vi får alltmer drag av undantaget som bekräftar regeln. Problem finns på många fler håll än i USA. I Sydeuropa, till exempel, har det politiska förtroendet

kollapsat. För fem år sedan var 36 procent av italienarna och 34 procent av spanjorerna positiva. I år är det 14 respektive 15 procent. Det kan tyckas självklart: efter fem år av kris och åtstramningsbesked är skepsisen monumental. Å andra sidan är det en dyster tanke att förtroendet var mycket större när politiker och väljare talade osanning med varandra och problemen pumpades upp än vad det är i dag, när man åtminstone nått fram till halvsanningar.

Förtroendet för president Hollande i Paris ligger på ungefär samma bottennivå som förtroendet för regeringarna i Rom och Madrid. Man kan bara ana hur det ska bli när han inte längre kan smita undan utan blir tvungen att börja med riktig reformpolitik.

För ett kvartssekel sedan föll Muren och Sydafrika befriades från apartheid. En demokratisk våg spolade bort gammal bråte i Latinamerika. Francis Fukuyama förkunnade den demokratiska kapitalismens eviga seger på det idémässiga planet. Demokratidebatten var full av tillförsikt.

I dag är den betydligt mindre stjärnögd. Demokratier som ideal står stark, men den har problem med det praktiska. Nya demokratier plågas av *illiberal democracy*: majoritetsvälde utan större respekt för rättsstat och minoritetsrättigheter. Gamla demokratier förfaller till alltmer av kortsiktighet, opportunism och intressebevakning: röststarka grupper slår vakt om förmåner som de varken kan eller vill betala för.

Konsumtionssamhället slår igenom även i politiken. Väljare anlägger åskådarens och kravmaskinens perspektiv och vill ha snabb och billig leverans, medan politiker anpassar sig till opinion och krav i den breda mittfåran.

Självklart ska människors önskemål respekteras, men frågan är hur bra folkstyret kan fungera om det saknas ömsesidigt förtroende mellan väljare och valda. Om det bara blir löften och beställningar kvar?

Alla behöver inte vara politiker, men många behöver känna för det gemensamma och ha respekt för att det krävs svåra avvägningar när man leder ett land. När medborgarkänslan saknas förändras demokratin till något annat.

PJ Anders Linder

Alla behöver inte vara politiker, men många behöver känna för det gemensamma och ha respekt för att det krävs svåra avvägningar när man leder ett land.

PJ Anders Linder

Unna dig ett gott nytt år med mer FOKUS.

Unna dig årets bästa, mest innehållsrika julklapp. Med en helårsprenumeration på FOKUS behåller du skärpa och perspektiv. Varje fredag, året om, förklarar, analyserar och sammanfattar vi veckans viktigaste händelser. En djupdykning vid sidan av det vanliga mediebruset. För dig som vill mer än att bara skumma av ytan.

Julerbjudande! Tecknar du en helårsprenumeration nu får du Fokuskrönikören Thomas Engströms fängslade thriller Väster om friheten, plus en digital Fokusprenumeration helt gratis.

Spara 2 771 kronor! Utöver 41 vässade nummer för endast 985 kronor (värde 2 009 kr) bjuder redaktions-tomten på Thomas Engströms kritikerrosade thriller **Väster om friheten**. Plus en gratis digital Fokusprenumeration (värd 1 558 kr). Fyll i och skicka in talongen idag eller gå in på www.fokus.se/prenumerera före den 31/1 2014 så får du ett gott nytt år med Fokus både i din surfplatta och direkt hem i brevlådan.

41 nummer av Fokus	2 009:- *
Digital Fokusprenumeration	1 558:- *
Väster om friheten	189:-
Totalt	3 756:-
Ditt pris	985:-
Du sparar	2 771:-

*Ordinarie lösnummerpris.

☐ **Ja tack!** Jag vill beställa en helårsprenumeration av Fokus inklusive prenumerat för surfplatta och julbonusen. Jag betalar bara 985 kr för ett helår, 41 nr.

☐ **Ja tack!** Jag vill beställa 12 nummer av Fokus. Jag betalar bara 285 kr för 12 nr. Jag sparar 303 kr, jämfört med lösnummerpris (588 kr).

Du kan även teckna prenumerat på Fokus hemsida: För helårsprenumerat gå in på: www.fokus.se/prenumerera och fyll i AXESS41. För 12 nummer gå in på www.fokus.se/prenumerera och fyll i AXESS12

Skicka tidningen till:

Namn _____

Adress _____

Postnummer _____ Postadress _____

E-mail OBS! Nödvändig för att få premien! _____

Telefon/Mobil _____

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

FOKUS/FPG Media AB
Prenumerationsavdelningen

SVARSPOST
204 720 55
110 01 Stockholm

10 SAMHÄLLE

- Försvaret* Johan Wiktorin anser att det svenska försvaret är destabiliserande **10**
Italien Anna Brodow Inzaina reagerar mot självgodheten i svenska medier **12**
Nordkorea Benjamin Katzeff Silberstein analyserar oförmågan att förstå Nordkorea **14**
Europa Fredrik Erixon konstaterar att motivet för EU idag är makt **16**
Yttrandefrihet Lars Gunnar Erlandson om påtryckningar mot amerikanska medier **18**
Krönika Marika Formgren gör ned det pedagogiska etablissemangen **19**

20 FRIZON

- Erik W Larsson om tiden som studentläkare i Finland **20**
 Ramy Wurgaft reder ut en arkeologisk strid **26**
 Jens Christian Brandt besöker pånyttfödda polska gruvorter **30**

34 OPINION

Mats Alvesson har fått nog av styrdokument.

TEMA: DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

38 Fransk makt och vanmakt

Den franska staten befinner sig i kris. Det öppnar sig en avgrund mellan överhet och undersåtar. **Av Jacob Arfwedson**

43 Det handlar om mig

Den ryska medelklassen är utbildad och kritisk. Men att bli medborgare kommer att ta tid. **Av Anna-Lena Laurén**

46 Maktmonopolet dröjer sig kvar

Trots korruption och inkompetens dominerar ANC fortfarande den sydafrikanska politiken. Man lever på gamla meriter och verkligt ansvarsutkrävande saknas. Förändringar kommer, men det går långsamt. **Av Tor Billgren**

51 Demagogernas dödläge

Den amerikanska demokratin bygger på ett givande och tagande mellan de folkvalda. Oförmågan att ta itu med samhällsproblemen riskerar att undergräva tilltron till det politiska systemet. **Av Robert J Shapiro**

”

Allt färre länder har ekonomiskt intresse av att dansa efter EU:s pipa.

Fredrik Erixon, sid 16

54 INTERVJU

PJ Anders Linder och Peter Luthersson förmedlar sex röster från Jerusalem och Tel Aviv.

58 TRADITION

Johan Hakelius fascinerar av Rex Whistler.

62 CIVILISATION

- Historia* Lena Jonson tittar på samtidskonst i Moskva 62
Paris Anita Limare Hjelte om Maigrets flytt 64
Litteratur Lisbeth Lindeborg om Tysklands Voltaire 66
Litteratur Staffan Skott berättar Liliana Lunginas märkliga historia 68
Krönika Lars Anders Johansson om popjournalister 70
Notiser Bulgakov, isländsk dikt och judiska Nobelpristagare 71

72 RECENSIONER

- Ruth Lötmarker hyllar en upplysningsman som skrev för framtiden 73
Martin Lagerholm förmedlar en tysk lektion i levnadskonst 77
Gunnar Wetterberg lider med de traumatiserade danskarna 79
Ninna Rösiö vittnar om det franska skolsystemets skadeverkningar 81
Kim Salomon ser en mordisk kultledare blomma ut i en radikal tidsanda 83
Eli Göndör varvar skolflicksfunderingar med stormaktspolitik 85
Joel Halldorf träder in i den högteknologiska konsumtionskyrkan 87
Håkan Tribell anar annalkande trubbel för medelmåttan 88
Lennart Berntson umgås med en våldsbenägen extremvänster 90
Mark Brodin följer judarna genom en äventyrlig historia 92
Carina Waern studerar formandet av ett elastiskt intellekt 94
Kristian Hultqvist lyssnar när den tjuvtrande klassen larmar och gör sig till 96

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas
Gür, Peter Luthersson, Nathan
Shachar och Isabella Thomas

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: J Losciale/P Carnhagen

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Bildredaktör: Ellinor Carlsson

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 29 januari 2014

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: iStock

Prenumerationsärenden: Helår

9 nummer: 674 kr. Kontakta Pressdata:
tfn 08-799 63 31 E-post: axess@press-
data.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans,
Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Mats Alvesson
Professor i företagsekonomi
vid Lunds universitet

Jacob Arfwedson
Journalist bosatt i Paris

Lennart Berntson
Lektor i historia vid
Roskilde universitet

Tor Billgren
Journalist och radio-
producent, tidigare bosatt i
Sydafrika

**Jens Christian
Brandt**
Författare och journalist

**Anna Brodow
Inzaina**
Konstkritiker i SvD och
doktorand i konstvetenskap

Mark Brolin
Författare och national-
ekonom

Fredrik Erixon
Director The European
Centre for International
Political Economy

**Lars Gunnar
Erlandson**
Journalist och författare

Marika Formgren
Journalist och ledarskribent

Eli Göndör
Fil dr i religionshistoria med
inriktning mot islamologi
och Mellanöstern

Johan Hakelius
Skribent

Joel Halldorf
Teol dr och lektor vid Teol
högskolan Stockholm

Kristian Hultqvist
frilansskribent och public
affairs-rådgivare

Jackie Jakubowski
Chefredaktör för
Judisk krönika

**Lars Anders
Johansson**
Musiker, poet och
kulturredaktör
i *Svensk Tidskrift*

Lena Jonson
Rysslandsforskare vid
Utrikespolitiska institutet, fd
kulturråd i Moskva

Per Klingberg
Frilansskribent

Martin Lagerholm
Litteraturkritiker och
kulturskribent

Erik W Larsson
Läkare och frilansskribent

Anna-Lena Laurén
Hufvudstadsbladets och
SvD:s Moskvakorrespondent

Anita Limare Hjelte
Författare och tv-producent

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Magnus Ljunggren
Professor emeritus i rysk
litteratur

Peter Luthersson
Fil dr i litteraturvetenskap,
ingår i Axess redaktionsråd

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor i
franska vid Stockholms
universitet

Ninna Rösiö
Fri skribent och tidigare
minister i UD

Kim Salomon
Professor i internationell
historia vid Lunds
universitet

Robert J Shapiro
Chef för konsultföretaget
Sonecon i Washington,
tidigare statssekreterare i
handelsdepartementet

**Benjamin
Katzeff Silberstein**
Studerar vid Johns Hopkins
School of Advanced
International Studies i
Washington

Staffan Skott
Journalist och författare

Håkan Tribell
Chef för idéverksamheten
på Timbro

Carina Waern
Kulturskribent

Gunnar Wetterberg
Historiker och författare

Johan Wiktorin
Ledamot av Kungl
Krigsvetenskapsakademien
och vd i underrättelse-
företaget Brqthrough

Ramy Wurgaft
Chilensk-israelisk journalist

Sanningen om Lincoln

I sin intressanta och skarpsinniga recension av George Packers bok *The Unwinding – an inner history of the new America* påstår Göran Rosenberg att Abraham Lincoln «föddes i en timmerkoja i Illinois». Sanningen är emellertid att han föddes i ett relativt förmodet hem i Kentucky. Faderns framträdande – och sedan förlorade – samhällsställning i slavstaten Kentucky var gissningsvis rätt betydelsefull för Abraham Lincolns utveckling som människa och medborgare. Större delen av sin uppväxt tillbringade den blivande presidenten sedan i Indiana. Till Illinois flyttade familjen först när Lincoln var i 20-årsåldern.

Wilhelm Behrman, skribent och leg psykolog

FOTO: NSA

Svårsmält om NSA

Per Bauhn framför flera häpnadsväckande påståenden i Axess 8/13: NSAs övervakning är "mer lätt-smält" och "fördomsfri" då den omfattar alla och inte riktar sig mot någon viss grupp. "Man lär sig leva med det, liksom man lärt sig leva med personkontrollen på flygplatser." Det är enligt PB inte heller mycket att oroa sig för då det är så få meddelanden som selekteras ut. Men om vi tar NSAs märkligt exakta siffror över hur många meddelanden som de facto selekteras ut för analys (1,6 procent), ska man erinra sig att mängden information är enorm. Redan för 20 år sedan uppgav NSA att det handlade om flera miljoner per timme. Räknar vi lågt, 2 miljoner, innebär det 32 000 meddelanden varje timme. Därtill är det en fundamental skillnad mellan flygplatskontroll och NSAs insamlande.

I det ena fallet kollas konkret vad jag bär med mig. I det andra fallet samlas all kommunikation in för lagring, för även om det inte lyfts ut idag finns den där för eventuella framtida behov. Beskrivningen av det historiska exempel PB hänvisar till – censur och övervakning i Sverige under andra världskriget – är inte helt korrekt. PB skriver att medborgarna visserligen kontrollerades, men det fanns rättsstatliga garantier i och med "oberoende domstolar". Men den kontrollen var till stor del frånvarande under kriget. Säkerhetstjänsten fick egna omfattande befogenheter att censurera utan inblandning av domstolar. Detsamma gällde den omfattande placeringen av utländska medborgare i läger, även här utan tillstymmelse till rättslig prövning.

Janne Flyghed, professor, kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet

Cash is king

De flesta svenskar spenderar tre tusen kronor på julklappar i december. De flesta svenskar kommer att betala med kort. Det kommer inte jag att göra. I en värld där privatsfären krymper och till och med Angela Merkels mobiltelefon är avlyssnad är det en frihetsfråga att använda kontanter.

Det privata är knutet till det personliga, skrev Peggy Noonan i Axess 8/13 i en av flera tankeväckande artiklar på temat integritet. När vi inte längre förväntar oss att våra kommunikationer ska förbli privata har vi förlorat något personligt och intimt. Jag menar att det inte bara gäller mobilsamtal och e-post, utan också möjligheten att handla utan att varje köp registreras. Om kontanterna försvinner kan varje transaktion övervakas av staten. Att det ligger i storebrors intresse är självklart. Men ligger det i vårt?

Julkapparna går fortfarande att betala kontant. Det är till och med så att var och en är skyldig att ta emot sedlar och mynt som ges ut av Sveriges Riksbank som betalningsmedel. Det har slagits fast i flera domstolar på senare år. Men hur länge kommer det att vara så, när banker och stater sitter i samma båt med starka incitament att införa det kontantlösa samhället?

När jag ringer till Skatteverket för att höra om jag kan betala in min skatt kontant får jag svaret att det är omöjligt. Alla inbetalningar måste ske via bankgirot. Så har det varit sedan 1998.

Jag kommer att betala julkapparna med riktiga pengar. Det är en enkel handling för att mina barn ska kunna göra samma sak.

Martin Borgs, dokumentärfilmare

FOTO: FREDRIK SANDBERG/TT

FÖRSVAR

Vår svaghet drabbar även grannarna

Svagheten hos Sveriges försvar är på väg att bli en destabiliserande faktor i vårt närområde, skriver

Johan Wiktorin.

Självgott i svenska medier

12 Anna Brodow Inzaina reagerar mot kritiken av Italiens flyktingpolitik

Därför faller inte Nordkorea

14 Benjamin Katzeff Silberstein analyserar Nordkoreas myter och traditioner

Makten framför allt

16 Fredrik Erixon letar efter en berättelse om dagens EU

Jakt på läckor hotar USA:s press

18 Lars Gunnar Erlandson om ökade spänningar mellan Barack Obama och medierna

Krönika

19 Marika Formgren gör upp med fackpedagogerna

NÄR FÖRSVARET GJORDES OM, i och med riksdagsbeslutet 2009, var det en medveten satsning på ett insatsförsvar. Genom att vara flitigt använt i internationella insatser skulle Sverige utöva ett visst inflytande, förfinas sitt försvar och samtidigt behålla legitimiteten hos den egna befolkningen, var tanken hos arkitekterna. Det fanns inget att anmärka på när det gällde ambitionerna, och detsamma kan man säga om den ensidiga solidaritetsförklaring som riksdagen antog i största enighet.

Problemen var inte målen, utan de avsattna medlen. Redan innan reformen klubbadess igenom varnade bedömare för att den var kraftigt underfinansierad.

Tidigare i höst lämnade Försvarsmakten in sin perspektivplan till regeringen. Analysen är befriande i sitt klarspråk, men märkligt nog har myndigheten valt att lämna in ett enda förslag om framtiden. Den handlar om en försvarsmakt i en prolongerad ekonomi.

Beskedet är beskt. Insatsorganisation 2014 kommer aldrig att kunna realiseras, om inte mer pengar tillförs. Försvarsmakten löper risk att *inte ens kunna hävda terri-*

toriet mot systematiska kränkningar, med nuvarande politik.

Försvarsmakten fortsätter sedan att resonera kring vägen framåt, där det positiva budskapet är att vi nu ska välja effekt och kvalitet framför kvantitet. Som om vi hade någon kvantitet att tala om. Det blir alltså mindre av samma som förut.

ÖB Sverker Göransson uttryckte kring nyåret den sensationella uppgiften att vi hade en uthållighet på omkring en vecka i ett geografiskt område, om Sverige drabbades av ett begränsat väpnat angrepp. (Fäst först när Insatsorganisation 2014 fanns på plats.) Veckan efter intygade såväl försvarsminister Karin Enström som ÖB att detta är en rimlig nivå respektive ambition.

Vi har en reform som politikerna verkar sakna vilja att fullfölja, men problemet stannar tyvärr inte där.

PARALLELLT MED OMSTÖPNINGEN av försvaret har Ryssland vaknat ur sin försvarsmässiga dekadens, som innebar icke sjövärdiga fartyg, obetalda löner och allmänt låg moral. Medan Sverige har arbetat med sin försvarsreform har Ryssland genomfört ett krig mot Georgien, annonserat kraftiga upprustningsplaner, genomfört mängder med stora beredskapsövningar, brutit det juridiskt bindande CFE-avtalet och hotat grannar i sin intressesfär med ekonomiska sanktioner. Geopolitiken och nollsummetänkandet är tillbaka.

Det innebär att osäkerheten om utvecklingen i närområdet har ökat. De styrkor om 2000 personer som Sverige planerade få fram för kontinuerliga insatser runt om i världen var inte dimensionerade för att försvara landet på det sätt vi minns från invasionsförsvarets dagar. Det kanske inte heller behövs. Med tanke på stormakternas erfarenheter av invasion och ockupation under de fyra senaste decennierna är det antagligen en överförsäkring att sätta upp en nygammal version av invasionsförsvaret.

Risker saknas emellertid inte framöver. Vi har en vitrysisk diktatur som kan falla samman. I ett sådant läge skulle det vara uteslutet att tänka sig att Ryssland inte agerade för att behålla ett fördelaktigt inflytande. Den ökade nationalismen i Europa kan ställa till problem som har att göra med etniska minoriteter. Den ryska regeringen har lagt fast i sin doktrin att med militärt våld kunna skydda sina minoriteter i "det nära utlandet" liksom sina handelsflöden.

På kort sikt är det framför allt fråga om vart Ukraina tar vägen. Den som har den minsta kunskap om rysk självbild inser att sannolikheten för maktdemonstrationer i Rysslands närområde ökar kraftigt, om Ukraina kommer att välja EU före den Euroasiatiska Unionen. Här handlar det inte om att ett starkare svenskt försvar skulle kunna förebygga en kris kring Ukraina ut-

an om att kunna hantera möjliga militära konsekvenser av kriser kring de forna sovjetrepublikerna i nordöstra Europa. Detta område är nu den svagaste delen av gränzytan mellan Nato/Väst och Ryssland.

MILITÄRA KRISER KAN komma snabbt, men så länge de avgörs snabbt och med begränsade medel kommer mycket att tala för att omvärlden väljer att inte eskalera en väpnad konflikt. Det skulle kunna riskera användning av kärnvapen. Samtidigt behöver det inte komma till faktiska våldshandlingar för att ett hot ska kunna få praktiska konsekvenser. Det inträffar när ett land har blivit manövrerat till ett läge, där den egna militära styrkan upplevs som för svag för att den politiska ledningen ska ha handlingsfrihet. I en sådan situation blir resultatet oftast politiska eftergifter, inte sällan ett uppgivande av viss suveränitet.

Dessutom kan militära förmågor behövas för att skydda befolkningens liv och hälsa samt handelsförbindelser, om det i stället för en maktkonsolidering blir ett sönderfall av den ryska statsapparaten. En cen-

I alla dessa fall gäller att Sverige utan ett trovärdigt försvar riskerar att bli en destabiliserande faktor i vårt närområde.

tralmakt utan kontroll över väldiga vapenarsenaler i vår närhet är en betydande risk att förhålla sig till.

I alla dessa fall gäller att Sverige utan ett trovärdigt försvar riskerar att bli en destabiliserande faktor i vårt närområde, vilket i sin tur undergräver våra närmaste grannars försvarsförmåga. Utan en egenupplevd tro på vår försvarsförmåga viker försvarsviljan, vilket i sin tur verkar självparalyserande.

Till råga på allt är tillståndet i de civila delarna av totalförsvaret ännu sämre. Vi har inga statliga beredskapslager, meddelade försvarsdepartementet nyligen. Våra kommersiella små livsmedelslager kombinerat med en självförsörjningsgrad på 50 procent gör oss ytterst sårbara för störningar. Flaskhalsar i elförsörjningen i kombination med svårigheten att skydda sig mot målmedvetna it-angrepp är andra faktorer som inger betänkligheter vad gäller samhällets uthållighet, särskilt i de större städerna. Och 2019 blir Stockholm den första huvudstaden i världen utan egen bränsleförsörjning.

Mot dessa risker hjälper inga stridsvagnar >>

Ryssland och Vitryssland i gemensam militärövning i Kalingradområdet hösten 2013.
FOTO: RIA NOVOSTI/TT NYHETSBYRÅN

**Allt detta
sammantaget
innebär att
Sveriges trovär-
dighet redan
ifrågasätts i vår
omvärld. Det
innebär i sin tur
att vårt inflytande
minskar.**

eller artilleripjäser, varför andra invester-
ingar också krävs för att avhjälpa de störs-
ta bristerna på dessa områden. Det är trots
allt mer sannolikt att vi drabbas av sådana
störningar än en väpnad konflikt.

Allt detta sammantaget innebär att
Sveriges trovärdighet redan ifrågasätts i
vår omvärld. Det innebär i sin tur att vårt
inflytande minskar. Närmare samarbeten
som gemensam försvarsplanering med
grannländerna kan försvåras, om dessa
länder upplever Sverige som en börda.

Som vanligt i politiken fäster bilder-
na. Just nu är den att främst Moderater-
na svikit i försvarsfrågan, men egentli-
gen är den politiska nivån överens om in-
riktningen och de ekonomiska nivåerna i
stort. Kritiken mot Moderaterna springer
främst ur den upplevda glättigheten i par-
tiets retorik i förhållande till det faktiska
tillståndet.

Den politiska världen tycks ha svårt att
vara lojal mot sina egna premisser. I den
förra Försvarsberedningen skrev man
att Rysslands agerande i Kaukasus var ett
lackmustest och att CFE-avtalet var cen-
tralt för Europas säkerhet, men trots två
negativa besked har politiken inte kun-
nat formulera ett trovärdigt svar. Mellan
2007 och 2015 minskar de reala utgifterna
för försvaret med 14 procent inklusive Eu-
rostats inflationsprognos. Vi måste ställa
frågan till de folkvalda: Vad är det som be-
stämmer resurstilldelningen till det mili-
tära försvaret? Får det helt enkelt nöja sig
med resurserna som blivit över när alla
andra sektorer har fått sitt?

I takt med att sprickbildningen i för-
svarsverket tilltar kommer det att bli allt
svårare för det politiska ledarskapet att
förklara varför man håller fast vid den nu-
varande linjen. När Försvarsberedningen
lämnar sin rapport sista dagen i mars får vi
veta hur stora risker som politiken anser
sig kunna leva med. Prognosen är att risk-
tagandet kommer att bli allt större och att
försvarsdebatten kommer att tillta i styr-
ka. Verkligheten har nämligen en obehag-
lig egenskap att tränga sig på. ✨

ITALIEN

Självbelåtet i svenska medier

Efter tragedin i Lampedusa skildrar svensk press
italiensk flyktingpolitik som rasistisk. Kritiken är osaklig
och självgod, skriver **Anna Brodow Inzaina**.

VANLIGT I ITALIENSKA HEM är att tv:n
står på under måltiderna. I början var det
främmande för mig, men nu har jag bör-
jat vänja mig vid att se italienska nyhets-
sändningar i streaming-tv tillsammans
med pastan eller soppan. Jag lyssnar med
ett halvt öra på nyhetsuppläsarens rap-
porter om antal båtar som kommit i land
eller förlist, medan bilderna som flimrar
förbi fastnar på näthinnan: fullastade far-
koster som anländer till Lampedusa nat-
tetid i grov sjö; flygbilder från helikoptrar
med simmande människor i havet runt
förlista skepp; kroppar som fiskas upp ur
vattnet – döda eller levande. Ibland flyter
kropparna till land och upptäcks av ba-
dande turister. Nyhetsbilderna har ock-
så zoomat in säckar i flyghangarer och
likkistor som står staplade på varandra
på kajen i väntan på vidare transport och
begravning på fastlandet.

I svensk tv, radio och tidningar nås
vi också av dessa nyheter, men rappor-
teringen av händelserna skiljer sig från
den jag har tagit del av under hösten i ita-
liensk tv.

Partysolyckan den 3 oktober då 366
människor omkom utanför Lampedu-
sas kust utlöste i svenska medier en mas-
siv kritik mot EU:s gränsbevakningskon-
troll, dess migrationspolitik och i synner-
het den italienska lagen Bossi-Fini som
infördes 2002 för att försvåra för flyk-
tingar att ta sig till Italien och söka asyl.

Nyhetsbyrån AFP rapporterade da-
gen efter olyckan om vad som hade or-
sakat fartygskatastrofen. Enligt vittnes-
mål från överlevande hade flyktingarna
på den överfulla båten, mestadels från
Eritrea och Somalia, i desperation tänt
eld på en filt för att väcka uppmärksam-
het hos kustbevakningen. Båten hade
haft motorproblem och tagit in vatten,
men när det bensinindränkta fartygs-
däcket fattade eld av den självfrankalla-

de eldsvådan övertändes båten och gick
snabbt i sank.

BORMÄSTAREN PÅ LAMPEDUSA, Giusi Ni-
colini, hävdade att det nu varken fanns
plats för döda eller levande på ön. Såväl
bårhus som kyrkogård och flyktingför-
läggning var alla fulla. Räddningsinsat-
ser kom snabbt på plats till olyckan, men
många hann inte få hjälp.

Dagens Nyheters utrikeskorrespon-
dent Peter Loewe har fortlöpande se-
dan händelsen ägde rum rapporterat
från Lampedusa och Rom. Det är en sak-
ligt hållen journalistik utan vilja att sug-
gera eller väcka känslor. Annat kan sä-
gas om den opinionsjournalistik som ef-
ter olyckan har kommit att dominera i
svensk press.

Ett exempel är författaren Elisabeth
Hjorth som målar upp en bild av ett Eu-
ropa med en "rasistisk gränspolitik" (DN
26/10). Med målande beskrivningar sug-
gererar Hjorth fram en ond värld som
hotar flyktingarna som törs komma hit.
Hon ser en exodusberättelse ta form som
kan jämföras med de israeliska slavernas
uttåg ur Egypten.

Hjorth rannsakar sig själv som vit, pri-
vilegierad kvinna i ett Europa där svarta
män försörjer sig på att sälja krimskräms
på badstränderna och erbjuda turister
massage. Sedan kommer självbesträff-
ningen:

"Uttåget måste vara ett uttåg också
från mig själv. Från min vargmentalitet,
från den oerhörda vanföreställning som
ger mig rätt att blunda för andras liv."

På ledarplats i tidningar men även i ny-
hetsrapporteringar från Lampedusa ma-
nas en bild fram av ett stängt Europa vars
gränskontroller bär ansvaret för de om-
komnas död. Det är en journalistik som
förespeglar analys men som i sin ideolo-
giska iver att skuldbelägga Europa fjär-

Mot okänt öde i bräcklig farkost.

FOTO: KCS PRESSE/IBL

mar sig alltmer från fakta och helhetsbild. Detta sker från såväl höger som vänster.

Liberala debattörer som Fredrick Federley (*Expressen* 16/10) förespråkar inte bara legala vägar för att ta sig in i Europa och en rättssäker process för de asylsökande, utan också ett europeiskt green card-system som öppnar för ökad arbetskraftsinvandring av okvalificerad arbetskraft. Inte utan grund kritiserar vänstern samma förslag för att skapa ett samhälle med växande ekonomiska klyftor. I det lägret uppmanas till solidaritet med människor på flykt, men hur de asylsökande och ekonomiskt utsatta egentligen skall försörja sig i den ekonomiska krisens spår är mindre klart.

I SVENSKA NYHETSARTIKLAR ges fakta om antalet döda det senaste året men mer sällan information om alla de flyktingar som kommit iland och tagits emot. FN:s flyktigorgan UNHCR uppskattar att 32 000 asylsökande har landat i Italien och på Malta i år – många av dem från Eritrea, Somalia och Syrien. I italienska medier ges dagligen rapporter om detta i s.k. cronaca.

Eftersom jag nu varje dag under hösten har sett nyhetssändningar med bilder från Lampedusa och Sicilien och även noterat hur många båtar som har kommit iland och människor som tagits omhand, sticker det i ögonen när jag i svenska medier serveras

ömsom självgodhet, ömsom självvranssakan med anklagelser gentemot andra län-der för att vara rasistiska. Ökade insatser till havs för att förhindra fartygskatastrofer som den i Lampedusa genom gräns-skyddsmyndigheten Frontex – vilket var en seger för Italiens premiärminister Enri-

När får vi ett inslag i nyheterna om hur det är för de fattiga människorna på Lampedusa, cirka 6 000 bofasta, som själva inte har mycket att leva av?

co Letta vid EU-toppmötet 24–25 oktober – misstänks av svenska politiker och debattörer för att försvåra för flyktingar att ta sig hit. Kritiken mot att flyktingar kriminaliseras genom nuvarande lagstiftning framförs även i Italien, och en lagändring är på väg, men debatten har inte alls de övertoner som finns i Sverige – mycket på grund av att problemen finns nära.

Ett beslut om generösare invandring försvåras av att länderna i unionens södra gräns: Cypern, Grekland, Italien, Malta, Spanien och Kroatien kräver mer stöd som kompensation av länderna i norr. Enligt Dublinförordningen skall en asylsökande som får avslag i ett land skickas tillbaka till det land dit denne först har anlänt. Italien, Grekland och Malta står alltså inte bara för själva mottagandet utan också för biljetten hem. 13 000 flyktingar har sedan mars förra året fått tidsbegränsat visum i Schengen och en reskassa på 500 € för att lämna landet. Tyskland har kritiserat Italien för att de skickar problemet på dem genom detta.

Det är väldigt lätt att sitta i de svenska tv-sofforna och döma och ha åsikter, men hur skulle vi själva reagera om det varje natt kom en båt till Skånes kust med 200 uttorkade och medtagna flyktingar ombord som skall tas omhand? När får vi ett inslag i nyheterna om hur det är för de fattiga människorna på Lampedusa, cirka 6 000 bofasta, som själva inte har mycket att leva av? Hur förväntar vi oss att vår kustbevakning och polis agerar i en liknande situation? Står Röda korset och andra hjälporganisationer på plats i gryningen redo att ge första hjälpen? Är civila beredda att sträcka ut en hjälpande hand? Detta, ska vi komma ihåg, sker i Italien. Varje dag. ✨

Därför faller inte regimen

Att omvärlden aldrig lyckats förstå Nordkorea är ett globalt säkerhetsproblem. För att rätt analysera landet måste vi utgå från dess egna traditioner och myter, skriver **Benjamin Katzeff Silberstein**.

NÄR BUDET KOM den 19 december 2011 om Kim Jong-ils död kunde den nordkoreanska nyhetsuppläsaren knappt slutföra den inledande meningen utan att brista i gråt.

Hon var bara den första av många gråtande nordkoreaner som skulle komma att synas på tv-skärmar runtom i världen under de följande veckorna. På gator och torg runtom i Nordkorea visades gråtande folkmassor upp inför en förundrad omvärld. Hur kunde alla dessa människor sörja att en diktator som Kim Jong-il lämnat jorderlivet? Gråten kunde väl inte vara äkta? Stod det rentav kanske soldater med gevär riktade mot de sörjandes nackar?

Få har hittills kunnat systematiskt fråga nordkoreaner hur stämningen verkligen var då Kim Jong-il dog, men vi vet desto mer om läget när hans far Kim Il-sung, landets grundare och avlidne men evige president, dog 1994. Då utspelade sig samma dramatiska scener som 2011. Nordkoreaner som lämnat sitt hemland och flytt till Sydkorea har berättat om alla möjliga slags känsloutbrott, från människor som bara tystnade då nyheten meddelades till dem som blivit så tagna och förtvivlade att de nästan svimmade. Det finns till och med berättelser om nordkoreanska flyktingar i Sydkorea som förtvivlat börja gråta, trots att de flytt just från den fattigdom som den avlidne ledaren bar ansvaret för.

Klart är i alla fall att en väsentlig andel av sorgemanifestationerna var äkta. Gråten är intressant och viktig, eftersom den är en av de tydligaste manifestationerna för det komplexa förhållande som råder mellan diktatorn och folket i Nordkorea.

VI TYCKS ALDRIG RIKTIGT lyckas förstå Nordkorea, och det är ett globalt säkerhetsproblem. Senast i slutet av oktober kom rapporter om att Kina och Ryssland disku-

terat ett återupptagande av förhandlingarna om Nordkoreas kärnvapenprogram. Men utan att förstå hur det nordkoreanska samhället fungerar och hur regimen behåller sin kontroll, kommer det att bli mycket svårt för omvärlden att nå verkliga framsteg i förhandlingarna med landet.

Att underskatta sin fiende är ett lika farligt som vanligt strategiskt misstag, och många har begått det med Nordkorea utifrån en övertygelse om att ett sådant samhälle under vissa omständigheter *måste* bryta ihop. För

14 år sedan skrevs böcker med titlar som *The End of North Korea*, och under landets ekonomiska sammanbrott och svältkatastrof under 1990-talet var många bedömare tvärsäkra på att regimen skulle falla. Men vi skriver 2013, och Nordkorea står fortfarande intakt.

Nordkorea kan bara analyseras i en nordkoreansk kontext. Det är precis vad de sydkoreanska antropologerna Byung-ho Chung

Kollektiva känsloutbrott efter Kim Jong-ils död.

FOTO: EYEVINE/IBL

och Heonik Kwon gör i boken *North Korea: Beyond Charismatic Politics* (Rowman & Littlefield 2012). Efter otaliga samtal med nordkoreaner, både på plats i landet och i Sydkorea (dit omkring 22 000 nordkoreaner flytt), konstaterar de att många nordkoreaner reagerade vid Kim Il-sungs död precis som om han varit deras förälder. Det är knappast förvånande med tanke på det nordkoreans-

Den nordkoreanska regimen hade aldrig överlevt utan sin massiva politiska kontrollapparat, genom vilken varje nordkoreansk medborgares politiska lojalitet ständigt övervakas.

ka samhällets propaganda som pågår nästan dygnet runt. I de legender som de flesta nordkoreaner kan mer eller mindre utantill är bilden av landets ledare som kollektiva familjefäder ett ständigt ledmotiv.

CHUNG OCH KWON BESKRIVER hur skildringen av Kim Il-sung ofta tar upp hur han, som gerillaledare i kampen mot den japanska kolonialmakten (som styrde Korea 1910-1945), tog föräldralösa ungdomar till sig och gjorde dem till soldater. Hos honom fick de trygghet och ett meningsfullt liv, liksom han senare gav Nordkoreas alla medborgare. Parallellen är tydlig till den koreanska nationen, som under decennier invaderades om och om igen av utländska makter, men som först under Kim Il-sung uppnådde självständighet, egenmakt och stolthet. Kim Jong-un idag och Kim Jong-il före honom har sin främsta legitimitet genom släktskapet med Nordkoreas grundare. Genom att axla ledarmanteln och ta ansvar för den nationella familjen

gör de bara sin plikt som söner, som den koreanska traditionen bjuder. Samma plikt fyller det nordkoreanska folket gentemot ledarna, i utbyte mot trygghet och ständiga löften om ett bättre liv från och med en morgondag som aldrig kommer.

Naturligtvis är bilden ofullständig. Den nordkoreanska regimen hade aldrig överlevt utan sin massiva politiska kontrollapparat, genom vilken varje nordkoreansk medborgares politiska lojalitet ständigt övervakas. Det totalitära greppet om medborgarna hade inte heller kunnat hållas utan regimens informationsblockad, som förvisso har börjat luckras upp under senare år men som lyckats hålla den nordkoreanska befolkningen isolerad från omvärlden under decennier. Landets arbetsläger, där kanske över 100 000 personer sitter fängslade, fungerar som en avstjälningsplats för människor vars enda brott i vissa fall varit >>

ett släktskap med någon som bedömts som ett potentiellt hot mot regimen.

Men repressionen har, trots sin extrema omfattning, flera begränsningar som förklaring till hur den nordkoreanska regimen kunnat överleva trots osannolika odds. Medan diktatur efter diktatur föll i sviterna av Sovjetimperiets sammanbrott förblev Nordkoreas ledning praktiskt taget ohotad. Varken massdemonstrationer eller andra krav på öppning och reformer nådde ledningen i Pyongyang. Regimen kunde till och med passivt se på medan massvält tog så många som kanske över en miljon människors liv i landet, utan att drabbas av kuppförsök eller protester.

Detta blir särskilt obegripligt när man direkt hör nordkoreaner som flytt sitt hemland berätta om sina upplevelser. Tidigare i år tog FN:s råd för mänskliga rättigheter initiativ till en särskild utredningskommission om människorättskränkningar i Nordkorea, och den 30 oktober höll kommissionen offentliga utfrågningar på Johns Hopkins School for Advanced International Studies i Washington DC. Under utfrågningen med en ung kvinna som flydde Nordkorea för ett antal år sedan var det många i publiken som grät. Hon berättade om hur hon tvingats tigga mat åt sin nyfödda lillebror under svälten, eftersom hennes mamma inte kunde amma på grund av matbristen. Men folk varken kunde eller ville hjälpa, och en dag dog hennes lillebror i hennes famn. Till slut lyckades hon fly till Kina och tog sig sedan vidare till USA. Hennes historia om ofattbara grymheter och trauman under svälten delas av en hel nordkoreansk generation.

TROTS DETTA: ÄN IDAG riktas inga reella hot mot den politiska makten eller mot den relativt unge ledaren Kim Jong-un. Det beror till stor del på att Nordkorea står fortsatt starkt i sina egna traditioner. Propagandaapparaten fortsätter att befästa en världsbild där lojalitet mot samhällets kollektiva förälder – ledaren – är högsta möjliga dygd. Enligt samma världsbild står Nordkorea fortsatt helt ensamt i världen, mot hot från länder som USA och Sydkorea, och därför är kärnvapen en fullständig nödvändighet. Detta är en världsbild som har mycket god klangbotten i ett Korea där lojalitet gentemot föräldrarna i decennier varit den största av dygder och där århundraden av invasioner skapat en bild av omvärlden som farlig och hotfull. Lojalitet gentemot kejsarfamiljen var en självklarhet under decennier i Korea, långt innan det nordkoreanska hovet uppstod.

Därför kan den nordkoreanska regimen komma att bestå i många år framöver. Den har överlevt många osannolika prövningar förr, och kan komma att göra det igen. ✨

Män med makt:
José Manuel Barroso
och Tony Blair.

FOTO: REX FEATURES/IBL

EUROPA

Makten framför allt

EU beskrivs inte längre som ett fredsprojekt utan som ett maktprojekt. Men upptagenheten med makt har skapat fler fiender än vänner, skriver **Fredrik Erixon**.

”POWER IS THE GREAT aphrodisiac”, menade Henry Kissinger.

Makt har under senare år också blivit substansen för att öka den politiska attraktionen för EU, den övergripande berättelse som enligt Europas politiker legitimerar inte bara EU:s fortsatta existens utan också dess expanderande poli-

tiska roll. Det är ett ledmotiv i många nya politiska initiativ från Bryssel – och ambitionen att skapa mer makt artikuleras allt oftare i direkta termer.

”The rationale for Europe today is not peace; it is power”, sa Tony Blair i en uppmärksamman intervju om Europasamarbetet i tidningen *Financial Times* ifjol.

José Manuel Barroso, ordförande i Europeiska Kommissionen, uttryckte samma känsla, om än i mindre pregnanta termer, i sitt "state-of-the-union"-tal samma år: "Sharing sovereignty in Europe means being more sovereign in a global world. In today's world, size matters."

DENNA GLIDNING I RIKTNING MOT makt – och global makt – representerar något annat än den makt som EU tidigare sökte. Att dela suveränitet i syfte att bättre kunna hantera gemensamma problem – att nå bättre effektivitet i politiska åtgärder – har länge varit ett oomtvistat skäl för europeiskt likväl som annat internationellt politiskt samarbete. Men ambitionen nu är mer naket inriktad på makten gentemot någon annan snarare än makten över politiska medel. Målet för makten tycks nu ha ett subjekt, inte ett objekt. Och maktambitionen har alltmer förändrat karaktären på EU:s internationella persona – definition av sig själv som ett mål snarare än medel för en större ambition om internationellt samarbete. Under texten till många nya politiska initiativ handlar om att begränsa snarare än vidga möjligheten till internationellt samarbete.

Kommissionen, till exempel, har under flera år försökt att införa en koldioxidavgift på flygresor som utgått från att denna "beskattning" också ska ske på den del av en flygresa som sker utanför Europas flygrum. Det är med andra ord en extraterritoriell beskattning av kommersiell aktivitet – en praktik som EU gång efter annan fördömt när andra länder, företrädesvis USA, använt sig av den. Och när kommissionen tidigare i fjol föreslog en europeisk Tobinskatt på finansiella transaktioner ingick också att handel med europeiska värdepapper i andra länder skulle beskattas. Kommissionen har fört en lågintensiv konflikt med den juridiska enheten på Europeiska Unions Råd, som dömde ut denna skatt på konstitutionella grunder.

DET HÄNDER ALLT OFTARE att EU försöker reglera kommersiell aktivitet utanför EU, inte sällan med motiveringen att EU har makt att förändra andra länders politik genom att hota med minskat eller avskuret tillträde till sin marknad. För många länder utanför Europa har den inre marknaden inget att göra med reducerade handelshinder utan framstår snarare som ett försök till global regulatorisk hegemoni. Ett förslag på bordet nu är att länder som inte inför samma dataskyddslagstiftning som EU kommer att mista rätten att transportera data med personuppgifter in och ut från EU. Och många av EU:s nya miljöregleringar har som ambition att reglera hur en produkt produceras i andra länder. Europaparlamentet röstade till exempel nyligen ner ett förslag om reglering av biobränslen som motiverades med dess uttalade effekt

på produktion – i Asien och Latinamerika.

I en berömd essä från slutet av 1940-talet visade Jacob Viner hur många idétraditioner i Europa var inriktade på makt istället för välstånd – *power versus plenty*. Viner hade inspirerats av den svenska ekonomihistorikern Eli Heckscher, som tidigare hade avhandlat merkantilismens många brister i sitt standardverk *Merkantilismen*. De var båda mindre intresserade av merkantilism som en handelspolitisk strategi – att, som i dess moderna tappning, söka nya exportmöjligheter snarare än att öppna upp sig för mer import – än som ett politiskt system för makt. Merkantilismen var, särskilt för Heckscher, en idé som legitimerade att välståndsambitioner (*plenty*) underordnades maktambitioner (*power*).

Det är inte svårt att dra paralleller mellan den merkantilistiska idén och den politiska kultur som odlats i skuggan av EU:s eskalerande maktsträvanden. Det är givetvis en stor skillnad mellan EU och förindustriella ekonomiska och politiska system, men den nutida orienteringen mot makt har utan tvivel konsekvenser för Europas välstånd. Den nya merkantilismen uppstår också i en tid efter snabba förändringar i de faktiska ekonomiska maktbalanserna. EU:s ledare idag förstår naturligtvis att 20 år av hastig ekonomisk tillväxt har skapat möjligheter för bättre välstånd också i Europa. Men egna strävanden efter att legitimera sin politiska roll i Europa med makt – kombinerat med den "nedgångsmentali-

EU är en del av globaliseringen. Globalisering är också EU:s mest utmärkande identitet.

tet" som utvecklats parallellt med Europas sjunkande relativa välstånd – har gjort att världsekonomiska frågor oftast reduceras till en fråga om makt.

DEN INDISKE EKONOMEN Jagdish Bhagwati har kallat detta fenomen för *diminishing giant syndrome*. Med minskad makt följer ett starkare självhållningsbehov. Precis som med den förindustriella överklassen i Europa har EU blivit alltmer upptaget av sin egen exklusivitet, moraliska förnämlighet och makt samtidigt som dess faktiska rikedom och inflytande har minskat.

Det har heller inte varit en framgångsrik berättelse för att skapa bättre existentiell legitimitet för EU. Att demonstrera sin ekonomiska styrka när den så uppenbart mins-

kar kräver ett stort mått av självförträngning. Tillväxtmarknader – eller vad som tidigare kallades utvecklingsländer – kommer i år, för första gången, att producera mer än hälften av världens varor och tjänster. En årlig ekonomisk tillväxt på 8 procent i Kina motsvarar för världsekonomin i dag en tillväxt på 4 procent i USA. 1980 motsvarade 10 procents tillväxt i Kina en procents tillväxt i USA. Kina adderar motsvarande en hel grekisk ekonomi till den globala bruttonationalprodukten var tolfte vecka.

I en studie av McKinsey Global Institute, som geografiskt positionsbestämt världens ekonomiska gravitationscenter, visas att den punkten 2025 kommer att vara i trakten av Novosibirsk (1950 var den i närheten av Island, mellan Europa och USA). Och det är framför allt från Europa som denna position rör sig. Internationella valutafonden (IMF) har i en beräkning kommit fram till att av världens ekonomiska tillväxt mellan 2012 och 2017 kommer EU att stå för 5,7 procent.

Konsekvensen av denna förändring är att allt färre länder har ekonomiskt intresse av att dansa efter EU:s pipa. På ifrågasätter att EU fortfarande är en av världens viktigaste ekonomiska regioner. EU har fortfarande kapacitet att genom sin ekonomiska storlek påverka världsekonomin riktning. Men den kan endast göra det i samarbete med andra länder, inte i konfrontation med dem.

EU HAR VÄSENTLIGA ROLLER att spela i europeisk politik, men dess berättelse om sig själv behöver ändras. Dess upptagenhet av makt övertygar få – och den arrogans den fött har skapat fler fiender än vänner. Att söka makt för maktens egen skull kommer för alltid att vara ett suspekt projekt i en politisk miljö byggd på liberal demokrati.

Europasamarbetets kärna har varit strävandet efter internationalisering. EU liksom IMF, Världsbanken och Gatt föddes efter andra världskriget i viljan att skapa större och stabilare internationell integration. I olika omgångar har Europa sökt hävda sin särart och framställa kvaliteten på sitt regionala samarbete som bättre – eller till och med väsensskilt – från andra strömningar i efterkrigstiden. Även den existentiella berättelsen har misslyckats att ge legitimitet till EU. Knappt ens franska politiker hävdar i dag att EU är ett projekt för att projicera europeisk politisk kultur till andra delar av världen.

EU är en del av globaliseringen. Globalisering är också EU:s mest utmärkande identitet. Dess politiska legitimitet handlar ytterst om behovet av närmare politiskt samarbete i en värld där länder blir alltmer integrerade. Försöken att definiera sin politiska personlighet i motsats till globalisering är dömt att underminera EU:s egen existens. ✧

Jakt på läckor hotar USA:s press

Vita husets kontrollbehov har lett till ökade spänningar mellan Barack Obama och medierna. Det finns en oro för att pressfriheten begränsas, skriver

Lars Gunnar Erlandson.

”DETTA ÄR DEN MEST ÖVERVAKNINGSFIXERADE administrationen jag bevakat.”

Citatet kommer från David E. Sanger, Washingtonkorrespondent för *New York Times* med 30-årig erfarenhet av att bevakat Vita huset. Hans yttrande finns återgivet i en färsk granskning av hur de amerikanska mediernas relation till Barack Obama och hans regering gradvis har försämrats. ”The Obama Administration and the Press”, som publicerades i oktober, har skrivits av en annan av veteranerna inom amerikansk press: Leonard Downie Jr., numera journalistikprofessor vid Arizona State University i Phoenix, tidigare under närmare två årtionden mäktig redaktionschef på *Washington Post*. Downie har intervjuat 30-talet kolleger inom det medieetablissemang som täcker Vita huset och andra grenar av makten i Washington.

Rapporten har utgivits av CPJ, Committee to Project Journalists. CPJ publicerar sedan 1986 en årsbok *Attacks on the Press*. 2012 års upplaga innehåller skildringar av aktiva journalister med beskrivningar av de försämrade villkor som möter reportrar som verkar i konfliktområden och i länder där repression hör till vardagen.

– Det var vår vice ordförande Kathleen Carroll, redaktionschef på Associated Press, AP, som efter det som hänt nyhetsbyrån gav oss impuls till att granska en alltmera försämrad relation mellan medierna och Vita huset, säger Joel Simon, chef för CPJ, när jag träffar henne på organisationens kontor på Manhattan inte långt från landmärken som Penn Station och Madison Square Garden.

AP SKREV I MAJ 2012 om en avvärjd hemlig terrorattack i Jemen. Tack vare en högt placerad läcka hade man lyckats få fram information om den hemliga aktionen. Inom justitiedepartementet pågick en intensiv jakt på läckor just när AP avslöjade taktiken bakom Jemenaktionen. Det blev signalen till ett tidigare sällan skådat intrång hos världens största nyhetsbyrå och

ett klart brott mot den författningsenliga rätt till ett fritt informationsflöde som den amerikanska författningen garanterar. Telefonlistor beslagtogs. Trafik som skett under två månader från eller till mer än 100 AP-medarbetares e-post och mobiler i New York, Washington och andra städer ingick i beslaget. AP:s högste chef Gary Pruitt protesterade i ett brev till justitieminister Eric Holder. 50-talet amerikanska nyhetsorganisationer skrev ett skarpt formulerat protestbrev till Holder.

Tillslaget mot Associated Press var varken början eller slutet. CPJ:s rapport är en diger katalog över de senaste årens jakt på ”visselblåsare”. Anställda och tidigare anställda vid CIA, FBI, NSA och andra halv- eller helhemliga institutioner har åtalats, fällts och dömts. De senare årens mest kända avslöjare Bradley Manning och Edward Snowden står i en klass för sig, men de är långt ifrån ensamma om att avslöjas. Journalister som kommit över viktig information från källor inom säkerhetssfären har hotats och tvingats vittna i domstol. Det blir svårare och svårare att få direktkontakt med Vita husets handläggare och talesmän. Dokument som borde vara tillgängliga hemligstämplas. Vita husets taktik går mer och mer ut på att sprida information via en egen hemsida och att öka sin närvaro på sociala medier, hävdar erfarna journalister.

– Det är begripligt att regeringens företrädare blir frustrerade och oroade, men det är inte försvarligt att de tagit till så aggressiva motåtgärder, säger Joel Simon. Det fanns en tid då presidenten själv eller något sändebud kunde ta kontakt med tidningsägare och peka på vad som fick skrivas eller inte. Den ti-

den är förbi. Med de nya sociala medierna är det dessutom fullständigt omöjligt för makten att ha total kontroll, tillägger han.

PÅ SÖDRA MANHATTAN, faktiskt i ett hörn av Wall Street, finns ett hus, vars våningar i sin helhet fylls av organisationer som verkar för medborgarrätt i olika former. Högt upp i denna byggnad med utsikt över East River finns Freedom House. Organisationen bildades 1941, mitt under brinnande världskrig. Syftet är att vaka över globala fri- och rättigheter och att agera och stödja kamp mot politiskt och socialt förtryck. Freedom House publicerar årligen ett pressfrihetsindex. (Där befinner sig i 2012 års genomgång Finland, Norge och Sverige på delad förstaplats.) Freedom House har ett nära samarbete med Committee to Protect Journalists i yttrandefrihetsfrågor.

– Den rapport som CPJ just publicerat är ett av flera tecken på att USA:s position i den sammanställning vi gör av pressfriheten kommer att sjunka, säger Karin Deutsch Karlekar, som är huvudansvarig för förteckningen över pressfriheten i världen. *Freedom of the Press* nästa upplaga utges i början av 2014. (I 2013 års sammanställning ligger USA på 23:e plats tillsammans med Estland och Jamaica. Allra högst upp på listan, på delad förstaplats befinner sig åter Finland, Norge och Sverige).

– Det är särskilt allvarligt att vår regering försämrar medieklimatet. Det påverkar vår trovärdighet eftersom vi når ut och verkar globalt. Det gör det svårare för oss att påtala missförhållanden i andra länder och lägger hinder i vägen för vårt arbete, säger Karin Deutsch Karlekar. 🌱

Edward Snowden.

FOTO: GLENN GREENWALD/LAURA POITRAS/TT NYHETSBYRÅN

Tänk kritiskt om fackpedagogerna

”Vad menar vi med kritiskt tänkande? Jo, förmågan att utifrån de kunskaper och den analytiska förmåga vi har bedöma rimligheten i nya uppgifter och påståenden. Vad menar vi med kreativitet? Jo, förmågan att utifrån de kunskaper och färdigheter samt den fantasi vi har lösa nya problem av intellektuell, teknisk eller konstnärlig art.

Den gemensamma nämnaren är ”kunskaper vi har”. Kritiskt tänkande och kreativitet kräver att vi har kunskaper. Därför är det vulgärretorik när skoldebattörer ställer kritiskt tänkande och kreativitet mot kunskaper. Som om kritiskt tänkande och kreativitet är fristående färdigheter, oberoende av kunskaper. Som om ”analytisk förmåga” och ”fantasi” kan ryckas ur sitt sammanhang ovan, läras in och utföras som cirkuskonster.

Att politiker ofta förfaller till denna vulgärretorik är illa nog. Värre är att de fått idéerna från Sveriges pedagogiska etablissemang – tongivande professorer vid landets lärarutbildningar. Detta pedagogiska etablissemang bär det yttersta ansvaret för att svensk skola far så illa. Politikerna har naturligtvis också skuld i eländet, men inte lika mycket. När ideologiskt motiverade politiker har sökt belägg för sina skolreformer har nämligen det pedagogiska etablissemang alltid hjälpt till.

Vänsterpolitiker som efter 68 såg förtryck överallt och ville emancipera folket kunde lita på de progressiva fackpedagogerna. ”Skolan är en borgerlig, förtryckande institution och för att befria eleverna är det nödvändigt att radera lärarauktoriteten, slopa det fasta ämnesstoffet och låta eleverna själva styra”, sade pedagogikhöjdarna.

HÖGERPOLITIKER SOM I BÖRJAN AV 1990-talet ville avreglera och konkurrensutsätta skolan kunde också lita på de progressiva fackpedagogerna. ”Skolan är en föråldrad, kvävande institution och för att befria eleverna är det nödvändigt att lärarna backar undan, låter eleverna välja och söka sin egen kunskap på internet”, sade pedagogerna.

Vid de flesta genomgripande skolreformer – att sätta sociala fästena framför kunskapsutveckling, avskaffa betyg och studentexamen, göra eleven till sin egen lärare – så har fackpedagogerna hört till de drivande.

Därför tjuter varningslarmet när det pedagogiska etablissemang nu säger att skoldebatten blivit ”alltför politiserad”, att det är dags att ”lyssna på vetenskapen”. Vi har lyssnat på utbildningsvetenskapen i många år, och resultatet är att den svenska skolan blir sämre och sämre.

Så länge fackpedagoger hävdar att elever blir kritiskt tänkande och kreativa om de bara skyddas mot kunskap, går det inte att ta dem på allvar. Bara den med en naiv och romantisk syn på barn tror att nyckeln till framsteg är att avskaffa lärare och undervisning.

Den traditionella skolan är en metod att komprimerat under uppväxtåren till barn och unga överföra civilisation, kulturarv samt kärnan i den kunskapsmassa som mänskligheten har kämpat sig fram till. Den som hävdar att barn blir mer kreativa och kritiskt tänkande om vi avskaffar denna tradition bör avkrävas empiriska bevis, inte bara idéer och teorier.

Kanske har det pedagogiska etablissemang kommit fram till sina slutsatser genom att tillämpa sina egna idéer genom att hoppa över kunskaperna (empirin) och gå direkt på ”analysen” och ”fantasin”. Det skulle förklara hur vetenskap blev ideologi. ✨

Marika Formgren är journalist och ledarskribent.

I korthet

PRESSGRANNAR

”Enligt mätningar i *New York Times* och *Public Religion Research Institute* hårbärgerar Tea Party-aktivister en räkka av konservativa värderingar med särskild intensitet. 58 procent anser att minoriteter får för stor uppmärksamhet av staten medan 65 procent uppfattar immigranter som en nationell börda. De flesta anser att president Obama inte förstår dem och heller inte representerar deras värderingar. I deras ögon är han en extrem liberal som bara favoriserar de fattiga. Faktum är att 92 procent anser att han driver USA mot socialism.

Många frustrerade liberaler och inte så få debattörer tror att de som hyser sådana övertygelser måste vara fattiga och utbildade. *New York Times* undersökning visade på motsatsen. Bara 26 procent av Tea Party-aktivisterna betraktade sig som arbetarklass, jämfört med 34 procent av hela befolkningen; 50 procent kallade

sig medelklass (40 procent nationellt); och 15 procent uppfattade sig som övre medelklass (mot 10 procent nationellt). 23 procent har en universitetsexamen (15 procent nationellt).

Även om många är libertarianer är de flesta av dem det inte. *Public Religion Research Institute* visar att hela 47 procent tillhör den kristna högern och att USA idag är – och inte bara en gång var – ett kristet land. I uppmärksammade frågor som abort och samkönade äktenskap är Tea Party-aktivisterna på samma sida som socialkonservativa. 71 procent kallar sig konservativa.

Enligt studien är inte heller rörelsen en oberoende kraft som sätter press på republikanerna. Hela 76 procent stöder, identifierar sig med eller står partiet nära. De utgör snarare en intern opposition i syfte att få det att återvända till sin sanna konservatism efter vad de uppfattar som förfallet under Bushåren och skymfarna under Obama.”

William Galston kommenterar Tea Party-rörelsens sociala identitet i en kolumn i *Wall Street Journal*.

Nöden har ingen lag

Språkförbistring, otillräcklighet och kulturkrockar. Författaren minns sin tid som olegitimerad jourläkare i norra Finland.

Av Erik W Larsson

Klockan är strax efter åtta på kvällen när vårt pyttelilla flygplan landar på den pyttelilla flygplatsen. Planet från Helsingfors kommer två gånger dagligen och utgör den enda regelbundna flygtrafiken i regionen.

I samlad tropp lämnar vi planet, korsar den pyttelilla landningsbanan och går in i huvudbyggnaden för att hämta vårt bagage. Efter några minuter går det pyttelilla bagagebandet igång och skylten ovanför visar "Helsinki". Man frågar sig om det inte vore enklare att dela ut bagaget för hand. Vi är trots allt bara tjugo resenärer.

Jag sätter mig på bussen till orten, som vi kan kalla Finnby. Jag öppnar min laptop och läser återigen mejlet från Mikko, min kontakt vid Företaget. Han lät nästan desperat. "Vi behöver dig här imorgon. Akutjouren fick förhinder. Jag fixar en flygbiljett med detsamma." En sådan vädjan är svår att motstå – inte minst för en olegitimerad nolla med vikarieanställning i hemlandet. Pengarna är förstås också bra. 2 500 euro för fem dagar, inklusive bonus för kort varsel.

Min vän Mikko arbetar för ett finskt företag som hyr ut läkare till sjukhus och vårdcentraler med personalbrist. Jourkliniken i Finnby är ett sådant sjukhus. Bristen är så stor att man även tar emot olegitimerade läkare och till och med läkarstudenter. I orter som Finnby innebär detta att en svensk läkarstudent plötsligt kan tilldelas lika mycket ansvar (och tjäna lika mycket pengar) som en legitimerad finsk stafettläkare. Nöden har ingen lag, åtminstone inte i finska Norrland.

Ungefär en timme innan mitt pass börjar anländer jag till Företagets lägenhet. I farstun står ett par främmande skor. Kylen är full av McDonald's-påsar av varierande bäst före-datum. Min rumskamrat har redan lagt beslag på 3:an, det enda rummet med fungerande belysning och en fullt utrustad säng. Det får bli 2:an den här gången; utan möbler och med madrass på golvet. Företagets lägenhet har ingen tv eller internet och ligger i ett slumkvarter. Efter att läkarna tagit ut sina arvoden finns det ingen marginal för lyx.

I nattmörkret ger jag mig ut på byns största ga-

ta, som leder mot kliniken. Jag passerar parkeringsplatsen framför snabbköpet, där ett trettio-tal unga män kör runt i cirklar; kvällsnöjet för dem som inte är gamla nog att få dricka på den irländska puben. Jag stiger in på klinikens mottagning och hälsar glatt på sköterskorna i receptionen, som hälsar tillbaka. Allt verkar lugnt, åtminstone på akuten. Akutmottagningen är, paradoxalt nog, lugnast att jobba på. Betyddigt tuffare är den fruktade *jour-en*. Patienterna på jourmottagningen är förvisso inte så värst sjuka, men de är *många*; så många att ingen normal människa orkar jobba där mer än ett par veckor i sträck. Det är därför min arbetsgivare behövs, för att hitta folk som vill ta de tunga passen. Det enda Företaget kräver i utbyte av ortens skattebetalare är ynka 1,4 miljoner euro per år.

Jag sjunker ner i min skrivbordsstol på läkarexpeditionen och loggar in i journalsystemet. Efter ett halvdussin vändor i Finnby känner jag mig riktigt hemma. Den här gången blir dock den sista. Jag kommer att sakna dem. Äventyret. Ansvar. Det höga tempot. Jag håller upp en kopp kaffe och tänker tillbaka på min kaotiska första vecka vid jourmottagningen i Finnby.

Det första jag minns från den där måndagsmorgonen år 2010 var att väntrummet var fullt av folk. Det andra är att journalsystemet var på finska. I en dryg kvart väntade jag på att min handledare skulle dyka upp och visa mig hur allt fungerade. Men ingen kom. Efter ytterligare några minuter steg en sjuksköterska in på mitt kontor.

"Patienterna börjar bli otåliga", sade hon irriterat. Jag insåg plötsligt att patienterna i väntrummet var mina egna. Jag pekade på datorn och medgav skamset att jag inte förstär finska. Sköterskan suckade och gick ut. Efter ytterligare några minuter kom hon tillbaka tillsammans med chefsläkaren, den lakoniske Dr. Seppä. Med en suck slog han sig ned bredvid mig och pekade på datorskärmen. "Här trycker du för att öppna en ny journal", sade Dr. Seppä och pekade på en knapp med texten *Uusi Kertomus*. "Och schemat hittar du under *Ajanvaraus*." Efter ytterligare ett par instruktioner reste sig chefsläkaren från sin stol. "Men nu måste du skynda på", mumlade han och gick ut.

Jag tittade på klockan. Den var nio. Jag låg redan >>

Svensk-finsk kroppskontakt.
FOTO: ANDERS WIKLUND/TT NYHETSBYRÅN

Timo Soini, Sannfinländarnas presidentkandidat 2012.

FOTO: LEHTIKUVA/TT NYHETSBYRÅN

en timme efter schemat. Jag klickade på *Ajanvoraus* och fick fram en lista med namn. På raden högst upp stod *Aapo Haapakoski*. Jag drog på mig en vit rock och kallade in herr Haapakoski; en något kutryggig man i sextioårsåldern. Jag frågade honom hur han mådde. Han log ett tandlöst leende och viftade med pekfingret.

"Suomalainen", sade han. "Ingen svenska?" sade jag vädjande. Mannen skakade bestämt på huvudet.

"English?" föreslog jag. Herr Haapakoski brast ut i skratt. Det var lönlöst. Jag ursäktade mig och gick ut till receptionen, där samtliga sköterskor satt i telefon. I luckan stod två barnfamiljer och väntade otåligt.

"Min patient talar bara finska", sade jag en smula förläget. "Vi är upptagna", sade en av sköterskorna. "Du får försöka själv tills någon får en stund över." Jag tittade ut i väntrummet. Patienterna tycktes bara bli fler, och argare. Jag gick tillbaka till mitt kontor och öppnade herr Haapakoskis gamla journaler. De var alla skrivna på finska. Jag vände mig åter mot herr Haapakoski. Han log igen, pekade på sitt bröst och sade: "Ajajaj." Klockan var nu kvart över nio.

Vid klockan fyra på eftermiddagen blev jag avbytt av en finsk kollega. Jag låg vid det här laget fem timmar efter schemat; min sista patient hade bokat tid klockan elva. Jag hade inte ätit någon lunch, och bara lämnat rummet en gång, för att gå på toaletten. För att ens kunna navigera i journalsystemet hade jag fått ta hjälp av mina patienter ("Var

finns knappen för att skriva recept? Ligger den under *Työterveyslaskutus* tror du?"). Ett trettio-tal patienter var ännu opåttade av läkare. Väntrummet var smockfullt och stämningen hätsk. Jag samlade ihop mina saker och smög ut från mottagningen, förbi sköterskeexpeditionen. De verkade glada över att se mig gå, men ingen log.

Jag handlade en påse fryst *Chicken Tikka Masala* i snabbköpet och gick slokörad tillbaka till lägenheten. Där väntade min nye rumskamrat Mats, en fryntlig fyrtioåring från Mellansverige. Mats hade jobbat länge för Företaget och hade sin mottagning i grannbyn. När jag berättade för honom om min katastrofala första arbetsdag så ryckte han på axlarna. "Äsch, så där är det för alla i början", sade han med ett leende. "Du vänjer dig snart." Jag kände mig plötslig bättre till mods, och började steka upp min indiska kyckling. Mats satt vid köksbordet, där han konsumerade en stor franskrödlimpa. Vi talade om ditt och datt. Det framgick snart att Mats var mycket förtjust i gruppsex.

"Du vet inte vad du missar", skrockade han och bredde ett tjockt lager smör på sitt franska bröd. "Visst, tjejerna är inte alltid så snygga, men det kommer man över. Det är känslan det handlar om." Mats hade sysslat med swinging och orgier sedan han fyllt trettio och hade inte ångrat det en sekund. Vid det här laget mindes han knappt hur det kändes att bara ligga med en person. För en kort stund lycka-

”

Vid klockan fyra på eftermiddagen blev jag avbytt av en finsk kollega. Jag låg vid det här laget fem timmar efter schemat; min sista patient hade bokat tid klockan elva.

des jag byta ämne och tala om fotboll, men Mats envisades. ”Jag kan introducera dig om du vill”, sade han. ”Du skulle säkert bli riktigt poppis. Det hjälper förstås också om man har en riktigt stor...”

Jag började inse varför Mats jobbade för Företaget. Arbetet som stafettläkare lockar framför allt tre typer av personer: de som behöver pengar, de som gillar utmaningar och de som, av olika skäl, inte fungerar på en vanlig arbetsplats. Själv tillhör jag den första kategorin, Mats tillhör den tredje. Hur många svenska arbetsgivare skulle stå ut med Mats och hans gruppsexsnack? Denna första kväll i Finland övervägde jag att ta in på hotell men lade snart ner projektet. Min dörr gick åtminstone att låsa.

Min andra dag på mottagningen gick inte mycket bättre. Mina första tre patienter var alla finstalande, vilket innebar att en sköterska var tvungen att tolka. Efter hand fick jag känslan av att vissa av finarna förstod mer svenska än de gav sken av. Detta gällde särskilt de äldre patienterna, som ibland besvarade mina frågor på finska innan sköterskan ens hunnit tolka. Jag påmindes om en scen i Woody Allens *Bananas*, där Allens tolk översätter mellan engelska och engelska med spansk brytning. Tolksamtalen urartade ofta till tidsödande spektakel, men finarna gav sig inte. Ska man inte ens få tala sitt eget språk när man går till läkaren i sitt eget land?

Omkring lunchtid blev jag uppringd av Dr. Hedlund, som arbetade för Företaget. Det hade inkommit klagomål från kliniken. På måndagen tog jag bara emot tolv patienter, vilket var på tok för lite. Jag berättade om det finska journalsystemet och de evinnerliga tolksamtalen. Dr. Hedlund var förstående men påpekade samtidigt att kunden har rätt att förvänta sig ett rimligt produktionsflöde från Företaget. Vi kom överens om att talas vid igen mot slutet av veckan; förhoppningsvis hade jag vid det laget lyckats öka takten.

O nsdagen började något bättre. Jag hade nu fått någorlunda kläm på vad de finska krumelurerna i journalsystemet stod för. Gamla journaler hade jag lärt mig mata in i *Google Translate*. Översättningen är inte alltid den bästa (”Jordbruk från patientens grotta uppvisar blandade grönsaker”), men andeningen framgår oftast. Vid ett tillfälle, när väntrummet otroligt nog stod tomt, fick jag tid över att titta igenom mina gamla anteckningar och röntgensvar. Jag läste om Arto, en ung man jag träffat på måndagen. Han hade på fyllan slagit till en lyktstolpe och kommit in med en ömmande vänsterhand. Efter att ha kastat ett snabbt öga på röntgenbilden hade jag skickat hem Arto från mottagningen (att vänta på remissvar från röntgenläkaren är ofta lönlöst). Det visade sig nu att min patient i själva verket hade haft en liten fraktur. När jag tittade på röntgenbilden igen så såg jag att lillfingrets knoge mycket riktigt var något ihoppressad och en smula inåtlutande. Jag tog mig för pannan och insåg att allt var över. När som helst så skulle Dr. Seppä komma stormande in och ge mig en rejäl utskällning, följd av en föreläsning om patientsäkerhet. Dr. Hedlund från Företaget skulle ge mig sparken och Mikko skulle mejla en flygbiljett till Stockholm med avgångstid genast. Några veckor senare skulle jag få ett brunt kuvert

från Finlands motsvarighet till Ansvarsnämnden.

Väl medveten om min annalkande, professionella undergång släppte jag in min nästa patient. Jag kunde lika gärna fortsätta jobba tills beskedet kom. Vid onsdagens slut hade jag tagit emot sjutton patienter. Under torsdagen tog jag nitton, och på fredagen tjugotvå. Min mejlkorg var fortfarande tom. Den unge Arto fick sin vänsterhand omplåstrad av en sköterska. Dr. Seppä nickade artigt till mig i lunchrummet och Dr. Hedlund hörde aldrig av sig igen. Jag började nu inse hur en nordfinsk jourläkarmottagning skiljer sig från ett svenskt storsjukhus. Allt det där som man lär sig på läkarprogrammet om avstämning av läkemedelslistor, råd om rökning och livsstil, fullständiga kliniska undersökningar och genomgång av gamla journaler, betraktas här som finlir. Ingen förväntar sig några mirakel av en läkarstudent. Huvudsaken är att kugghjulen snurrar – att patienterna betas av i rask takt. Allt som har en puls och ett blodtryck kan skickas hem eller vänta till morgondagen.

Efter de första dagarnas fadäser kom jag sakta men säkert in i rutinerna och nådde snart en nivå på omkring tjugofem patienter per arbetspass, vilket ungefär motsvarar genomsnittet. Knepet är att undvika onödig tidsspillan. Om patienten har ett finskklingande namn och är över sextio år gammal så kallar jag in en ”tolk” med detsamma. Upptagande av anamnes och kroppsundersökning kan ofta utföras samtidigt. Blodprover och röntgenbilder ordinerar jag bara när de verkligen behövs. Hellre än att lägga in patienten ber jag honom eller henne att återkomma imorgon. Sängplatserna är få och resurserna blygsamma. Under sådana omständigheter lär man sig snabbt att prioritera och lita på sin egen förmåga att bedöma patientens allmäntillstånd. Men för en student eller nyutexaminerad läkare kan det i början kännas som att famla i blindo uppe på ett finskt fjäll – utan livlina.

Jag väcks abrupt ur min nostalgiska dvala av en sköterska. Kvällens första kund har anlänt, meddelar hon. Från akutrummet hörs skrik och larm. Jag drar på mig min rock och kilar ut i korridoren. Det rör sig om en äldre finsk herre som halkat i bastun och skurit upp skalpen på en flaska sprit. När jag träffar patienten är han arg och oergerlig. Från ett tre centimeters sår mitt över hjässan rinner en liten strimma blod. Jag tvättar området noggrant, bedövar med *Xylocain* och sätter mig för att sy. Mannen viftar med armarna och skriker hejvilt på finska. Vissa av orden känner jag igen; ”ruotsalainen” betyder ”svensk” och ”perkele” betyder ”jävla”. På sätt och vis förstår jag hans svenskhet. Många finnar i Finnby känner sig som andra klassens medborgare. Bygdens ledande företagare och politiker är mestadels svenskar. Finarna bor icke sällan i de sämre kvarteren, som härjas av alkoholism och sociala problem. De bråkiga, berusade män som kommer in till akuten mitt i natten är i princip alltid finstalande. Som läkare i norra Finland får man sina fördomar bekräftade både dag och natt. I Finnby har det funnits svenskar och finnar i hundratals år, men i praktiken lever de helt skilda liv. Svenskarna är lite finare, lite rikare, lite bättre helt enkelt. Och nu har de till och med börjat ta hit sina egna läkare.

>>

Det räcker med fem stygn. Min patient är nu lite lugnare. Jag ger lite allmänna råd och ber sköterskan sätta på ett bandage. Sedan kommer den eviga frågan: När kan han börja basta igen? Jag drar till med tio dagar och går tillbaka till mitt rum. Resten av natten förlöper utan dramatik. Yrvaken återvänder jag till lägenheten och träffar där Amir, en ung läkare från södra Sverige. Amir tillhör den där andra kategorin av stafettläkare: de som älskar utmaningar. Han utstrålar en energi och arbetsiver som man nästan bara ser hos invandrare. En vanlig vecka i Finnby jobbar Amir ungefär hundra timmar. Hans rekord är sextio timmar i sträck utan sömn. Att han orkar är ett mysterium. Amir är ingen atlet, men han har något strömlinjeformat över sig. Han hälsar glatt och återberättar en historia han precis hört från en finsk kollega som arbetar ännu längre norrut.

En ung patient kom in mitt i natten med en huvudskada. En akut skiktröntgen av skallen visade ett *sk epiduralhematom* – en fruktad blödning som i svåra fall kan pressa ihop hjärnan och leda till döden. Närmaste neurokirurgiska klinik låg femtio mil söderut och patienten blev hastigt sämre. Akutjouren beslöt sig för att väcka en lokal snickare och bad honom komma in genast med sin bormaskin. Med snickarens benägna hjälp borrade jourläkarna sedan ett hål i den skadades bedövade huvud. Blodet sprutade överallt, men operationen lyckades och patienten blev omedelbart bättre.

”Fatta vad coolt!” säger Amir med pojkaktig förjusning. ”Att vara i en sådan situation, att fatta ett sådant beslut!” Nästa år ska Amir åka till USA för att påbörja sin utbildning till kirurg. Det svenska systemet är på tok för mesigt för honom. ”Ska man bli riktigt grym som kirurg så måste man jobba jämt”, menar han: ”Inga kompromisser.” Kanske har Amir rätt. Hur som helst är jag glad att jag själv slipper bli kirurg, och hoppas att jag kan ta mig igenom min sista vecka i Finland utan att behöva borra hål i någons huvud.

Under de följande tre dagarna jobbar jag mest vid jourmottagningen. Allt är som vanligt: öroninflammationer, metallflisor i ögat, gamla människor som inte klarar hemsituationen. På patientlistan noterar jag en stadigt växande andel utländska namn. Detta har sin förklaring: sedan 90-talet har Finnby tagit emot en strid ström av flyktingar från Somalia och Afghanistan. För att få en känsla för vad lokalbefolkningen tycker om detta behöver man bara sticka ut huvudet i väntrummet.

Finnar och svenskar som tidigare skulle ha blängt på varandra, blänger nu båda på kvinnan i det svarta skynket och hennes tre små barn. Hos läkaren är nykomlingarna alltid vänliga och tacksamma för den vård som erbjuds. De har tusen frågor men talar tungomål jag ibland inte ens hört talas om. Tolkning får ofta ske via telefon och konsultationerna drar ut på tiden, vilket förstås gör urinvånarna ännu ilsknare. ”Ingen av dem jobbar”, muttrar Pekka, en av de få finska läkare som jobbar för Företaget. ”De bara sitter i sina lägenheter och tar emot bidrag, hela bunten.” Pekka bor inte i Finnby men har med tiden börjat dela bybornas frustration. Nykomlingarna lever verkligen helt åtskilda från lokalbefolkningen. Deras barn har problem i

skolan, och få av dem jobbar. Man kan dock fråga sig vad de *skulle kunna* jobba med. Regionen sprudlar inte precis av innovation och entreprenörsanda. I princip alla byns kvinnor arbetar inom offentlig sektor och männen på någon av det halvdussin fabriker som fortfarande finns kvar. För den som vill bygga ett nytt, mångkulturellt Finland kan man knappast tänka sig en sämre utgångspunkt än samhället som Finnby, där två folkgrupper sedan länge lever i språkförbistring och missämja.

Efter att ha sagt adjö till veckans sista patient vågar jag mig på en expedition till byns medelpunkt – den irländska puben. Jag beställer en stor skål revbensspjäll och loggar in på pubens trådlösa nätverk. Min ljusblå laptop och min förkärlek för paraplydrinkar avslöjar genast för byborna vad jag är: en ung, svensk yuppie. Efter en tredje *Sex on the Beach* blir jag en smula varm i kläderna, och tar trappan ner till dansgolvet i källaren. En cynisk sköterska på akuten beskrev en gång Finnbys uteliv som ”ett gäng vita småflickor som dansar i en liten ring, omgivna av svarta pojkar”. Det är förstås en grov överdrift, men jag förstår vad hon menar. I baren står de finska pojkarna och dricker brännvin och öl. Då och då kastar någon en ilsken blick mot dansgolvet. Man kan se vad de tänker: ”De tar våra tjejer.” Det hela påminner en smula om skoldansen i *West Side Story*, men här är det bara det ena gänget som dansar. Jag halsar min sista paraplydrink och börjar traska hem till lägenheten. Flyget till Helsingfors avgår redan vid fem på morgonen.

På väg hem från puben passerar jag ett par gamla affischer från presidentvalet 2012. Bredvid varje kandidats ansikte kan man läsa en valslogan, både på finska och svenska. *Sannfinländarna* utgör ett undantag, deras slogan står bara på finska. Som en argstint pitbullterrier tittar partiledaren Timo Soini ner på mig från sin affisch. Hans budskap till Finnbys befolkning lyder såhär: *Yhteistyössä sinun kanssasi*. Det är allt. Om du inte fattar så vet du vart du kan dra, ser Soini ut att vilja tillägga.

Föga oväntat försover jag mig nästa morgon, och får beställa en taxi till flygplatsen. Min chaufför är en pratglad svensk vid namn Sven. Sven har bott i Finnby i hela sitt liv. När jag delger honom mina intryck av traktens befolkning nickar han igenkännande. Finnarna har alltid släpat efter svenskarna. Ingen vet riktigt varför, men det är så det är. Liksom många andra bybor gick Sven över till Sannfinländarna i senaste valet. Partiets svenskfientliga retorik verkar inte störa honom. ”Äsch, det där är bara snack”, säger han med en avvisande gest. Alla vet vad det *egentligen* handlar om... ”Den här bygden har nog med problem”, fortsätter Sven. ”Vi kan inte ta hand om alla världens fattiga.”

Jag tar farväl av Sven och hoppar på det pyttelilla flygplanet för att påbörja min sista resa från Finnby, via Helsingfors till Stockholm. Kanske är det lika bra det. Jag läser i lokaltidningen att byns politiker har börjat tröttna på Företaget. De vill försöka bemanna jouren och akuten med läkare från orten. Av artikeln framgår det inte om det är de höga kostnaderna eller de evinnerliga svenskarna som börjat gå byborna på nerverna. Hur det än förhåller sig har Timo Soini anledning att vara nöjd. ✿

”

Med snickarens benägna hjälp borrade jourläkarna sedan ett hål i den skadades bedövade huvud. Blodet sprutade överallt, men operationen lyckades och patienten blev omedelbart bättre.

Hembesök.

FOTO: CAMILLA CHERRY/TT NYHETSBYRÅN

Av Ramy Wurgaft

Vem var David?

En arkeologisk strid rasar i Israel om den mytomspunne kung David. Grundade han en stormakt, föregångaren till dagens Israel? Eller ska han ses som en biblisk propagandaprodukt?

När ledaren för den arkeologiska utgrävningen visade dem morgonens fynd tänkte volontärerna att det måste vara ett skämt, ett spratt som veteranerna spelade nykomlingarna.

Fyndet bestod av tio helt vanliga olivkärnor. Yosef Garfinkel lade dem i handflatan och visade dem för var och en. Medan experterna förundrade sig över de minimala föremålen kände sig volontärerna mest förbryllade. Var detta de utlovade "skatterna"?

Men det var inget skämt. Olivkärnorna skulle bli ett kraftigt argument i polemiken kring en av Bibelns mest omstridda gestalter: kung David. Var David grundaren av en hebreisk stormakt, föregångaren till det som i dag är staten Israel? Eller styrde han över ett kungarike i miniatyr och förhålligades av Bibelns författare århundraden efter sin död?

Om detta tvistar de lärde. I den ena ringhörnan har vi Israel Finkelstein, professor i Tel Aviv, som slaktat många av den bibliska historiens heliga kor, bland dem berättelserna om israeliternas slaveri i Egypten och deras uttåg därifrån. Inga arkeologiska fynd kan styrka att dessa händelser ägt rum. Lika tunt är faktaunderlaget för den gängse uppfattningen om David som sin tids regionala centralgestalt.

Mot Finkelsteins stränga källkritik står hans kollega Yosef Garfinkel från Jerusalem, som beväpnad med olivkärnorna och andra arkeologiska trumfkort, anser sig kunna belägga den traditionella synen på David.

Utgrävningarna 2008 var de första som utfördes på Khirbet Kiyafa, en kulle belägen 30 kilometer sydväst om Jerusalem. Som vanligt var de flesta av utgrävningarna volontärer från en rad länder, utan specialkunskaper. De kunde inte hantera hackan, arkeologins viktigaste verktyg, och de visste inte mycket om Bibeln eller biblisk arkeologi. Men arkeologerna, restauratörerna och kartritarna i arbetslaget delade gärna med sig av sina kunskaper. På eftermiddagarna, när de rengjorde keramikskärvorna de samlat in, lyssnade de på yrkesmännens berättelser ur Gamla testamentet: om hur Moses hade fört sitt folk genom öknen, om Josuas erövring av det förlovade landet och Simsons hjältedåd. Men framför allt berättade de historier-

na om kung David, eftersom Khirbet Kiyafa ligger i Judéen där den bibliske hjälten började sin bana som krigare. Vid kullens fot breder Elahdalen ut sig, där David dödade den filisteiske jätten Goliat med en enda sten från sin slunga.

Uppfyllda av de bibliska berättelserna började volontärerna fantisera om att hitta krigsbytet som den djärve kungen skulle ha lagt beslag på under kriget mot filistéerna, israeliternas arvfiende och Gamla testamentets eviga "bad guys".

Yosef Garfinkel förklarade för de misstrognade noviserna hur värdefullt fyndet var. Olivkärnorna kom från en boplat. Med kol 14-metoden, som daterar organisk materia, kunde man fastställa deras ålder och därmed tidsbestämma de omgivande ruinerna (sten går ej att datera med kol-14). Garfinkel höll tummarna för att kärnornas tid skulle sammanfalla med Davids.

Garfinkel kände till kullen som sin egen ficka. År 2007 hade han genomfört en minutiös kartläggning av området tillsammans med Saar Ganor, arkeolog vid Israel's Antiquities Authority (IAA). Några månader tidigare hade en jakt på några gravplundrare fört Ganor till toppen av den kulle som araberna kallade Khirbet Kiyafa. Tjuvarna hade kommit undan, men istället upptäckte Ganor ett enormt, utmejslat stenblock.

När Garfinkel och hans team undersökte området upptäckte de fler liknande stenblock, alla djupt försänkta i marken och placerade i cirkel kring kullens krön. Arkeologerna betraktade varandra under andlös tystnad: Muren de upptäckt var av samma typ som den som brukade omgärda bibliska städer.

Utifrån detta drog Garfinkel slutsatsen att det för flera tusen år sedan måste ha legat en israelitisk stad på platsen. Nu återstod att ta reda på stadens namn och dess grundare. Professorns första tanke var att det måste röra sig om kung David, men det krävdes ytterligare bevis. Garfinkel, en lärd herre med tjocka glasögon och ett blygt leende, hade vunnit forskarsamhällets respekt för sina studier av Israels forntid, men nu befann han sig på djupt vatten. Bland hans mest namnkunniga kolleger fanns det flera som ifrågasatte att David och hans son Salomo skulle ha byggt något annat än sina egna lerhyddor – än mindre några stormakter eller tempel.

Vad säger då Gamla testamentet om den person

”
Arkeologerna betraktade varandra under andlös tystnad: Muren de upptäckt var av samma typ som den som brukade omgärda bibliska städer.

som fick utgrävarens fantasi att skena vid Khirbet Kiyafa? De två Samuelsböckerna för oss tillbaka till 1000-talet f. Kr., när filistéerna i kustområdet hotade att lägga under sig högländets israelitiska stammar. Ställda inför utmaningen krävde stamhövdingarna att profeten Samuel, som då var folkets ledare, skulle utse en kung under vilken de kunde stå enade mot fienden. Efter att ha rådfrågat Gud utsåg Samuel Saul, av Benjamins stam, till israeliternas förste kung. Saul visade sig vara en lysande strateg, men efter att ha förbrutit sig mot de religiösa lagarna föll han i onåd hos Gud (eller åtminstone hos Samuel). Därför ersatte Samuel honom på tronen med David, en herde från Betlehem som efter sin seger över jätten Goliat tjänstgjort som musiker vid Sauls hov och därefter utsetts till kungens väpnare och make till hans dotter Mikal.

David nedgjorde inte bara filistéerna. Han underkuvade också, i en rad framgångsrika fälttåg, de angränsande folken – moabiterna, edomiterna och araméerna – och införlivade dem med det israelitiska riket. Efter Davids död blev Salomo kung över en stormakt som sträckte sig från Röda havets stränder till floden Eufrat i Mesopotamien.

Enligt Gamla testamentet är David den kung som Messias, judarnas frälsare, ska härstamma från. Men samtidigt som skriftens författare gör stor affär av Davids förtjänster, så idealiserar de

honom inte. Hans mörkaste sidor redovisas. Den märkliga öppenhet gör Bibelns kapitel om honom till en thriller, späckad med sex, svek, intriger och action. David konspirerade mot Saul på sin mödosamma väg mot toppen; han gjorde sig till ledare för en grupp judar som gick i tjänst hos ingen mindre än Akish, en av de filisteiska fiendekungarna. Väl på tronen skickade David en av sina mest lojala befälhavare, Uria, på ett omöjligt uppdrag, med baktanken att han skulle stupa, på det att kungen skulle kunna överta hans sköna hustru Batseba. (Så skedde också, Batseba blev drottning och moder till kung Salomo.) Som ett sista brott ger David i uppdrag till Joav, hans högra hand, att utrota den forne välgöraren Sauls ättlingar.

Skildrad på det sättet framstår David i sin ambivalens som så ”modern” att den israeliska parlamentsledamoten Yael Dayan för några år sedan använde sig av David för att försvara de homosexuella rättigheter i staten Israel. Med hänvisning till den djupa vänskapen mellan David och Jonatan, Sauls förstfödde, hävdade politikern att David skulle ha haft homosexuella böjelser, vilket naturligtvis möttes av ett ramaskri från de ortodoxa.

För vissa forskare är Gamla testamentet ej mer än en samling myter och fiktiva berättelser. Har de rätt har David inte mer historisk substans än Aragorn i JRR Tolkiens *Sagan om* »

ringen eller kung Artur i den keltiska litteraturen.

Dessa forskare, anförda av Niels Peter Lemche vid Köpenhamns universitet och Philip Davies vid Sheffielduniversitetet, brukar kallas minimalister eftersom de förminska – eller snarare avfärdar – Gamla testamentets tillförlitlighet som historiografisk text. För dessa skeptiker är det enda tillförlitliga sättet att rekonstruera Israels förflutna att studera utombibliska källor.

Just en sådan källa skulle skaka minimalisterna i deras syn på Bibeln som blott och bart en sagobok. 1993, i Tel Dan i norra Israel, påträffades ett stycke av ett stenmonument från 800-talet f. Kr. Det bar en inskrift där den arameiske kungen Hazael skröt om att ha besegrat en kung "av Davids hus". Fyndet i Tell Dan var ett hårt slag för minimalisterna eftersom en utombiblisk källa här omnämnde David som en människa av kött och blod. I ett slag rycktes Gamla testamentets status som historisk källa upp flera pinnhåll.

Men polemiken kring kungen med de vackra ögonen och det lockiga håret skulle komma att ta andra riktningar. Vi återvänder till ruinkullen Khirbet Kiyafa. 2009 mottog Yosef Garfinkel en nyhet som hänförde honom och de andra i arbetslaget. Kol 14-proverna visade att de äldsta olivkärnorna var från slutet av 1000-talet f. Kr. och de yngsta från början av 900-talet. Därmed borde staden man grävde fram härstamma från en period som enligt de flesta forskare (minimalisterna undantagna) sammanfaller med Davids regeringstid. Vid det tillfället hittade utgrävarna ännu en stadsport från vilken Garfinkel kunde sluta sig till det ursprungliga namnet på staden. Begreppet "två portar" översattes till hebreiska som "sha'ara'im" (Shaarajim i svenska Bibeln), och en stad med det namnet nämns två gånger i Bibeln. På ett av ställena, i 1 Sam. 17:52, beskrivs hur filistéerna flyr från David tillbaka till sin fästning och hur det sedan låg fallna filistéer "längs Sha'ara'im-vägen ända till Gat".

Av de sex utgrävningar som ägt rum på kullen var de två första de mest fruktbara. I juli 2008 hittade en ung volontär en keramikskärva med en inskrift från 900-talet f. Kr., som enligt paleograferna är den äldsta kända hebreiska texten. Under arbetet stötte grävarlaget på hundratals ben från get, får och nötkreatur, men inga spår av svin. Till skillnad från filistéerna, som frossade i fläsk, skydde israeliterna det "orena djuret" – ännu ett indicium på att den 25 000 kvadratmeter stora staden med sina 500 invånare lydde under Judéen.

Med dessa bevis på handen bestämde Yosef Garfinkel att det var dags att offentliggöra utgrävningarnas resultat. Inför ett auditorium fullsatt av journalister och arkeologer tillkännagav Garfinkel att Sha'ara'im var upptakten till en omvälvande urbaniseringsprocess i antikens Israel. David hade gjort Jerusalem, byggt ovanpå det som tidigare var staden Jebus, till huvudstad i sitt rike. Men Sha'ara'im var den första helt israelitiska staden. Tecknen var talrika: Husen som stöttades av dubbla murar; de två stadsportarna och ståthållarens palats som reste sig högst upp på kullen – allt detta skulle tjäna som

modell för liknande, senare städer i Judéen, som Beersheba, Debir eller Mispa.

En solig dag dök en lång herre med yvigt skägg upp på kullen. Det var Israel Finkelstein, världsberömd arkeolog från Tel Aviv, ryktbar för sin respektlösa, för att inte säga omstörtande, syn på det gamla Israel.

Efter att ha utbytt artigheter med Garfinkel och hans arbetslag vände sig Finkelstein utan dröjsmål mot den västra porten. Han studerade den under en lång stund, kände på den och undersökte den ingående. Portaler och stadsportar var hans specialitet. Under 1990-talet, medan han ledde utgrävningarna i Megiddo, en imponerande biblisk stad i södra änden av Jesreelslätten, hade Finkelstein föresatt sig att finna svaret på en gåta som ingen av hans kolleger hade lyckats lösa. Det ansågs fastställt att porten i Megiddo, liksom portarna i Hazor i Galileen och Geser i den centrala delen av landet, härstammade från den senare delen av 900-talet f. Kr. Därmed sammanföll de tidsmässigt med Salomos regeringstid. Finkelstein tyckte att det saknades en fundamental bit i den uppfattningen. Om det stämde att Salomo var den förste att bygga den specifika typen av stadsportar, hur kom det sig då att det inte fanns några liknande konstruktioner i Jerusalem från samma tid? Det verkade ologiskt att Salomo skulle sätta igång stora byggnadsprojekt i perifera städer men inte i Jerusalem, rikets huvudstad och sätet för hans storverk, det första judiska templet.

Gåtans uppkomst, antog Finkelstein, måste bero på en kronologisk felberäkning. En felberäkning som uppstod när den israeliska arkeologins grundare tog för givet att Bibelns berättelser om David var sanna. Att han varit kungen som först förenade alla israeliter under en krona och att hans son Salomo hade rest templet var axiomatiskt i deras system.

Men Finkelstein hade visat att de avancerade försvarssystemen och palatsen som israeliterna byggde i Hazor, Geser och Megiddo inte var från 900-talet f. Kr. utan från 800-talet. Det innebar att de måste ha upprättats på order av kungar som kom efter David och Salomo. Om man vid utgrävningarna i Jerusalem inte hittade några arkitektoniska storverk från Davids och Salomos tid, resonerade han, så innebar det att det dåtida Jerusalem inte varit mer än en fattig bergsby vid öknens rand.

Finkelstein, den bibliska arkeologins *enfant terrible*, tvivlade inte på att David hade existerat. Inte heller ville han ta ifrån David äran av att ha grundat en dynasti som under seklernas lopp skulle bli en av de viktigaste. Men det var ett misstag att blanda ihop verklighetens David med den storvulne kung som porträtteras i Samuelsböckerna. Reducerad till sina verkliga proportioner var David en djärv och förslagen soldat som tack vare sina krigiska färdigheter blev hövding över en stam i Judeen. Hans rike bestod av ett tjugotal mindre herdebyar, utspridda över ett kargt och stenigt landskap, med en befolkning som inte översteg 5 000 invånare. Hur orädd han än var så hade han aldrig tillräckliga resurser för att underkuva stammarna i norr, än mindre för att starta den typ av omvälvande urbaniseringsprocess som Finkelsteins kol-

”

Enligt Gamla testamentet är David den kung som Messias, judarnas frälsare, ska härstamma från. Men samtidigt som skriftens författare gör stor affär av Davids förtjänster, så idealiserar de honom inte.

Dramatikern och poeten sir Henry Taylor som kung David.

FOTO: JULIA MARGERET CAMERON/WIKIMEDIA

”

*Reducerad till
sina verkliga
proportioner var
David en djärv
och förslagen
soldat som tack
vare sina krigiska
färdigheter blev
hövding över en
stam i Judeen.*

lega Yosef Garfinkel såg framför sig på ruinkullen Khirbet Kiyafa.

I de frodiga dalar som utbreder sig norr om Betel (på dagens karta: strax norr om Ramallah på Västbanken) fanns däremot förutsättningar för en centraliserad och välmående stat. En sådan uppstod också under senare delen av 800-talet f. Kr. Enligt Finkelsteins uppfattning slösar Gamla testamentet ära och berömmelse över David och Salomo, fast de som egentligen borde uppmärksammas är Omri och hans son Achav, vilka förde Israels Nordrike till dess höjdpunkt mellan 884 och 852 f. Kr. Det var kungarna i Nordriket (också kallat Israel) och inte David i Sydriket (Juda) som återuppbyggde Megiddo, Geser och Hazor och som gjorde Samaria till huvudstad i ett av de rikaste och mäktigaste kungarikena i hela regionen. Det förhåller sig till och med så att inskriften på monoliten i Kurk, ett stenmonument som hittades i Turkiet 1861, berättar att Achav var den mäktigaste av alla de kungar som slogs mot den assyriske kungen Salmanassar III vid slaget i Quarcar 853 f. Kr.

Den stora frågan är varför Gamla testamentets nedtecknare ville förhålliga David och Salomo och förminska Omri och Achav, vilka brännmärks som avgudadyrkare och nidingar ("de värsta som alstrats i en judisk livsmode").

De flesta bibelforskare, och Finkelstein med

dem, anser att Samuelsböckerna och Kungaböckerna, som återger berättelser om både de nordliga och de sydliga kungarna, blev nedtecknade och sammanställda först på 600-talet f. Kr., på uppdrag av kung Josia, den sextonde ättlingen till David och en av Juda rikets mest framgångsrika kungar.

För att förstå vad Josia hade för avsikt med sammanställningen av Biblen måste man ta den geopolitiska situationen i beaktande. På 700-talet f. Kr. hade assyrierna lagt under sig kungariket Israel ("Nordriket") och utplånat varje spår av israeliskt herravälde i regionen. Men 100 år senare gick Assyrien in i en period av splittring, drog sig tillbaka och efterlämnade ett realpolitiskt vakuum. Det var ett strålande tillfälle för Juda rike ("Sydriket"), som då befann sig på sin höjdpunkt, att lägga under sig stammarna i norr. Men Josias planer skulle inte ha gått att genomföra utan en ideologisk plattform – i dag skulle vi kalla det en propagandakampanj – som legitimerade detta inför invånarna i norr. Det var i det syftet bibelnedtecknarna i Juda skildrade David som grundaren av ett förenat kungarike – som möjligtvis aldrig har existerat – och Salomo som den rikaste och mäktigaste av de israelitiska kungarna. Josia kunde då peka sin skapelse och säga: "Så var det från början!"

Betyder det att Samuelsböckerna och Kungaböckerna endast är en samling myter? Nej. Enligt Israel Finkelstein skrevs berättelserna genom att man vävde ihop Sydrikets historier om dygdemönstret David med Nordrikets skildringar av honom som en slug skojare. Det är bakgrunden till den häpnadsväckande komplexiteten hos den kulturhistoriska figur som judarna än i dag ser som föregångaren till Messias och som de kristna håller för Jesus mest betydande anfader.

Yosef Garfinkel kände sin kollega från Tel Aviv tillräckligt väl för att gissa sig till hans åsikt om utgrävningarna i Khirbet Kiyafa. Han blev inte överraskad när Finkelstein beskyllde honom för att ha byggt ett luftslott på grundval av en näve olivkärnor, och då han hävdade att David skulle ha initierat urbaniseringsprocessen i det gamla Israel. Enligt Finkelstein var fyndet av den hebreiska inskriften och bristen på fläskben inte tillräckligt för att koppla staden på kullen till David. Finkelsteins uttalanden, som basunerades ut i massmedierna, väckte indignation i arbetslaget och bland volontärerna, som hade blivit glödande beundrare av David. Garfinkel har beordrat dem att hålla sig lugna. I sinom tid skall han göra upp med Finkelstein, på något av de symposier där arkeologientusiasterna infinnar sig i massor och väljer sida som under en boxningsmatch.

I Israel, där varje hus- och vägbygge blottar fornlämningar och utlöser akademiska och politiska strider, är det som skedde för 3 000 år sedan i mångas ögon lika relevant som dagens dramatik. Det gäller i synnerhet David, israeliskt nationalhelgon och nyckelgestalt i den judisk-kristna kulturen. Var han en glorifierad fåraherde eller skaparen av antikens stormakter? Debatten rasar vidare, men David fortsätter att fångla och inspirera, som han fånglat skulptörer, målare, operakompositörer och forskare genom seklerna. ✨

Översättning: Hanna Andersson

Av Jens
Christian
Brandt

3

Jens Christian Brandt
är författare
och journalist

Från rostbälte till it-kluster

Schlesiens nedlagda gruvområden blir turistmål och högteknologiska centrum. I denna omvandling höjs röster om självständighet från Polen.

En augustidag då temperaturen i sydvästra Polen uppgår till 34 grader tar jag spårvagnen till Europas märkligaste golfbana.

I ryggssäcken ligger två tjocka tröjor, mössa och handskar. Jag hoppas att det ska räcka. I reklamen varnas man för att sporten "turbogolf" praktiseras enligt "särskilda regler" och under "extrema förhållanden", vilket betyder kyla, fukt, mörker och ännu mer kolsvart mörker.

För golfbanan ligger trehundraåtta meter under jordytan, i utkanten av den gamla gruvorten Zabrze, och kallas i reklamen för den enda i sitt slag mellan Mars och Venus. Tillträde endast med hjälm och pannlampa.

Spårvagnen rullar genom det hörn av Europa som mot slutet av 1900-talet utpekades som kontinentens smutsigaste. Städer som Katowice och Chorzów betraktades den gången som så hälsovådliga att myndigheterna uttryckligen varnade astmasjuka för att vistas utomhus. Nu kantas vägar av täta kastanjealléer och en bit bort skymtar trädtopparna i Europas största stadspark, *Park Śląski*, en 620 hektar stor biotop av sjöar, björkskogar och japanska trädgårdar.

Sen några år tillbaka genomgår det schlesiska kol- och stålbelte en radikal omvandling. De utländska förebilderna är Manchester och tyska Ruhrregionens askungelika förvandling från döende gruvregion till pulserande it-högborg. När jag bokade golfundan fick jag en liten reklamknapp på köpet. Den föreställer framtiden: ur den svarta jorden, som står för kolgruvorna som var regionens födkrok i ett och ett halvt sekel, reser sig en regnbågsskimrande stadssilhuet. Det finns, så lyder budskapet, ett liv efter gruvdöden.

Guido Henckel von Donnersmarck var en typisk 1800-talsentreprenör. Tysk greve, kusin till Bismarck, hedersdoktor vid Tekniska högskolan i Berlin och arvtagare till dussintals gruvor och stålverk i den del av dåvarande Tyska riket som hette Oberschlesien. Han ägde 27 500 hektar land och ett slott som respektfullt kallades Centraleuropas Versailles. Det gick rykten om att han konser-

verat liket av sin första hustru, den berömda Parisdemimonden Esther Lachmann, i alkohol, och vid hans bortgång taxerades förmögenheten till 250 miljoner mark.

1855 började han borra efter stenkol i utkanten av den lilla byn Zabrze. Det var i upptakten av den vilda epok då Oberschlesien var ett eldorado för alla som drömde om att snabbt skapa stora rikedomar. Genom skattelättnader, subventioner och ett strategiskt järnvägsnät lockades investerare och arbetskraft att slå sig ned i vad som dittills varit en sömnig europeisk avkrok men som nu nästan över en natt förvandlades till en häxkittel av eldspyende industriskorstenar, bortringlande stubintrådar och allt djupare schakt ner i det svartglimrande berget. På de första fotografierna liknar trakten kring Zabrze ett månlandskap. Överallt kraterliknande hål, slagghögar, lågt hängande askmoln. Inte ett träd i sikte.

Donnarsmarcks gruva hette "Guido" och blev snart en av de största i regionen.

Ovan jord växlade maktförhållandena; under första världskriget döptes Zabrze i propanasyfte om till Hindenburg (efter den tyske generalfältmarskalken) och i juni 1922 tillföll de med Zabrze nästan sammanvuxna grannstäderna Kattowitz och Königshütte Polen, vilket ledde till förhållanden som under Berlinmurens tid med godtyckliga gränsdragningar tvärs igenom bostadsområden och passkontroll ombord på buss- och spårvagnslinjer. Nere i gruvan fortsatte allt som förut. Även efter 1945 – när Zabrze blev en polsk stad – kretsade allt kring det svarta guldet, stenkolen.

I april 1970 tog sig det lokala fotbollslaget Górnik Zabrze till final i Cupvinnarcupen. Górnik betyder gruvarbetare och i intervjuer brukade den dåvarande lagkaptenen Stanisław Osizko definiera var spelarna hade sina lojaliteter. "Vi representerar gruvindustrin, klubben, staden och Polen." Alltid i den ordningsföljden. Gruvan var tillvarons mittpunkt; vilken fana som för tillfället vajade från flaggstängerna var av underordnad betydelse.

Våren 1970, när Górnik firade sina största >>

Musikfestivalen Industriada
2013 i gruvorten Zabrze.
FOTO: MUZEUM GÓRNICTWA

framgångar, hade uttrycket ”sätta på kartan” ännu inte uppfunnits. Men i praktiken var det precis vad som skedde; när klubben tog sig till final började otaliga fotbollsfans i resten av Europa snurra på sina jordglober för att undersöka var detta gåtfulla Zabrze egentligen låg någonstans.

I hissen ned till den underjordiska golfbanan frågar jag mina medspelare om våren 1970. Det alla minns är hur flygplanet som fotbollsspelarna flög hem med efter att i semifinalen ha slagit ut favorit-tippade AS Roma plötsligt avvek från den fastlagda rutten och istället lågt gled fram över huvudgatan i Zabrze, ett improviserat ärevarv som så när kostade piloten jobbet. På fabrikerna stannade det löpande bandet och alla rusade ut för att vinka. Det var vår och uppbrott i luften och ingen tvivlade på att framtiden tillhörde Zabrze.

– Vi var Europas underdogs. När de stora utländska fotbollsklubbarna kom hit för att spela hade de med sig en egen kock. Våldigt förödmjukande. Och när vi spelade borta, särskilt i England, brukade motståndarna alltid vattna planen. De visste att våra skor var av billigaste sorten, utan dobbor och lappade sju gånger om.

Nu är hissen nere på trehundra tjugometres djup. Instruktören Lukasz Zasadni går före genom schaktet; i skenet från hans pannlampa glimmar kolet med en svart lyster. Här och där förgrenar sig gångarna; vägvisarna som pekar in i mörkret är fortfarande på tyska.

– Här blir perfekt.

Vi har stannat vid foten av en underjordisk sluttning. Nu demonstrerar Lukasz hur spelet går till. Tre slag är tillåtna, inga dribblingar. Att trampa på bollen är också förbjudet. Någonstans i mörkret, bakom en knappt urskiljbar kurva uppe på sluttningens krön, gömmer sig en övergiven *wagonетка*, en tippvagn av den sort som på gruvarbetarsvenska kallas malmhund. Med tredje slaget förväntas man chippa upp bollen i vagnen och vinna.

– Apropå vinna. Vi vann aldrig den där stora matchen mot Roma. Det blev oavgjort. Och på den tiden var det inte straffläggning som avgjorde utan slantsingling. Det var den vi vann. Och på nåt sätt är just det så typiskt Schlesien. Motgångar, motgångar och så en liten pollett som dansar i luften och hamnar med rätt sida upp.

Faran med turbogolf, inser jag snart, är rekylerna. När en spelare slår hukar sig motspelarna långt borta i andra änden av tunneln, ungefär som förr när man sprängde sig allt djupare in i berget. Bara det att nu är det inte dynamiten vi tar skydd undan utan den förbivisslande bollen som studsar mot gruvans skrovliga väggar och bytt riktning. Jag sätter mig på en stump övergiven räls och tänker på *Pärulan i kronan*. Så heter en klassisk polsk film om ett gruvarbetaruppror på trettio-talet. Den handlar om en gruva som blivit olönsam och då vill de snikna ägarna (tyskar givetvis) inte bara stänga ned driften utan dessutom fylla de underjordiska gångarna med vatten. Gruvarbetarna går i strejk; hellre än att överge gruvan är de beredda att låta sig dränkas nere i berget.

I Övre Schlesien var det där en ständigt hotande realitet. Så fort maktförhållandena växlade skul-

le gruvan raseras. Det var fallet 1922 när tyskarna lämnade den östra delen av provinsen, 1939 när samma gruvor åter riskerade att hamna i tysk ägo och slutligen 1945 när Röda armén närmade sig. Men gruvan var *pärulan i kronan* och skulle försvaras – av dem som jobbade där.

Man behöver inte ta många steg i dagens Katowice eller Zabrze för att ana hur gruvan fortfarande sätter sin prägel på den kulturella identiteten.

Tipset att spela underjordisk golf fick jag av en historielärare som inte ville se sitt namn i tryck. Men vi kan kalla honom Lubanski. Han var trettio, eller högst trettiofem, men hade en förkärlek för att formulera sig om det förflutna som om det bara låg någon vecka tillbaka.

– Du vet, när vi gjorde uppror mot tyskarna 1922? Då ville vi verkligen tillhöra Polen. Ganska snart insåg vi att det var ett misstag...

Vad Lubanski och hans meningsfränder drömer om är ett långtgående självstyre för provinsen Övre Schlesien. Sen några år tillbaka finns det ett lokalpatriotiskt parti, RAS, som betraktar Schlesien som en egen nation och vill se så lite polsk inblandning som möjligt i regionen. Partiets ordförande Jerzy Gorzelik har av regeringen i Warszawa brännmärkts som tysk agent därför att han ideligen påpekat avsaknaden av ”polska traditioner” i Schlesien.

– Men vi vill inte tillbaka till Tyskland, sade Lubanski till mig. Vår förebild är Katalonien, den typen av autonomi. Jag som lärare vill undervisa mina elever på schlesiska, som är vår urgamla och fortfarande levande dialekt, och inte på polska. Och i historieundervisningen vill jag slippa prata om deras hjältar.

Han syftade på Polens första president Józef Piłsudski, en man som dog 1935 men under 2010-talet allt oftare fått skyddas av polis – särskilt i Katowice där fanatiska lokalpatrioter hotat att spränga presidentens ryttnarstaty i luften.

Hur kontroversiellt det förflutna fortfarande är har filmregissören Jadwiga Kocur fått smaka på. Hennes dokumentärfilm *Dwugłowy Smok*, Den tvehövdade draken, berättar den fascinerande historien om hur mellankrigstiden i Schlesien formade sig till en arkitektonisk kapprustning mellan den polska och tyska sidan. Och hur arkitekturen under tjugooch trettio-talet kom att bli bärare av de båda kulturernas idéer om vad som var specifikt ”tyskt” respektive ”polskt”. Men regeringen i Warszawa var allt annat än entusiastisk.

– Jag fick ett samtal från regeringskansliet, berättade Jadwiga när jag träffade henne dagen innan jag åkte till Zabrze. De hade sett filmen. De gillade den. Det enda de var bekymrade över var att jag var så naiv historiskt. Till exempel påstod jag i filmen att hela Schlesien varit tyskt fram till 1922. Och så använde jag kartor som visade hur provinsen sen kom att delas. Regeringskansliet tyckte att det var onödigt. Om jag gick med på att en av dem utsedd ”objektiv” historiker klippte om filmen kunde de i gengäld se till att den visades världen över.

Jadwiga Kocur tyckte inte att det var nödvändigt att klippa om filmen. Den hade redan visats i Hollywood och på en rad internationella festivaler och

”

Hösten 1989 då kommunismen låg och dog var också Katowice döende.

När driften upphört.

FOTO: MUZEUM GÓRNICITWA

överallt dragit ner applådstormar. Men hennes ovilja att samarbeta ledde snart till att hennes nya filmprojekt inte beviljades några pengar. Svartlistad och utan möjligheter att försörja sig som filmare hade hon nu fått börja jobba som spårvagnskonduktör.

När vi golfat färdigt frågar jag Łukasz Zasadni om allt det där. Den schlesiska identiteten och den gamla rivaliteten med Warszawa. Skulle en autonomi underlätta gruvorternas inträde i den postindustriella eran? Men han skrattar bara och byter ämne.

– Den där slantsinglingen som jag berättade om. I Cupvinnarcupens semifinal. Det var inget mynt. Utan domaren, han var fransman, hade en pollett vars ena sida var röd och den andra grön. Och fast matchen spelades på självaste Lenins födelsedag – hans hundraårsdag! – och det var tjockt med kommunistiska partipampar på läktarna, tvekade vår lagkapten inte en sekund när han fick välja färg. För grönt är hoppets färg, så har det alltid varit.

Det är Łukasz som uppfunnit sporten turbogolf och tagit den ned i gruvans mörker. När "Guido" stängde blev han liksom många av kollegerna kvar innanför grindarna. Världen därute var i gungning. Kommunismen ersattes av marknadsliberalismen och det han kunde om stenkol efterfrågades inte längre på arbetsmarknaden. Han fick då hitta ett sätt vara kvar i underjorden och ändå tjäna pengar. Nu är gruvan museum med guideade turer för skolklasser och turister. Men det man drar in pengar på är "vip-paketen".

Innan vi tar hissen upp inspekterar vi ett väldigt hålrum i berget där en underjordisk konsertsal är under uppförande. I anslutning ligger det barer och restauranger, de är redan i bruk och ser allt annat än billiga ut.

Kunderna är tyska firmor. De flyger in sina mellanchefer för *teambuilding* i form av turbogolf eller den populära aktivitet som i reklamen kallas adrenalin och risk och som går ut på att man simulerar en gruvolycka (plötsliga ras eller översvämningar) och så ska deltagarna ta sig fram till olycksplatsen och undsätta de skadade. Gruvan, säger Łukasz, är som skraddarsydd för modern managementfilosofi, för på 320 meters djup måste man kunna lita på kollegerna, litar på att de hjälper en ut om något

går snett. Båda evenemangen, golf och gruvolycka, kostar drygt 10 000 svenska kronor per person. Efteråt kan man koppla av med roulett i det till kasino ombyggda pannrummet.

Från Zabrze åker jag till grannstaden Katowice. Det var här förvandlingen från grå gruvzon till postindustriellt it- och kulturkluster påbörjades och det är här den nått längst.

Hösten 1989 då kommunismen låg och dog var också Katowice döende. Gruvorna slog igen, en efter en, men berget under staden var så urholkat att hela stadsdelar tycktes på väg att säcka ihop och sjunka ner i underjorden.

Cirka tjugo år senare fattade kommunstyrelsen ett märkligt beslut. Man skulle rusta upp den mest förfallna gatan i Katowice och göra den till en turistmagnet. *Mariacka*, som gatan hette, bestod av en handfull ruffiga barer och bordeller, husens fasader hade mist sin rappning och ingen brydde sig om att laga de många krossade fönsterrutorna och läckande taken.

Skönhetsoperationen gick på knappt 25 miljoner kronor. När den var klar hade några hundra meter slum förvandlats till blomstrande gågata. Den eftermiddag jag har vägarna förbi håller några tekniker på att spänna upp en jättelik vit duk i gatans ena ände; framför duken står redan ett hundratal solstolar: när mörkret faller ska det bli utomhusbio. *Pansarkryssaren Potemkin*.

Dominik Tokarski var en av de första att slå sig ned på nyrenoverade *Mariacka*. Han hade bott i tyska Ruhrområdet under de år då städer som Dortmund och Essen lyckades visa att det fanns ett liv även efter gruvdöden. Nu ville han ta med sig entusiasmen han stött på i Ruhr hem till Katowice. Han öppnade en bar och tjänade snart så mycket att han på fritiden kunde ägna sig åt att rädda neonskyltar.

Han förvarar dem i ett garage utanför Katowice och i bilen dit berättar han om *Polens Las Vegas*.

För det var så Katowice kallades på 1960-talet. Det var neonbelysningens guldålder och alla de stora gatorna var upplysta av sprakande reklamskyltar. Det sägs att resten av Polen reagerade med akut svartsjuka på denna stjärnhimmel av blossande neon, för den stod för en flärd som saknades i resten av landet.

Men neon är lyx och efter något årtionde slocknade Katowice igen. Alltid var det någon bokstav som blinkade till och blev svart; orden på reklamskyltarna krympte oupphörligen och till sist var det bara obegripliga fragment som återstod.

– När jag kom tillbaka från Dortmund var nästan alla skyltar sönderrostade. Alla var överens om att de skulle bort, men eftersom ingen ville betala transporten till soptippen hängde de likförbanat kvar.

Garaget där Dominik förvarar skyltarna är stort som en mindre hangar. Det första jag ser är ett "R" som sönderrostat och anfrätt av ålder ligger på vad som påminner om ett operationsbord. Fast skalpellen är här ersatt av en blå svetslåga. Mannen som reparerar bokstäverna säger att det ser bra ut, åtminstone den här patienten kommer snart att kunna lysa igen. ✨

”

Världen därute var i gungning. Kommunismen ersattes av marknadsliberalismen och det han kunde om stenkol efterfrågades inte längre på arbetsmarknaden.

”

Görs allt formellt rätt, blir mycket substantiellt fel.

Den ständigt ökade byråkratiseringen av offentlig sektor leder till ineffektivitet och ansvarslöshet. Formalia blir viktigare än självständigt tänkande.

Planfetischism istället för ansvar

Av Mats Alvesson

Moderna organisationer, särskilt i offentlig sektor, utsetts regelbundet för förbättringsförsök. Politiker och ledningar är oförtröttliga i sina ansträngningar i att finna på olika policies, strategier, regler, standards och metoder som alla enheter inom staten, landstinget eller kommunen skall hålla på med. Målformuleringar, visioner, värdegrunder, utbildningsprojekt, styrdokument och rutiner för allt möjligt skall finnas och åtlidas.

En del av allt detta är förnuftigt. Men ofta är kunskapsbasen tveksam och det blir alldeles för många standards och formella regleringar. Inte sällan motverkas effektivitet.

Jag stöter ofta på folk som på goda grunder är negativa till mycket av – och framförallt mängden av – vad man utsätts för.

Här följer en respons från en klinik som har bra resultat men vars verksamhet man menar närmast saboteras av vad landstingsledningen tvingar på alla enheter utan urskiljning: ”Under vår utveckling har vi fått kämpa mot allsköns påhitt uppi från ... För att få tid arbeta och lösa reella problem har vi tvingats kämpa emot, men det har tagit mycket kraft och arbetsglädje och en hel del eftergifter har varit nödvändiga.” (Överläkare, chef för framgångsrik avd. inom psykiatri.)

FRÅN EN ANNAN KLINIK, som nyligen fått besked om att all personal inom landstinget skall ha en utbildningsdag om HBT-frågor, uttrycktes stor frustration över främst det produktionsbortfall som detta medför. Blir de som till äventyrs är fördomsfulla förbättrade som följd av en utvecklingsdag? Attityder är svåra att påverka. Behöver homosexuella något särskilt bemötande i anslutning till en höftoperation eller behandling av en infektion?

Vid ett möte med ett antal kommuni-
rektörer uttrycktes samfällt stor irritation över alla planer och dokument som måste upprättas och som man sällan har tid att följa upp. Som exempel anfördes jämställdhetsplaner, vilka ”utvecklas och revideras och samlar damm resten av året, om det nu inte är en sommarvikarie på lokaltidningen som i nyhetstorkans tid vill skriva om kommunens jämställdhetsarbete”. Jämställdhetsplaner gjordes mest för att visa upp för utomstående.

Inom skolans område sysslar rektorer med att få fram ett stort antal planer och rutiner inom ett vitt spektrum av områden. Att kunna visa att man har och följer dessa avkrävs, liksom dokumentation för allt vad man gör.

En socialchef beskriver läget som att ”de senaste 10 åren är en explosion av krav på planer, dokumentationer, uppföljningar och utvärderingar. ... om du bara har bra planer och rutiner så är det viktigare än att det blir bra för brukarna.”

EN PERSONALCHEF från en större kommun övergick nyligen till en operativ befattning och upptäckte till sin fasa vilken enorm mängd dokument som man förväntades förhålla sig till. Vid ett möte med en större grupp personalchefer sökte han förmedla upplevelsen:

”Vet ni hur mycket dokument vi har tagit fram i (vår kommun) som man ska förhålla sig till i verksamheten. ... alltså vänner, vi måste revidera vårt sätt att tänka.”

Inom mitt eget område, universitetet, har man på ett par decennier kraftigt utökat styrning och obligatoriska inslag. Allt möjligt är byråkratiskt reglerat, kursmål skall anges, olika pedagogiska kurser är obligatoriska, studenter skall formellt informeras om allt, långa rättighetslistor och regler för det mesta finns. Min egen fakultet har till och med en krisplan som inkluderar vem man skall vända sig till vid dödsfall eller olycka på arbetsplatsen – som om någon

skulle vara betjänt av detta. (Arbetsplatsen är förmodligen jordens säkraste ställe – möjligen kan någon skära sig på papper eller få en överlastad bokhylla vält över sig.)

För anhängare av formalia, tvång och byråkrati är allt detta utmärkt. För den som tror på att allt skall vara väl reglerat och så lite som möjligt skall lämnas till folks professionalitet och omdöme är utvecklingen exemplarisk.

Men nackdelarna är uppenbara. Man får en planfetischistisk offentlig sektor, där folk fostras till att följa formella instruktioner, dokumentera och bocka av att allt på ytan står rätt till. Man checkar ut från ansvar för verksamhetens praktik och resultat. Man gör sådant som man inser (eller borde inse) är enfaldigt, men detta får man fullt godkänt för. Hellre ha en mobbningsplan och ”följa rutiner” än, vilket normalt krävs för resultat, att man tänker och agerar självständigt och kraftfullt – vilket typiskt förutsätter att

man inte följer några rutiner. För till exempel en skolledning kan dokumentation av att man har och följer rutiner för problem vara nog – om man sedan försummar att lösa problem är detta inte så allvarligt.

Vi lever i bocka-av-samhället, dominerat av en uppsjö av granskningsmyndigheter med formalia och dokumentationsintresse i ett enkelspårigt blickfång vilka bidrar till att producera en offentlig sektor som ofta är ineffektiv och resursslösande men responsiv ifråga om att leva upp till krav på att allt skall se bra ut, så kallade skyltfönsteraktiviteter.

I detta fostras lydiga organisationsledningar ofta obenägna att stå för en bra praktik. Drivkraften blir att undvika formella fel snarare än att åstadkomma bra resultat. Och de för verksamhetens särrart och bästa okänsliga – eller ointresserade – politiker, massmedier och granskningsmyndigheter spår hela tiden på med krav på att strategier, planer, dokument, regler och standar-

diserade aktiviteter skall finnas och åtlydas.

Vi får vad jag kallar för tomhetens triumf – fina skyltfönster medan substans, praktik och resultat blir mindre viktiga och får stryka på foten.

Ofta tror man nog att det kanske blir bättre om alla avdelningar utsätts för samma uppsjö av formella planer och dokumentationskrav och att avdelningsledningarna som menar sig tappa energi, resurser och arbetsglädje för att genomföra kontraproduktiva insatser vet mindre än vad politiker, ledningar, staber och konsulter som anammat nya modeidéer och/eller tror att planer och rutiner säkrar bra praktik.

TILL SAKEN HÖR att vi sedan länge lever i ett samhälle där alla grupper och intressen har krav på att synas och bekräftas och där alla risker skall motverkas – genom policies, planer och rutiner. Vi lever också i en tid av våldsam expansion av tveksam expertis – på ledarskap, medarbetarskap, branding, kränkningar, mångfald, arbetsmiljö, coaching, mentorskap, jämställdhet, kvalitet ... – som gärna saluför mer eller mindre osäker kunskap, och där okritiska bondfångaroffer lätt blir övertygade om att detta skall alla i landstinget, kommunen, universitetet, myndigheten absolut hålla på med. Vi lever också i granskningssamhället där massmedier, myndigheter och intressentgrupper noga bevakar att alla organisationer lever upp till normen – och kan bocka av att allt görs ”rätt”. Men ju mer planer, rutiner och dokument, desto mindre blir sannolikheten att man kan arbeta med allt detta (eller andra, kanske mer väsentliga frågor) och det slutar med pappersexercis.

En socialchef vars kommun ett år fick ett 25-tal påpekanden vid en inspektion av Socialstyrelsen. Året efter klarade man sig utan påpekanden vid inspektionen. På frågan om man hade ändrat sitt sätt att arbeta blev svaret: ”Nej, men vi har skrivit fram 25 nya rutiner.”

Görs allt formellt rätt, blir mycket substantiellt fel. Den psykiatrienhet som kämpar emot mycket av vad landstinget vill utsetta den för och vill lösa reella problem istället samt åtskilliga organisationsledningar som gör inspektionsmyndigheter missnöjda har nog goda skäl för detta – om man kan visa på goda resultat. Gransknings-samhället och dess bocka av att allt ser bra ut-logik och krav på att (okritiskt) göra som alla myndigheter, intressentgrupper och expertinstitutioner förväntar sig sänker offentlig sektor. En radikal omorientering från allt detta och för en ordentlig granskning av praktiker och resultat är angelägen.

Mats Alvesson är professor och organisationsforskare vid Lunds universitet. Han har nyligen utkommit med *The Triumph of Emptiness* (Oxford University Press) i vilken vår tids förkärlek för välpaketerad yta analyseras.

Det blir mer och mer att fylla i.

FOTO: ISTOCK

TEMA

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Demokratin är inte ifrågasatt som ideal, men på många håll är det problem med praktiken. Känslan av medborgarskap är för svag och det brister i uppriktighet mellan väljare och valda. Om politiker ägnar sig åt ängsligt röstfiske och väljarna kräver förmåner men inte vill höra talas om kostnaderna, kan man inte förvänta sig balans och kvalitet i de politiska besluten. Vi rapporterar från Frankrike, Ryssland, Sydafrika och USA.

Fransk makt och vanmakt

Den franska staten befinner sig i kris. Det öppnar sig en avgrund mellan överhet och undersåtar.

Av Jacob Arfwedson

Det finns inget problem som avsaknaden av lösning inte kan råda bot på.”

Så sammanfattade Dr. Henri Queuille politikens innersta väsen. Som långtida deputerad i det som betraktas som Frankrikes mitt var han intressant nog lärofader till både François Mitterrand och Jacques Chirac. Man kan anta att François Hollande också har tagit intryck av sentensen, eftersom han liksom sina två företrädare har sin lokala förankring i Corrèze.

Demokratins kris under franska förhållanden kräver en modifiering. Det är inte primärt demokratin som befinner sig i trångmål, utan staten. Eftersom Frankrikes offentliga liv definieras huvudsakligen av statens roll jämföras dess kris med ett hot mot demokratin. Men kanske kan dagens situation leda till en hälsosam omvärdering av statens roll visavi det civila samhället och marknaden. Om inte annat så kommer ökad öppenhet och globalisering att successivt minera den klassiska maktstrukturen som sedan länge paralyserar Frankrike.

Den femte republiken skräddarsyddes 1958 av de Gaulle: en för europeiska förhållanden omåttligt mäktig president avsåg att en gång för alla kväsa partiregimen som hade kännetecknat den fjärde republiken. Presidenten skulle, liksom en monark, stå ovanför politiskt käbbel och garantera konstitutionen och institutionerna. Och just därför att Femte republiken var en skapelse av en man, för samma man, blir det svårt för efterträdarna att leva upp till generalens ideal. (Som humoristen Michel Audiard sade: ”Man kan säga mycket om de Gaulle, men han dog inte rik.”)

Särskilt svårt är det för François Hollande som har ungefär lika mycket auktoritet, kompass och viljestyrka som en förskrämd kanin. Här om vittnar hans totala vanmakt när det gäller en så enkel angelägenhet som att disciplinera sina ministrar. Konsensus är inte samma sak som att acceptera kaos; kompromiss är inte synonymt med kosmos. Olika kommentatorer har anmärkt att Hollande fortfarande beter sig antingen som ordförande i socialistpartiet eller som en kommunalpolitiker. Och häri ligger fällan: fransk presidentmakt innebär prestige; och prestige förutsätter någon form av upphöjd distans.

Detta betyder inte att Hollande kommer närmare folket, snarare tvärtom. Franska väljare tenderar att utse ”starka” presidenter. Men framgångsrik politik kräver ledarskap och kompass. I viss mån är François Hollande en ”also-ran”: om inte D. Strauss-Kahn bokstavligen talat hade tagits på sängen i New York 2011 skulle den sittande presidenten förmodligen ha förblivit en relativt sekundär aktör. En opinionsundersökning i slutet av oktober satte Hollande på fjärde plats (efter Sarkozy, Chirac och Mitterrand) när det gäller ”politiskt mod”: endast 8 procent anser att presidenten är modig.

Om man skulle undersöka demokratins villkor i Frankrike skulle valdeltagandet och opinionsundersökningar ge motsatta resultat: det första minskar kontinuerligt, men åsikter konsumeras i rask takt av beslutsfattare för att ständigt försöka korrigera de beslut som varken de själva eller väljarna verkar begripa.

Vi bör minnas Raymond Arons sentens: det viktiga är inte att konstatera att demokrati innebär att majoriteten styr, utan vad majoriteten använder makten till. Fransmännen vet i ökande utsträckning numera vad som händer när politiker får för mycket makt och för lite insyn.

Korruptionen har länge varit utbredd; nu är den också synlig tack vare att medierna under det senaste decenniet blivit betydligt mer aggressivt undersökande. Till och med *Le Monde*, som länge fungerade som socialistisk megafon, är nu öppet kritisk mot regeringen och publicerar debattartiklar av yngre liberaler, ett krypskytte som hade varit otänkbart för några år sedan. Bloggosfären kokar samtidigt med inlägg som fortfarande refuseras av etablerade medier.

Mediebevaktning i realtid gjorde nyligen president Hollande till allmänt åtlöje. Efter att ha avslutat en tv-intervju om den uppmärksammade utvisningen av en romfamilj från Kosovo, blev presidenten omedelbart ofrivilligt placerad i en duplex, där den 16-åriga Leonarda Dibrini inför den samlade pressen gav svar på tal: ”Endera dagen kommer jag tillbaka till Frankrike och då är det jag som bestämmer.”

»

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Gymnasieelev i Paris demonstrerar mot beslutet att utvisa Leonarda Dibrani.

FOTO: GONZALO FUENTES/TT NYHETSBYRÅN

Också här stod det klart att Hollande inte visste, eller kanske inte ens begrep, vad som hände. Följaktligen blev reaktionerna och beslutskedjan panikartad och motsägelsefull. Presidenten sade en sak, dementerade, premiärminister Jean-Marc Ayrault något annat, ordföranden i socialistpartiet Harlem Désir krävde att familjen skulle få stanna, fick en utskällning av Hollande och belades med munkavle. Om spektaklet ägde rum som vaudeville skulle det vara underhållande. Men det handlar faktiskt om beslutsgång och kommunikation på högsta nivå i ett av Europas största och mäktigaste länder.

Krisen i Frankrike gäller i akademisk bemärkelse samhällsfördraget (i den utsträckning som detta har någon mening). I praktiken rör det sig om en avsevärd avgrund mellan folket och eliterna.

Sedan den franska revolutionen har ett antal filosofer (främst Tocqueville) poängterat avsaknaden av institutioner som varken är kommersiella eller statliga, det vill säga det civila samhället. Dagens Frankrike, ekonomiskt ruinerat av statlig misskötsel, skuld-kris, arbetslöshet och allmän laglöshet, bär stora likheter med det korrumperade samfund som en gång gav medelklassen mod nog att ifrågasätta kungamaktens och adelsväldets privilegier.

Tyvärr har mycket litet förändrats sen dess: de privilegierade har bytt namn och kallar sig idag för fackföreningar. offentliganställda och högre funktionärer. I likhet med sina förfäder utgör de ett frälse som lever skyddat för de arbetande klasserna. Därför har de liten eller ingen förståelse för den bråkande allmoge som nu skakar grindarna framför det nutida Versailles.

Nicolas Sarkozys tidigare rådgivare och talskrivare, numera parlamentsledamot, deklarerade nyligen i pressen utan att rodna: "Jag anser att jag har dåligt betalt som deputerad." Man kan förmoda att hans närliggare har svårt att begripa hans misär. Franska deputerade och senatorer tjänar drygt 100 000 kronor i månaden (varav endast hälften är skattepliktig) och åtnjuter diverse förmåner och pension (enligt premiererservsystem, som förvägras vanliga medborgare).

Ett långdraget rättsfall har nyligen avslutats. Arbetsgi-varförbundet UIMMs tidigare ordförande med flera har dömts till fängelse och böter för mutor till ett antal fackförbund. "Det var inte något märkligt: vi behövde kunna lita på att facket inte ställde till det", säger den anklagade. De fackliga organisationerna betraktas märkligt nog inte som medbrottslingar utan som offer. Till saken hör att dessa maffialiknande aktiviteter ägde rum före 2008, då fackföreningar inte behövde offentliggöra sin bokföring (vilket är särskilt anmärkningsvärt eftersom de representerar mindre än 8 procent av löntagarna men finansieras till 90 procent av skattemedel.)

Men facket kan glädja sig åt att dess aktioner lönar sig, minst sagt. Nyligen trotsade diverse affärskedjor förbudet mot söndagsöppet, vilket är belagt med höga böter. Enbart fackförbundet Force Ouvrière beräknas ha dragit in 10 miljoner euro i bötesbelopp. Det är ju inte de anställda som kompenseras, utan de fackliga organisationerna. Huvudsaken är att man kan stoppa dem som försöker arbeta på söndagar. Ty det ska vara ordning i riket.

Man skulle kunna tro att det är en medveten strategi från regeringens sida. Snart sagt varje dag lanseras nya skatteförslag, ju mer absurda, desto bättre.

Om man inkluderar de två sista åren av Nicolas Sarkozys fögderi har mer än två nya skatter (eller skattehöjningar) i månaden införts sedan 2011, eller 84 nya skatter på tre år:

- 75 procent skatt på inkomster över 1 miljon euro (men hur ska man göra med Zlatan då? Mja, vi får väl hitta någon form av kompensations. Fotbollsspelare svettas ju när de arbetar, så i enlighet med marxistisk värdeteori är de väl att jämställa med proletärer).
- i finansplanen 2014 ingår 15,5 procent *retroaktiv skatt* på realisationsvinster (aktiefonder, livförsäkring, sparkonton ...) sedan 1997. Det visar sig raskt att regeringsmedlemmar inte behöver oroa sig, eftersom de huvudsakligen investerar i fastigheter (trots allt tal om att uppmuntra sparande).
- momsens höjs från 1 januari 2014 till 20,6 procent.
- förslag till beskattning av "naturaförmånen" som avsaknad av hyra innebär (hus- och bostadsrättsägare) vilket skulle motsvara en skattehöjning på mer än 80 procent för ett genomsnittligt hushåll; samt beskattning av virtuell värdestegring på egendom.
- "éco-taxi": beskattning av franska långtradartransporter, med regionala skillnader, kanske (i skrivande stund har förslaget just suspenderats).

När särskilt orimliga förslag dras tillbaka bokförs det som en seger för oppositionen och betraktas som skattesänkningar av regeringen. Ett mycket defensivt spel där båda sidor konsekvent förlorar trovärdighet.

"Fransmännen vet i ökande utsträckning numera vad som händer när politiker får för mycket makt och för lite insyn."

Det bör understrykas att endast hälften av alla franska hushåll betalar inkomstskatt. Därför är det inte så märkligt att politikerna fortfarande kan förmedla intrycket att de flesta skattehöjningar drabbar de besuttna. Samt att en betydande del av väljarkåren omvänt är van vid att offentliga åtaganden finansieras av nå-

gon annan. Som Sorbonnehistorikern François Crouzet påpekade, kungamakten raserades 1789 inte därför att folket betalade för mycket skatt, utan därför att de hade slutat betala.

Före presidentvalet 2012 debatterade François Hollande skatter i tv med ekonomiprofessorn Pascal Salin (tidigare ordförande i Mont Pèlerin Society) och anpassade sig väl till sin kontrahent: "Naturligtvis bör inte beskattningen bli konfiskatorisk." Men det var då det.

Det är inte längre Bryssel som står för absurda regleringar; den inhemska politikerklassen klarar uppgiften galant. Just nu förs en mycket allvarlig diskussion om beskattning av Red Bull (någon, någonstans fick hjärtklappning, kanske) samt förbud mot rökelse och parfymade ljus. Ty det ska vara ordning i riket.

Följdriktigt kommer Front National sannolikt att gå framåt starkt i kommunalvalen i mars 2014, enbart med populismen som verktyg. I oktober vann FN-kandidaten Laurent Lopez kantonalvalet i Brignoles (Provence) med 54 procent mot UMP-kandidaten Catherine Delzers (även om valskolket var extremt högt då 2 av 3 väljare stannade hemma). FN registrerade 24 procent i två olika opinionsundersökningar i juni som tillfrågade väljare om sympati inför kommunalvalen nästa år.

Samtidigt har Front National föga att föreslå som skiljer sig från de stora partiernas "program" (förutom en mer nationalistisk form av socialism samt ekonomisk protektionism, Frankrike åt fransmännen, företräde för infödda till offentliga poster, globaliseringsmotstånd, etcetera).

Debatten förs med egendomliga definitioner: det klagas vänsterut över nedskärningar, vilket antyder att de offentliga utgifterna nu äntligen minskar. Alldeles icke: med "nedskärningar" avses att ökningstakten reduceras, inte någon total minskning av offentliga

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Extremhögern på frammarsch. Front Nationals kandidat Laurent Lopez.

FOTO: ANNE-CHRISTINE POUJOLAT/TT NYHETSBYRÅN

budgetar. (Sedan förekommer selektiva inskränkningar, till exempel på miljödepartementet, vilket ministern för ekologi fick för sig att kritisera i medierna och tvingades avgå.)

Ett centralt problem är dock att eventuella reformer av välfärdsprogram kommer 20 år för sent när en stor del av befolkningen redan är fast i fattigdomsfällan. Bidragsberoendet är utbrett, pengarna är slut; men makthavarna har inget alternativ att erbjuda eftersom ekonomin saknar utsikt för tillväxt och jobb. När socialismen har gått tillräckligt långt verkar den politiska klassen ha enats om försvar för privilegier. Ideologin blir statsbärande, inte ifrågasättande av offentlig inblandning.

Den uteblivna reformen av socialförsäkringar (sjukförsäkring, pensioner etcetera) är en pålagsam illustration av statlig vanmakt. Valet står politiskt mellan högre avgifter eller lägre utbetalningar. Det finns inte en enda politiker som förmår påvisa felslutet i ekvationen: socialförsäkringarna (som genomfördes på begäran av det franska kommunistpartiet 1946) är bankrutta. Ironiskt nog är det ett EU-direktiv som äntligen tillämpas i fransk lagstiftning, nämligen rätten att söka sjukförsäkring privat, nationellt eller i Europa.

Detta har paradoxalt nog lett till en genuin folkrörelse som blir ytterligare en huvudvärk för beslutsfattare, eftersom skattebasen ständigt krymper. Kampanjen, som sker huvudsakligen på internet, innebär att föreningar uppstår som hjälper dem som söker fly de offentliga systemen.

En sällsynt innovation under president Sarkozy var skapandet av institutionen "auto-entrepreneur". Nyheten innebar att arbetslösa

och deltidsarbetande kunde starta företag och betala sociala avgifter på grundval av effektiva intäkter (till skillnad från juridiska personer som måste betala oavsett intäkter). Reformen gav en ordentlig nystart av "mikroföretag" huvudsakligen inom tjänstesektorn. Men hämnden är ljuv: korporatism och avundsjuka lärer sig och bestämde att auto-entreprenörerna innebar illojal skattekonkurrens: följaktligen kommer inkomstgränsen att sänkas och verksamheten begränsas.

"Vi ska kunna leva på din lön" verkar vara den politiska klassens motto. Dock är den så kallade skattebasen alltmer rörlig (eller osolidarisk, beroende på ens synvinkel).

Som Paul Johnson sade (*Modern Times*): "Under 1900-talet ökade statens makt att göra ont kontinuerligt; dess makt att göra gott växte långsamt och osäkert." Detsamma gäller fortfarande. Staten har mindre kapacitet för grundläggande skyddsfunktioner men har behållit sin makt att skada och trakassera medborgarna.

Eller som Pascal Salin säger: "När jag betraktar Frankrike ser jag Sovjetunionen." Frankrike har, liksom USSR under Gorbatsjov, fått smaka på "glasnost" under senare år men saknar fortfarande "perestrojka". Liksom Gorbatsjov inser den franska politiska klassen att socialism inte kan reformeras, utan måste avskaffas.

Kanske krävs det brittisk humor för att rätt sammanfatta situationen. I ett anförande i början av 1990-talet beskrev Madsen Pirie relationen mellan hans skapelse Adam Smith Institut och den dåvarande konservativa regeringen sålunda:

"Det är ett förhållande byggt på förståelse och förtroende: regeringen förstår oss inte och vi har inget förtroende för regeringen."

Jacob Arfwedson är journalist bosatt i Paris.

Demonstrationer mot Vladimir Putin i Moskva, december 2011.

FOTO: GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

Det handlar om mig

Den ryska medelklassväljaren är utbildad och kritisk.
Men att bli medborgare kommer att ta tid.

Av Anna-Lena Laurén

När man som journalist intervjuar Moskvabor utanför vallokaler hör man ofta samma högtidliga fras: Jag har fullgjort min medborgerliga plikt. Det betyder att personen har röstat. Men det betyder inte att hon eller han nödvändigtvis uppfattar sig som medborgare.

Den ryska medborgaren är egentligen ingen medborgare utan en fri atom som tar sig fram i ett samhälle fyllt av fällor och snubbeltrådar. En sådan person känner ingen solidaritet med ett samhälle som inte känner någon solidaritet med sina medborgare. I Ryssland uppfattas samhället och framför allt dess representant myndigheterna som någonting man ska hålla på en armlängds avstånd. Av dem är ingenting gott att vänta, bara problem i olika former.

Problem när man ska ansöka om pass och får stå i kö. Problem när man ska betala skatt (alltså låter man bli att göra det). Problem när man ska få in sitt barn på rätt skola och därför måste skänka skolan ett nytt soffmöblemang. Problem när man borde opereras för njursten och måste komma in på rätt sjukhus för att slippa risken att dö på operationsbordet.

Det enda sättet att lösa problemen är ofta att gå inofficiella vägar. Det kan handla om mutor men också bara om att känna rätt personer. Här finns inga medborgerliga rättigheter och skyldigheter. Här finns bara olika sätt att navigera i ett hav fyllt med blindskär.

När den ryska medborgaren säger sig ha fullgjort sin medborgerliga plikt är det alltså en fras utan innehåll, en kvarleva från en sovjettid där "medborgare" – *grazhdanin*, *grazhdanka* – var ett vanligt ord. Begreppet förekom ymnigt i det officiella maktspråket, men det betydde ingenting. Det var en del av liturgin i ett samhälle där medborgaren visserligen inte saknade rättigheter – alla hade rätt till arbete och bostad – men saknade makt över sitt eget liv.

Den firade poeten Vladimir Majakovskij skrev en lång hyllningsdikt till det sovjetiska passet som avslutades med den anspråksfulla frasen: "Läs, avundas – jag är medborgare i Sovjetunionen."

I dag är nätet fullt av satiriska travestier på den här dikten, till exempel "Läs, avundas – jag är medborgare och ingen medusa." För

detta sovjetiska skolelever som har tvingats lära sig dikten utantill njuter av att förlöjliga den, men satiren är också betecknande för synen på det ryska medborgarskapet. Det som för Majakovskij var kärnan till djup och uppriktig stolthet – sovjetpasset – ses i dag som en börda och ett hinder. Att ha ett ryskt pass innebär att man får stå i den längsta kön för icke-EU-medborgare vid alla gränsövergångar i Europa. Dagens resande ryska medborgare upplever sig ständigt förvisade till andra klassens resenärer. Det är ingen slump att nästan alla mina ryska vänner funderar på olika sätt att tillskansa sig ett EU-pass och ställer ständiga frågor om det verkligen inte går att bli svensk eller finsk medborgare genom att köpa fastigheter i Sverige eller Finland.

Den ryska synen på medborgarskap är således utpräglat utilitaristisk. Man är intresserad av nyttan med olika medborgarskap, inte av att själv höra till och bidra. Det är nämligen en erfarenhet som det ryska samhället av historiska skäl saknar.

Den bärande principen för hela det västerländska samhällsbygget – "civis romanus sum" (jag är romersk medborgare) – implicerar delaktighet, en gemenskap där alla omfattas av samma rättigheter och skyldigheter. Något sådant fundament har aldrig funnits i Ryssland, ett imperium som har byggts på helt andra lojaliteter än de medborgerliga.

Det ryska imperiet har under större delen av sin existens styrts av en enväldig kejsare. Fram till år 1861 levde majoriteten av landets befolkning i livegenskap. Bönderna var inte medborgare, de var en bruksvara som kunde köpas och säljas och som fostrades in i en grundläggande fatalistisk världssyn där individens möjlighet att påverka sitt öde var obefintlig.

I det gamla Rus, föregångaren till det ryska riket, levde samhällets övre skikt på något som kallas *kormlenie*. Författaren och journalisten Anna Arutunjan beskriver utförligt detta system i sin bok "*Tsar Putin*". För att kontrollera rikets utkanter skickade fursten på vinst och förlust ut sina vasaller, som själva förväntades tjäna sitt

>>

uppehålle. Det gjorde man genom att beskatta lokalbefolkningen, det vill säga helt enkelt stjäla mat, päls, hästar och förnödenheter av dem. I ett expanderande rike utan en fungerande centralförvaltning var detta en praktisk styrelseform.

När det feodala samhället utvecklades kom adelsmän att äga större delen av all mark, som de tilldelades personligen av tsaren. Det innebar att den ryska adeln inte var lojal mot statsbygget – den var lojal mot kejsarens person. De livegna var i sin tur lojala mot godsherren de tillhörde.

Allt grundade sig på personliga band, ingenting på skrivna avtal. Allt gick att ändra på, alltefter behov. Institutionerna i Ryssland utvecklades mycket senare än i det övriga Europa och den medborgerska identiteten är därför förhållandevis ny.

När de livegna massorna befriades år 1861 bildade de ett nytt trasproletariat som flyttade in till de stora städerna på jakt efter arbete. Bolsjevikernas kupp år 1917 och det nya kommunistiska väldet skulle omvandla proletarietet till fria människor.

I verkligheten blev det tvärtom. Sovjetsamhället undergrävde effektivt tilliten för systemets inneboende moral. Systemet var korrupt och allt gick att sälja och köpa, en princip som blixtnabbt blev allena rådande när Sovjetunionen föll samman. Det har lett till en befolkning av cyniker, som inte vågar lita på att en enda folkvald menar vad den säger och ser varje försök att uttrycka samhällsideal som förljugna och skrattretande.

Grunden för alla fungerande samhällen är tillit. Tilliten är förutsättningen för att man ska kunna ingå avtal – fattas den går det inte att göra någonting gemensamt. Det innebär i sin tur att grunden för att bygga upp en medborgaridentitet fattas. Medborgarsamhället förutsätter nämligen att man vågar agera på ett sätt som kanske inte ger omedelbara fördelar men som på lång sikt gynnar det gemensamma.

Detta är en utgångspunkt som i Ryssland uppfattas som naiv. Varför ta ett osäkert beslut som i längden kan gynna alla om man samtidigt har möjlighet att fatta ett beslut som definitivt kommer att gynna en själv?

Dagens Ryssland fungerar enligt intressemaximen. Avtal ingås när man kan vara säker på att den andre har ett personligt intresse av att följa det. Därför skriver man sällan ner det – det kontrolleras istället av att man har hållhakar på varandra.

På denna princip bygger bland annat den utbredda och ofta mycket sofistikerade korruptionen i statlig och kommunal förvaltning. En populär metod är *otkat*, vilket betyder att tjänstemän som ansvarar för till exempel inköp av byggnadsmaterial eller målarfärg får en inofficiell mellansumma av företaget. Vanligt är också att tjänstemän startar egna företag som sedan får ensamrätt på att förse myndigheter med olika former av råmaterial.

Korruptionen syns inte, därför att den är inbyggd. Samtidigt är den så känd att alla talar om den öppet – Putin konstaterade nyligen i sardonisk ton att otkatsystemet i många regioner har kända tariffer som rentav följer valutafuktuationerna.

Enligt Anna Arutunjan är det här systemet en fortsättning på den uråldriga *kormlenie*-principen.

Tjänstemännen ser det som sin rätt att "beskatta" medborgarna genom olika metoder. Det kan ske på ett mycket vardagligt plan,

till exempel i skolor och på sjukhus. Eleverna förväntas ge läraren en viss summa varje termin för att fira dennes födelsedag. Läkare och sjuksköterskor väntar sig en dusör av patientens anhöriga för att kunna garantera en god vård.

Man ser ingenting omoraliskt i detta, eftersom bägges intressen tillgodoses. Läkaren får pengar, patienten vård. Att läkaren får en lön av samhället ingår inte i konstellationen. Samhället finns inte, allt som finns är inofficiella, tillfälliga kontrakt mellan enskilda personer.

I dag går Ryssland mot ett öppnare samhälle. Putinregimen har aldrig försökt begränsa internet och inte heller medborgarnas fria rörlighet, vilket har lett till att landet hela tiden har moderniserats. Framför allt de större städerna är i dag uppkopplade till det globala samhället på samma sätt som stora städer i Europa och Asien. Det handlar inte om någon liten grupp: Ryssland har fjorton städer med en befolkning på över en miljon.

I nästan ett decennium fungerade den borgfred som Kreml hade ingått med medborgarna: Ni sköter ert, vi sköter vårt. Myndigheterna lade sig inte i vad medborgarna gjorde, medborgarna lät bli att ställa krav på myndigheterna. Putinregimen koncentrerade sig på att konsolidera sin makt, medborgarna på att bygga upp sina liv, skaffa sig bilar och resa utomlands på semester.

Under en begränsad tid var alla nöjda. Sedan skedde det ound-

vikliga. Medborgarna nöjde sig inte längre med nya bilar, Ikeamöbler och slalomresor. De ville ha något mer.

När upp till 40 000 personer demonstrerade mot valfusk i december 2011 stod jag mitt bland dem på det proppfulla Bolotnaja plosjtjad (Kärrtorget) i Moskva och hade svårt att tro mina ögon. I årtal hade jag rapporter från ynkliga små demonstrationer där antalet västerländska journalister ofta var större än antalet demonstranter. Jag hade till och med frågat mig själv om jag gjorde rätt som regelbundet bevakade dessa manifestationer, med tanke på att de samlade så få deltagare. Det gav intrycket att opposition-

nen hade ett stöd som den i verkligheten saknade.

Nu bevakade jag flera stora demonstrationer med tiotusentals deltagare under nästan ett år. Det var en hisnande känsla. Demonstrationerna var fredliga och ofta mycket humoristiska. Moskva-bornu höll upp hemgjorda plakater där Putin och Medvedev gisslades i utsökta satiriska ordalag. Jag intervjuade alla tänkbara slags personer: bokförfare, konstnärer, småföretagare, läkare, chaufförer.

Det stod helt klart att här hade vi en stor, brokig och självmedveten medelklass som var trött på valfusk och på att behandlas som boskap.

Ordet *bydlo*, det vill säga boskap, pöbel, blev ett vanligt begrepp i jargongen. Ett symboliskt ord för det som folk vägrade vara. Vi är inte boskap. Vi är människor, väljare. Det är vi som har makten, inte Putin som inte alls förstår vilka vi är.

En slogan som stannade i mitt minne var: "Putin – du kan inte ens föreställa dig oss." På ryska har meningen en dubbel betydelse: "du kan inte föreställa dig vad vi förmår" men också "du vet inte vilka vi är".

Frågan kvarstår dock om de här människorna egentligen ville vara medborgare. Trots att tiotusentals var beredda att gå ut på gatan och demonstrera mot Putin var det få som reagerade när den enda trovärdiga oppositionskandidaten Grigorij Javlinskij

"Man är intresserad av nyttan med olika medborgarskap, inte av att själv höra till och bidra. Det är nämligen en erfarenhet som det ryska samhället av historiska skäl saknar."

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Tsar Putin. Vladimir Putins porträtt på utställning i Sankt Petersburg.
FOTO: DMITRY LOVETSKY/TT NYHETSBYRÅN

diskvalificerades som kandidat i presidentvalet 2012. Man såg helt enkelt inte någon koppling mellan demonstrationerna mot Putin och möjligheten att rösta bort honom.

Valdeltagandet blev inte högre än drygt 65 procent. Trots upprepade jättedemonstrationer i Moskva med upp till 80 000 deltagare som flest (Sacharovavenyn den 24.12 2011) var tron på förändring i själva verket svag. Varför?

Problemet formulerades mycket exakt av Ksenija Sobtjak. Hon är journalist och före detta societetslejon, infödd i den ryska eliten. Hennes far, Anatolij Sobtjak, var S:t Petersburgs första demokratiskt valda borgmästare och Putins chef och privata vän. Sobtjaks mor Ljudmila Narusova sitter i överhuset i duman.

Trots att Ksenija Sobtjak alltså har en hel del att förlora blev hon en av oppositionens viktigaste galjonsfigurer under protesterna. Hon var en av de få som hela tiden manade till konkreta planer, till att omvandla protesterna i politiska handlingar.

– Vi måste sluta tala om vad vi är emot. Vi måste formulera vad vi är för, vad vi vill. Annars kommer vi inte framåt, sade hon.

– Här, just här, har den ryska demokratiprocessen fastnat. Många protesterar mot Putin, men få är intresserade av att skapa en gemensam plattform. Man demonstrerar, men man sitter inte på möten. Man skickar varandra länkar med karikatyrer på Putin och Medvedev, men man går inte med i några partier.

När jag intervjuade alla dessa bokförfare, konstnärer och småföretagare som deltog i demonstrationerna var nästan alla upprörda över samma sak: Kreml har stulit min röst. Det handlade hela tiden om mig, min röst, framtiden för mina barn. Däremot handlade det fortfarande inte om oss, om vårt gemensamma samhälle.

Det beror på att de flesta ryska medborgare fortfarande inte upplever att de är medborgare. De är enskilda personer som försöker leva i ett samhälle som inte tjänar sina medlemmar. Nu börjar de bli trötta på att de inte får den service de anser sig ha rätt till.

För att komma dit måste de bli medborgare. Processen har bara börjat. Den kommer att bli lång.

Anna-Lena Laurén är Hufvudstadsbladets och SvD:s Moskvakorrespondent.

Maktmonopolet dröjer sig kvar

Trots korruption och inkompetens dominerar ANC fortfarande den sydafrikanska politiken. Man lever på gamla meriter och verkligt ansvarsutkrävande saknas. Förändringar kommer, men det går långsamt.

Av Tor Billgren

Jag spanade oroligt mot himlen, det var inte fråga OM det skulle börja regna, utan NÄR, och jag hade åtminstone fem minuters promenad kvar fram till de stora grindarna till Free State University i Bloemfontein (eller Mangaung). Men marknadsstånden längs vägen började rada upp sig redan långt i förväg, och där, bland ANC-T-tröjor, kepsar, väggur med Jacob Zumas och Nelson Mandelas ansikten, ANC-muggar, mobilfodral, grillat kött och majs – hittade jag snabbt även paraplyer. Jag köpte första bästa – ett stort, svart med den gul-grön-svarta ANC-loggan.

Innanför grindarna till universitetet pågick partiets stora nationella konferens för fullt, och tusentals delegater, journalister och försäljare hade samlats på området under dessa dagar i december 2012. Konferensen hålls vart femte år, och den som då väljs till partiledare blir också Sydafrikas president vid kommande val.

Regnet brakade loss, och jag tog skydd under ett tak vid grindarna för att inte bli genomsur. Jag kom i samspråk med Bhekifa, som också sökt skydd undan regnet. Vi hade en gemensam bakgrund inom radio och han kom från den stad i KwaZulu-Natal-provinsen som var mitt nästa stopp, så vi hade mycket att prata om. Men vad gjorde han här i Mangaung? Var han också på plats för att rapportera?

– Nej, nu har jag slutat med radion, sa han. Jag har börjat studera istället, statskunskap, för jag tänker gå in i politiken.

– Inom ANC då, förmodar jag?

– Javisst, svarade han stolt. För ANC tar hand om sitt folk. När du väl är på insidan, så har du ditt på det torra.

Skulle det där vara något bra, tänkte jag. Är DET en anledning att söka sig till politiken? Jag sa inget, utan nickade bara. På bara tio minuter hade Bhekifa ringat in ett av huvudproblemen med ANC. Nämligen att partiet gör som det vill – och kommer undan med det.

Man läser om det ofta i tidningarna, hur folket på insidan ständigt kommer undan med korruption, inkompetens och ren brottslighet. Om de till äventyrs döms i domstol, så slipper de antingen på något magiskt sätt undan fängelsestraff eller sitter av något symboliskt år. Det hände med Winnie Madikizela-Mandela 1991 (6 års

fängelse blev böter), Allen Boesak 2001 (tre år blev ett) och Tony Yengeni 2007 (fyra år blev fyra månader).

De senaste årens mest flagranta exempel är Jacob Zumas förre ekonomiske rådgivare och mutadministratör Schabir Shaik och förre polischefen Jackie Selebi (som även var chef för Interpol 2004–2008). De dömdes båda för bland annat korruption till 15 års fängelse var – och blev snabbt villkorligt frigivna av medicinska skäl, Shaik 2009 efter två år och fyra månader (på grund av högt blodtryck). Selebi 2012 efter 229 dagar (på grund av njurproblem). Villkoret för den här typen av strafflindring är att man ska befinna sig i ”de sista stadierna av en dödlig sjukdom”, men båda är vid liv när detta skrivs. Shaik- och Selebiskådning har blivit något av en sport i medierna. Folk ringer in tips om att någon av dem har siktats på köpcentret, golfbanan, stranden, i moskén och så vidare.

En annan som lyckas slinga sig ur lagens grepp genom oändliga juridiska turer och krumbukter är Jacob Zuma. Korruptionsåtalet mot honom lades ner 2009, mycket lägligt 16 dagar före förra valet, med motiveringen att det fanns tecken på att hans politiska motståndare hade konspirerat kring tidpunkten för en eventuell rättegång. Beslutet handlade alltså inte om att det bevisats att han var oskyldig. Den 9 maj 2009 svors han in som det nya Sydafrikas fjärde president, efter att ANC fått 65,9 procent av rösterna i valet.

Så här fortsätter det. På alla nivåer. Tjänstemän och chefer tillsätts på basis av partiloyalitet, inte kompetens eller erfarenhet, vilket gör myndigheter, statliga bolag och kommuner vansköta och ineffektiva. Om inkompetens eller brottslighet uppdagas, är det bara att skylla på någon annan längre ner i hierarkin eller, om det inte finns någon, arvet från apartheid. Vanligen rinner kritiken bara ut i sanden, eller så överskuggas den av nästa skandal. Det är inte märkligt att Bhekifa vill in i värmen.

Frågan är hur ANC kommer undan. Varför fungerar ansvarsutkrävandet så dåligt? Jag ringer upp Nic Borain, oberoende politisk analytiker i Kapstaden, som berättar att han fått flera indikationer »

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Gruvarbetare vid Lonmins platinagruva i Markiana på ettårsdagen av dödsskjutningarna av 36 gruvarbetare.

FOTO:STR/EPA/TT NYHETSBYRÅN

på att korruption och maktmissbruk kommer att vara viktigare än vanligt för väljarna vid valet 2014.

– Men det är inte säkert att sydafrikanerna är beredda att överge och rösta emot ANC på grund av detta. Ska jag gissa tror jag snarare på ett lägre valdeltagande. Det vill säga en högre andel väljare som säger ”Vi är inte intresserade av att delta i den här demokratin, för våra röster tycks inte kunna stoppa det som pågår.”

Susan Booysen, professor vid Witsuniversitetet, är inne på samma linje i sitt väldiga verk om ANC: *The African National Congress and the Regeneration of Political Power*. ”Blod är tjockare än välfärd och tillhandahållande av samhälls- service”, skriver hon, när hon försöker förklara varför väljarna fortsätter att vara trogna ANC. ”Sydafrikanska väljare förlåter gärna sitt ANC gång på gång, på ett närmast bibliskt sätt. (...) De föredrar att stödja vinnare.”

Nu har mycket har förstås blivit bättre under ANC:s tid vid makten. BNP per capita har vuxit med 40 procent mellan 1995 och 2012. Miljontals fler har fått tillgång till grundläggande service och sanitet, men 2011 saknade fortfarande 15,3 procent av befolkningen elektricitet i hemmet. 26,4 procent hade inte tillgång till rinnande vatten och 37,4 procent tvingades uträta sina behov i hinkar eller gropar. 29 procent av befolkningen lever på under två dollar per dag, och arbetslösheten har legat kring 24 procent sedan 1994. Ändå sitter alltså ANC stadigt vid makten.

Framförallt två faktorer ligger bakom denna monolitiska och ointagliga status hos ANC. Den första är Nelson Mandela, som var den självklare ledaren att ta över efter att apartheidsystemet avskaffats. Hans inspirerande och självuppoftande ledarskap kommer alltid att hänga som en gloria över ANC.

Den andra faktorn är att ANC lyckades ta monopol på kampen mot apartheid.

På 1960- och 70-talen var ANC i det närmaste irrelevant i Sydafrika. Rörelsen var förbjuden, och istället var det Black Consciousness-rörelsen och Inkatha som samlade svarta och gav dem politiskt självförtroende och kampvilja. ANC befann sig i exil och byggde upp ett internationellt kontaktnät i världens huvudstäder, där de i land efter land lyckades bli erkända som den enda autentiska rösten för de förtryckta sydafrikanerna.

I början av 1980-talet började ANC bekämpa de rivaliserande rörelserna, först med militant retorik och sedan med vapen. I början av 1990-talet pågick ett lågintensivt inbördeskrig mellan ANC och Inkatha i vissa delar av landet med 15000 dödsoffer. Genom sina internationella kontakter fick ANC det moraliska övertaget och med hjälp av skickligt propagandaspel lyckades de ständigt utmåla sig som offer i den karusell av revolutionärt våld som de själva satt i rotation.

I sin bok *Conversations with my Sons and Daughters* understryker Mamphela Ramphele, Black Consciousness-veteran, före detta världsbanksdirektör och ledare för det nybildade partiet Agang, att kampen mot apartheid i själva verket var en kollektiv process med ”olika rörelser, fack, religiösa ledare och deras församlingar, samt skol- och universitetsungdomar”, och så vidare. ANC exploaterar myten om att ensamt befriat folket, och underförstått att sydafrikanerna därmed har en skuld att betala när det är dags för val.

Detta är förstås orimligt även om det hade varit sant. I boken *Ett dåligt år* resonerar nobelpristagaren J.M. Coetzee kring problemet utifrån vad han kallar ”den kurosawiska teorin om statens uppkomst”. Utgångspunkten är Akira Kurosawas film ”De sju samura-

jerna” från 1954, som handlar om en by som vid upprepade tillfällen plundras av ett gäng banditer. Byborna får nog och anlitar samurajer för att driva iväg skurkarna. Det lyckas och byn befrias. Samurajerna erbjuder sig då att fortsätta skydda byborna, mot skatt och privilegier. Men byborna tackar nej. Och samurajerna accepterar och ger sig av, ”Det var inte vi som vann”, säger de, ”det var byborna”.

Det är här fiktionens befrielsekamp skiljer sig från verklighetens. När befrielserörelserna väl segrat, anser de sig per automatik vara berättigade till den politiska och ekonomiska makten.

– De uppför sig med en arrogans av typen ”Det är vår tur nu” och ”Antingen är du med oss eller mot oss”, säger ekonomen och aktivisten Vince Musewe i Harare, Zimbabwe, som ofta kommenterar den politiska utvecklingen i Sydafrika.

– De är snabba att beskyllda imperialismen för alternativa ståndpunkter om demokrati, fortsätter han, särskilt när de kommer från andra progressiva svarta som inte delar deras synsätt när det till exempel gäller det ekonomiska systemet. Denna tendens har underminerat frihetsbegreppet och hejdat utvecklingen på många håll i Afrika.

Den politiske analytikern Prince Mashele menar i sin bok *The Death of our Society* (2011) att många postkoloniala afrikanska stater är fångade i en ”heroisk politisk kultur”

där ”folket tror att deras sociala, politiska och ekonomiska öden beror på handlingar eller godhet av särskilda individer, som besitter extraordinära förmågor och krafter.”

Mamphela Ramphele går ett steg längre, och slår fast att den status och mytbildning som ANC omger sig med, medför att sydafrikanerna inte är att betrakta som medborgare, utan undersåtar, ”vilket är motsatsen till frihet”. Undersåten kan inte utkräva ansvar av sin ledare, medan medborgaren måste göra det för att demokratin ska fungera.

”Tjänstemän och chefer tillsätts på basis av parti-lojalitet, inte kompetens eller erfarenhet, vilket gör myndigheter, statliga bolag och kommuner vanskötta och ineffektiva.”

Det svaga ansvarsutkrävandet i länder som Sydafrika och Zimbabwe är alltså intimt förknippat med de problem som följer av att makten innehas av partier med en bakgrund som frihetsrörelser.

Men det är bara en sida av problemet. För det var ingalunda ANC som lade grunden till dessa missförhållanden. När partiet tog över 1994, började de bokstavligen från nollpunkten. Majoriteten av befolkningen hade varit tredje klassens medborgare i generationer – utan rösträtt och utan möjligheter att ställa ledarna till svars. I många fall var de inte medborgare alls. På 1970- och 80-talen förklarade miljontals svarta sitt medborgarskap när de reservat (s.k. hemländer) där de ”etniskt” hörde hemma förklarades självständiga. De var alltså formellt inte sydafrikaner, utan medborgare i dysfunktionella pseudostater som Transkei och Venda. Det var först när dessa stater upplöstes och införlivades i det nya Sydafrika 1994, som alla svarta blev medborgare med allt vad det innebär.

– Sydafrikaner känner generellt inte att de tillhör en enda nation, säger Nic Borain. Givet landets historia av apartheid, som förstärkte skillnaderna mellan de olika folkgrupperna, är det ingen överraskning att det inte har uppstått någon gemensam identitet. Jämför med europeiska demokratier. Hundratals år av ibland våldsamma processer lade grunden för en i någon mån etnisk och språklig enhetlighet, som bidrog till att möjliggöra de moderna nationalstaterna. Sydafrika tvingades under väldigt kort tid att försöka forma en sådan enhetlighet ur en befolkning med djupgående olikheter när det gäller ras, klass och etnicitet.

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Även Vince Musewe framhåller strukturella problem, främst rasism och utebliven ekonomisk omfördelning.

Miljoner svarta sydafrikaner förblir marginaliserade, vilket hindrar dem från att till fullo delta i och gynnas av det demokratiska systemet. Sen har vi en vit kapitalistklass som är helt låst i sina positioner och som inte anstränger sig det minsta för att skynda på omfördelningen.

Det är förstås inte rimligt att hålla ANC ansvarigt för dessa bakomliggande orsaker till det urholkade medborgarskapet. Däremot kan man kritisera partiet för att inte ta itu med problemet på allvar – och kanske rent av för att utnyttja den fattiga och dåligt utbildade majoritetens generellt grunda förståelse för det demokratiska systemets mekanismer.

– De röstar på grundval av felaktig information, säger Vince Musewe. Deras beslut är bristfälliga och baserade på antaganden som inte är giltiga. Märk väl att detta är precis vad politikerna vill. De vill att deras story och verklighetsbeskrivning ska råda.

– Därför är utbildning nyckeln, fortsätter Musewe. Men även ekonomisk frihet. Du kan aldrig få en självsäker medborgare om han eller hon inte är ekonomiskt självständig. Regeringen kommer att försöka upprätthålla sitt inflytande över fattiga samhällen genom löften om att ta itu med deras problem. Detta gör de fattiga beroende av regeringen och följaktligen rädda för att utmana den.

Status quo förstärks ytterligare av att den nya medelklassen ofta är politiskt apatisk. Deras brist på engagemang utgör ett allvarligt hot, säger Musewe.

– Den svarta medelklassen är visserligen utbildad, men gravt skuldsatt på grund av skrytkonsumtion. De är fjättrade vid sina jobb och fokuserar på att upprätthålla sin livsstil, och kommer därför knappast att ge sig in i politiken eller engagera sig för förändringar.

ANC:s hegemoni kan framstå som ohotad och solid. Korruption, inkompetens och utebliven samhällsservice får som vi sett inte väljare att överge partiet i nämnvärd utsträckning. Men hösten 2012 inträffade något som skakade om ANC ordentligt.

En vild strejk vid det brittiska mineralföretaget Lonmins platinagruva i Marikana i nordöstra delarna av landet urartade. Det mäktiga och ANC-befryndade gruvfacket National Union of Mineworkers (NUM) hade förlorat i inflytande vid gruvan och det mer militanta och kompromisslösa uppstickarfacket AMCU (Association of Mineworkers and Construction Union) drog till sig stora mängder arbetare.

Under en knapp veckas tid dödades 10 människor i sammanstötningar mellan facken, ordningsvakter och polisen. Oroligheterna kulminerade den 16 augusti då polisen öppnade eld mot folkmassan. 34 människor dödades i kulregnet, minst 78 skadades.

Myndigheternas agerande under och efter massakern skapade en djup kris inom ANC. Världspinionen tappade hakan när hundratala traumatiserade gruvarbetare greps och hölls fängslade i mer än två veckor – misstänkta för mord, trots att det var polisen som hade öppnat eld. Gripandena och brottsrubriceringen är tydliga exempel på den inkompetens som ANC:s utnämningsspolitik medför.

En ytterligare komplikation var att ANC- och NUM-veteranen Cyril Ramaphosa satt i Lonmins styrelse, och alldeles före massakern krävt ett kraftfullt agerande mot den vilda strejken. Att se skottlossningen som en direkt konsekvens av Ramaphosas prat om hårda tag, är en förhastad slutsats, men det räcker mer än väl för att

en lång och mörk skugga ska kastas över honom och ANC. (Han valdes för övrigt till vice partiordförande för ANC innanför grindarna på partikonferensen i Mangaung.)

På ettårsdagen av massakern hölls en manifestation i Marikana, där strängt taget hela Sydafrikas politiska liv var samlat. Men inte ANC, och inte heller dess allierade, landsorganisationen Cosatu och SACP (kommunistpartiet). Nic Borain betraktar detta som en historisk reträtt:

– För första gången någonsin hade ANC förlorat stöd inom väljargrupper som de utan vidare sett sig som självklara representanter för: fattiga svarta sydafrikaner inom gruvsektorn. Nu fick de uppleva att en betydande del av den organiserade arbetarklassen övergav dem och NUM till förmån för AMCU, ett fack som är väldigt fientligt gentemot ANC:s ledarskap. Vi ska inte överdriva betydelsen av det här, men vi kan ändå säga att vi befinner oss i ett läge där ANC:s hegemoni håller på att fragmenteras.

Nic Borain ser detta som ett tecken på att Sydafrika håller på att mogna politiskt. Men han varnar också för vad som kan hända om ANC:s massiva maktcentrum kollapsar (även om partiets majoritet inte kan betraktas vara hotad inom den närmsta framtiden). Vince Musewe tror också att politisk och ekonomisk instabilitet kan följa.

– När det demokratiska systemet inte leder till förbättrad levnadsstandard för majoriteten kommer de svarta att kräva sin del i ekonomin genom andra medel, exempelvis sådana som Julius Malema förespråkar.

Den som var snabbast på plats i Marikana efter massakern var just Julius Malema, den före detta ledaren för ANC:s ungdomsförbund, som utslöts ur partiet i april 2012 för att bland annat ha kritiserat Jacob Zuma. Han fyllde upp det politiska tomrum i Marikana som ANC och NUM lämnat efter sig, och har nu startat ett eget parti, Economic Freedom Fighters (EFF), med en starkt populistisk agenda, som är som klippt och skuren för att skapa hopp om ett bättre liv hos den utbildade, svikna och fattiga delen av befolkningen. Han förespråkar bland annat nationaliseringar och en landreform av liknande typ som i Zimbabwe under 00-talet. Han kallar sig inte partiledare eller ordförande, utan *överbefälhavare*. Medlemmarna bär röda basstrar...

Den senaste pjäsen på Sydafrikas politiska spelplan utgörs alltså av ett halvuniformerat, populistiskt och nationalistiskt parti, med en demagogisk ledare som fällt för *hate speech* två gånger. Nic Borain gissar att EFF kan få 3–5 procent av rösterna vid valet i vår.

Ett annat utmanarparti är alltså Agang, grundat av Mamphela Ramphele. Hon attraherar främst medelklassen och kan inte förvänta sig några enorma röstsiffror, 2–4 procent tror Borain. Men även utan röst, kan hon förmodligen fungera som en politisk katalysator. Genom att ingjuta demokratiskt självförtroende i väljarna kan hon sporra dem att bryta mönstret av slentrianröstande på ANC.

Å ena sidan är det önskvärt att väljarna låter ANC ta konsekvenserna av korruption och vanstyre. Å andra sidan äventyras landets stabilitet om partiets maktcentrum kollapsar. Militanta populisterna med orimliga men lättköpta löften står beredda att sluka upp väljarna som tar steget att vända ANC ryggen.

Plötsligt framstår opportunisterna som Bhekifa inte bara som ett problem.

Låter det motsägelsefullt? Paradoxalt? Well, varmt välkommen till den sydafrikanska politiken.

Tor Billgren är journalist och radioproducent, tidigare bosatt i Sydafrika

TEMA

Tea Party-rörelsen demonstrerar i Washington.

FOTO: FREEDOM FAN/WIKIMEDIA COMMONS

Demagogernas dödläge

Den amerikanska demokratin bygger på ett givande och tagande mellan de folkvalda. Oförmågan att ta itu med stora samhällsproblem riskerar att undergräva tilltron till det politiska systemet.

Av Robert J Shapiro

I likhet med de flesta av dagens samhällen står USA inför komplexa och svårbemästrade problem – och liksom överallt annars har den amerikanska regeringen begränsad förmåga att ta itu med många av dem. USA:s begränsningar och rena misstag får emellertid inte tas till intäkt för att dess form av demokrati skulle hålla på att förfalla. Landets konstitutionella ordning är intakt, och de individuella rättigheter som till stor del definierar och formar den amerikanska demokratin förblir ganska robusta. Om det idag finns ett genuint hot mot denna demokrati, så börjar det med ultrakonservativa Tea Party-aktivisters försök att ta kontroll över det republikanska partiet och försvaga det politiska systemet förmåga att kompromissa. Det första resultatet är en rad destruktiva politiska dödlägen kring nationens mest akuta problem, från kollapsande skolor och infrastruktur till stagnerande inkomster. Efter hand som problemen förvärras kunde resultatet också bli ett allvarligt undergrävande av många amerikaners lojalitet mot myndigheterna, tillsammans med den konstitution och de rättigheter som de skyddar.

”Demokrati” är förstås en flexibel term, som kan formas och omformas för att passa behoven i ett givet resonemang. För ett par tusen år sedan presenterade Aristoteles den mest grundläggande definitionen, som säger att demokrati helt enkelt är de ”mångas” välde, i kontrast till fåvälde (oligarki) eller de ”bästas” välde (aristokrati). I denna demokrati kom USA och andra moderna demokratiska regimer att införa moderna föreställningar om politisk jämlikhet som skulle ha varit helt främmande för Aristoteles. I USA:s fall var tanken på jämlikhet i princip alltid långtgående, även om dess första tillämpning var nog så snäv. Jämlikhet för de tidiga amerikanerna var en följd av ”naturrättsuppfattningen”, enligt vilken alla som äger mänsklig rationalitet är jämlikar, vilket ursprungligen innebar vita, protestantiska välbärgade män. I över ett århundrade lade USA, i likhet med andra moderna demokratier, gradvis bort dessa socialt baserade substitut för rationalitet. Idag är kriteriet för med-

lemskap i Aristoteles ”många” helt enkelt att vara en vuxen amerikansk medborgare.

De politiska dimensionerna av det amerikanska medborgarskapet är egentligen ganska snäva. Till skillnad från de antika demokratier som Aristoteles kände till är det politiska deltagandet i USA till största delen begränsat till att rösta i val som utser de personer som svarar för lagstiftningen – liksom det är i andra avancerade demokratier. Och i USA liksom överallt annars begränsas till och med denna snäva form av politiskt deltagande ytterligare genom en icke-vald civilförvaltning med befogenhet att skapa regleringar som ålägger medborgarna ytterligare förpliktelser, vilka är nästan lika bindande som lagar.

Medan det strikt politiska utövandet av amerikanskt medborgarskap alltså ter sig begränsat, sörjer den amerikanska konstitutionen och dess tillägg för ytterligare ett antal personliga rättigheter som statsmakten är förhindrad att tumma på. Dessa rättigheter utgör grundvalen för USA som ett demokratiskt samhälle, om inte grunden för en mer omfattande form av demokratisk politik. Den viktigaste rättigheten skyddar de ”mångas” välde, liksom valens betydelse, genom att säga att alla lagar måste antas med en majoritet av rösterna från dem som är valda till detta. Därtill förbjuder tilläggen till konstitutionen den amerikanska statsmakten, ens med majoritetsstöd, att inkräkta på någons frihet att tala, skriva, församlas och utöva sin religion. Kort sagt, myndigheterna i USA kan inte lägga sig i människors olika sätt att övertyga varandra, särskilt när det gäller hur de ska tillvarata sina gemensamma intressen.

Den amerikanska statsmakten och polisen kan inte heller rannsaka någon person eller hans hem utan fullmakt från domstol; och ingen kan dömas för ett brott, fängslas eller tvingas att ge upp egendom utan en process i laga ordning. Slutligen kan ingen som har dömts för ett brott straffas på ”grymma och ovanliga” sätt – det vill säga genom

>>

tortyr. Den amerikanska demokratin kunde beskrivas som en politisk ordning i vilken alla vuxna medborgare kan medverka i valet av dem som skriver lagarna, och under vilken dessa lagar inte kan inkräkta på någon medborgares rätt att eftersträva sin egen lycka, som konstitutionen själv formulerar det. Statsmaktens främsta uppgift är att upprätthålla de sociala och ekonomiska förutsättningarna för att amerikaner ska kunna leva sina liv på det sätt som de väljer att göra.

En särskild aspekt av denna demokrati är att dess breda rättigheter gäller för alla som befinner sig inom USA:s gränser. Det bör emellertid noteras att denna aspekt har urholkats nyligen, då presidenterna George W. Bush och Barack Obama har uteslutit vissa icke-medborgare från vissa rättigheter och skydd. I namn av kampen mot terrorism gäller rättigheterna till laga process och skydd mot grymma och ovanliga straff inte längre utlandsfödda personer som bedöms vara "fientliga stridande". Vidare är den nya federala genomgången av epost och telefonsamtal ett brott mot garantierna att staten inte ska inkräkta på någons yttrandefrihet eller rätt att församlas, eller gripa någon eller deras egendom utan fullmakt. Dessa åtgärder representerar en ny uttunning av den amerikanska demokratin.

Det som bekymrar många amerikaner idag är annars inte demokratis integritet, utan ledarnas ökade oförmåga att bemästra landets problem på ett effektivt sätt. En del av detta är direkt kopplat till dagens splittrade statsmakt. I USA är det vanligt att det ena politiska partiet kontrollerar kongressen medan det andra partiet innehar presidentposten, eller som idag att det ena partiet kontrollerar en kammare i kongressen medan det andra kontrollerar den andra kammaren och presidentposten. Sådana uppdelningar förekommer ofta, eftersom de återspeglar miljoner amerikaners ovilja att låta någotdera partiet få full kontroll över statsapparaten, liksom amerikaners typiska förkärlek för försiktiga åtgärder som vilar på en kompromiss mellan de båda partierna. Men sedan republikanerna återtog kontrollen över representanthuset 2010, har partierna ofta varit oförmögna att kompromissa, vilket blockerat mycket av den mer betydelsefulla, nationella lagstiftningen.

Inom ramen för en tvåpartipolitik räcker det med ett parti för att blockera lagstiftningen. I detta fall är det republikanerna som har blivit alltmer ideologiska och därmed också mer ovilliga att kompromissa. Det tog sin början på 1970- och 1980-talen, när djupt religiösa konservativa började mobilisera sig politiskt och därmed införde sin syn på USA och världen som ett forum för eviga sanningar i det republikanska perspektivet. Nyckelgestalten i denna utveckling var emellertid George W. Bush. Han förde in sin egen typ av religiös konservatism i Vita huset, däribland hans ofta uttalade förkärlek för politik baserad på den egna "magkänslan" snarare än på de kompromisser som behövs för att få ihop ett majoritetsstöd. Resultatet var en starkt splittrande politik, från kriget mot Saddam Hussein till ett oridderligt korståg för att föra över statliga pensioner till den privata marknaden. Bushs politiska rådgivare, ledda av Karl Rove, utvecklade också en ny valstrategi i linje med detta mer ideologiska synsätt på regeringsmakten – istället för att sträcka ut en hand till mindre partiska, osäkra väljare, som ofta kan byta sida i samband med val, inriktade man sig på att pressa och sporra så många konservativt lagda personer som möjligt att ta sig till valurnorna.

"I stället för att låta oss dra våra egna slutsatser skapar de nya medierna ekokammare som eldar upp människors känslor och utmålar kompromisser som förräderi."

Situationen tillspetsades 2008. Efter hand som Bushs misslyckanden blev allt fler – från belägringstillståndet i Irak till den finanskris och djupa recession som det utlöste – tog moderata republikaner alltmer avstånd från sitt parti. Detta ökade bara inflytandet för den hårdföra högern, som skyllde John McCains valnederlag på hans otillräckliga tro på den rena konservatismen. Därför fördubblade de sina ansträngningar, och 2010 framträdde en färsk generation av ultrakonservativa som nya, "tepartistiska" kandidater, ett namn hämtat från de patrioter i Boston som bidrog till att utlösa den amerikanska revolutionen genom att vägra betala kung George III:s skatt på te. När de väl blivit valda fann de sig ställda inför den mest liberala demokratiska presidenten sedan Lyndon Johnson. I egenskap av politiska nybörjare, som ser världen i absoluta termer och ger staten skulden för de flesta av världens problem, blev deras enda alternativ att inte tolerera någon kompromiss med den "illegitime" Barack Obama.

Tepartisterna har också ett hemligt vapen i sin strävan att omdefiniera det republikanska partiet: fienden för dem är inte bara presidenten och alla demokrater, utan även i övrigt konservativa republikaner som inlåter sig på uppgörelser med demokrater. Därför har de utmanat många av sina republikanska kolleger i samband med partiets nomineringar till senaten och representanthuset – nomineringar som de ofta har vunnit. Och även om

många tepartistiska kandidater därefter förlorade mot demokrater 2010 och 2012, utövar de ett enormt inflytande över partiet i kongressen genom sin villighet att utmana nu sittande republikaner.

Ett dödläge nyligen, i oktober 2013, illustrerar dynamiken och fallgroparna i denna kompromisslösa politik. En hängiven falang av ultrakonservativa i representanthuset blockerade i flera veckor en rutinmässig lagstiftningsåtgärd för att finansiera statsförvaltningen och ge det amerikanska finansdepartementet rätt att låna mer pengar och öka den offentliga skulden.

Radikalerna försökte få till det som i biljard kallas en vallstöt; de försökte använda frågorna om statens finansiering och skuldtaket för att tvinga president Obama att upphäva sin främsta och mest kända insats, lagen från 2010 om obligatorisk sjukförsäkring. Deras mindre radikala republikanska kolleger anslöt sig till dem, trots att de ifrågasatte tillvägagångssättet, av rädsla för att tepartisterna skulle utmana deras egna nomineringar 2014. De gjorde rätt i att ifrågasätta tepartisternas taktik, eftersom den misslyckades kapitalt: en stark folkopinion vände sig mot strategin, och republikanska ledare, av rädsla för stora förluster i valen 2014, gav efter trots radikalernas protester.

Hur frustrerande hela denna historia än må ha varit, är det svårt att se den som något annat än ett utövande av demokrati. Radikalerna var valda för att motsätta sig presidenten och hans parti, och det gjorde de – men som minoritet kunde de inte kullkasta en åtgärd som antagits av majoriteten. När detta väl fastslagits, återgick de två partierna till att sköta sina vanliga affärer.

Likväl ser många analytiker och aktiva inom amerikansk politik denna nya dynamik som ett illavarslande tecken för demokratin i USA. De fortsatta dödlägena berör de mest avgörande problem som USA just nu står inför, från stagnerande inkomster och minskad jämlikhet till klimatförändring och vacklande infrastruktur. Till skillnad från finansiering av regeringen och höjning av skuldgränsen saknar dessa

DEN SAKNADE MEDBORGARKÄNSLAN

Sinnebilden för allt som går fel: den amerikanska kongressen.

FOTO: MARK WILSON/TT NYHETSBYRÅN

frågor en definitiv tidsgräns som till sist tvingar kongressen att agera. Om låsningarna kvarstår och problemen förblir olösta, kommer det till sist att innebära ett misslyckande för den demokratiska processen i USA och kanske till och med ett förebud om dess förfall.

Dessa dödlägen och låsningar återspeglar också det politiska inflytandet från nya medier. Nyheter och åsiktsforum på nätet tillsammans med tevesändningar dygnet runt har tagit på sig uppgiften att informera de flesta amerikaner i politiska frågor. Men dessa nya medier har inte mycket till övers för äldre mediers traditionella respekt för objektivitet och opartiskhet, utan bejakar i stället ett mer tendentiöst och självvrätfärdigt synsätt på nyheterna. Idag har därför mycket av den information som amerikaner tillägnar sig via nätet och tevekanaler formen av berättelser med fiender och hjältar, alla skildrade på ett sätt som förstärker de övertygelser och kritiska uppfattningar som allmänheten redan hyser. Istället för att låta oss dra våra egna slutsatser skapar de nya medierna ekokammare som eldar upp människors känslor och utmålar kompromisser som förräderi. Resultat är att den politiska polariseringen ökar ännu mer och att det blir ännu svårare för de två politiska partierna att närma sig varandra och ta itu med de utmaningar som landet står inför.

Kanske allra mest oroande är de åtgärder som starkt högervridna republikanska lagstiftande församlingar och guvernörer nyligen har vidtagit i ett antal delstater, och som inskränker den amerikans-

ka demokratins kronjuvel, den allmänna rösträtten. I namn av en kamp mot "röstfusk" har dessa delstater antagit lagar som kräver särskilda, av myndigheterna utfärdade former av identifikation för att rösta. Studier har emellertid visat att sådant fusk nästan aldrig förekommer, och att de nya kraven främst blir en börda för dem som tenderar att stödja demokraterna, däribland ungdomar, minoriteter och invandrare. I Texas kan till exempel en vapenlicens fungera som ID-kort för en väljare – däremot inte en studentlegitimation från University of Texas. Tack och lov lär detta direkta angrepp på demokratin bli svårt att upprätthålla. Domstolar har underkänt de allvarligaste restriktionerna, och myndigheters försök att hålla vissa väljare borta slutar ofta med att de motiveras att övervinna alla hinder och ta sig till vallokalerna.

Ännu har dessa utvecklingstendenser inte på allvar undergrävt den amerikanska demokratin. Men genom att göra det mycket svårare att ta itu med problem som redan i sig själva är besvärliga, kan den amerikanska politikens nuvarande konstellation, med stöd av medierna, mycket väl komma att undergräva tilltron till statsmakten. Och med tiden skulle denna process kunna äventyra miljontals amerikaners lojalitet mot en konstitutionell ordning som alltid har gagnats av mittenpolitik och kompromisser.

Robert J Shapiro är chef för konsultföretaget Sonecon i Washington, tidigare statssekreterare i handelsdepartementet

Översättning: Jim Jakobsson

Freds- och säkerhetsfrågorna fortsätter att stå i centrum. Men framtidsdebatten i Israel och de palestinska områdena handlar om mer än så. USA:s utrikesminister John Kerry har riktat strålkastarljuset mot den ekonomiska utvecklingens betydelse för fred och social stabilitet, och i Israel fäster man allt större vikt vid sin nyvunna ställning som forskningsdriven high tech-ekonomi och entreprenörskapsnation.

Av PJ Anders Linder och Peter Luthersson

Sex röster från Tel Aviv och Jerusalem

Start-up-nation

MEIR BRAND spanar mot mer än en horisont. Utanför hans fönster högt upp i Electra Tower breder miljonstaden Tel Aviv ut sig. Men som chef för israeliska Google riktar han också blicken mot forskningsfronten, och han har väckt uppseende när han tänkt högt om en inte så avlägsen framtid när den fysiska och digitala världen smälter samman.

Fast det åtta våningar och 8 000 kvadratmeter stora kontoret, som har inretts av schweiziska Camenzined Evolution, signalerar inte bara high tech. Receptionens trägolv böljar i mjuka, organiska former, det står apelsinträd vid kaffeborden och vårt mötesrum har fönster med balkonglådor mot korridoren. Alltsammans ska signalera modernitet med mänskligt ansikte.

Brand förekommer flitigt i debatten och är en av dem som personifierar Israel som *start-up-nation*. Så heter en bok om det israeliska entreprenörskapsundret, utgiven 2009, och man stöter på begreppet överallt.

Som språkrör är Brand dubbelt meriterad. Dels har Googles utvecklare i Tel Aviv och Haifa bidragit med imponerande innovationer, dels satsar företaget hårt på att profilera sig som *good corporate citizen*. En av högkvarterets åtta våningar upplåts till projektet Campus Tel Aviv, som erbjuder vägledning och utvecklingshjälp till förhoppningsful-

Meir Brand.
FOTO: GOOGLE

la men inte riktigt flygfärdiga start-up-företagare.

Entreprenörskapet går som en röd tråd genom hela den israeliska statens historia, menar Meir Brand. Till en början gällde det att bygga institutioner och infrastruktur och få till ett produktivt jordbruk. Det fanns inga naturtillgångar, humankapitalet var vad man hade. Numera tar sig skaparkraften andra uttryck; man möter den i livsvetenskaper, digital innovationskraft och viljan att starta företag.

Så kan man se på saken, men det är lika lätt att se skillnader som likheter mellan nu och förut. Is-

”

Israel var länge en utpräglad kollektivistisk ekonomi.

rael var länge en utpräglat kollektivistisk ekonomi, som kännetecknades av regleringar och höga skatter, handelshinder och byråkrati. Israeliska LO, Histadrut, var storägare av företag, stor arbetsgivare och finansiell stormakt på den inhemska arenan. Det borgade inte för något blomstrande företagsklimat.

Att entreprenörskapet skjutit fart beror nog inte bara på att grunduppgifterna var lösta utan också på politiska reformer. Det inleddes en försiktig liberalisering redan på 1980-talet, men sedan ökade tempot. Den stora och snabba invandringen från före detta Sovjetunionen under 1990-talet innebar inte bara att många välutbildade människor kom till Israel utan också att det blev praktiskt omöjligt att upprätthålla den gamla reglerade arbetsmarknaden. Den 1 januari 2005 trädde ett brett reformpaket i kraft, som innebar minskade privilegier för Histadrut, privatisering av statsföretag och en avreglerad finansmarknad.

Det är en händelse som ser ut som en tanke att Google började arbetet med sin israeliska etablering på hösten 2005.

Fast visst finns det konstanter sedan landet grundades: en sådan har varit utbildning av högsta kvalitet. Lite oroväckande är det därför att höra Meir Brand uttrycka bekymmer för sjunkande resultat. Toppuniversiteten och de attraktivaste arbetsgivarna har inga problem att hitta kvalificerade personer, men sammantaget går det åt fel håll. Det har inte Israel råd med.

(PJAL)

Att korsa dödens dal

SHLOMO NIMRODI arbetar för Tel Avivs universitet men har titeln vd. Närmare bestämt är han chef för det företag som har till uppgift "to cross the valley of death". Uttrycket skajag komma att höra flera gång-

er under min rundresa på israeliska universitet och forskningsinstitut. Dödens dal är belägen mellan universitet och marknad.

Ramot heter företaget där Shlomo Nimrodi är vd. Dess och hans jobb är att tidigt identifiera kommersialiserbara innovationer som

faller ut ur forskning och ta dem till marknaden. All forskning rymmer inte kommersialiserbara innovationer. Av 1100 professorer vid Tel Avivs universitet är det kanske fem procent som levererar resultat som kan intressera eller vara av relevans för marknaden.

Ramot är egentligen ett exempel på klassisk arbetsdelning. Forskarna vill i allmänhet ägna sig åt forskning, stirrar inte sällan med svärmod ut i dödens dal. Shlomo Nimrodi har sin bakgrund i näringslivet, erkänner oförbehållsamt att han hade väldiga fördomar mot universitetsvärlden men påstår också att han nu finner stor tillfredsställelse i sin uppgift.

Hans arbete sker i enlighet med en bestämd ordning. När en kommersialiserbar innovation är identifierad gäller det först att säkra patent. På Ramot finns 588 aktiva patentfamiljer. När ett patent är säkrat gäller det för Ramot att hitta en samarbetspartner, aldrig en köpare utan

alltid en licensbetalare. På så vis behåller Tel Avivs universitet kontroll över den kommersialiserbara innovationen. Om en samarbetspartner misslyckas med att leva upp till åtaganden och förväntningar återkallas licensen och påbörjas sökandet efter en ny samarbetspartner. Trettio procent av de patent som finns på Ramot ger licensinkomster.

Också fördelningen av inflytande medel sker i enlighet med en bestämd ordning. 40 procent går till den forskare som står bakom den kommersialiserbara innovationen. Lika mycket går till universitetet, medan de resterande 20 procenten är förbehållna ny forskning. Modellen fungerar, försäkras Shlomo Nimrodi och framhåller med emfas att den inte är hans eget påfund. Inspirationen kommer från Weizmann Institute of Science.

(PL)

Grundforskningens värde

MORDECHAI SHEVES är professor i organisk kemi och tillika Vice President for Technology Transfer vid Weizmann Institute of Science i Rehovot. Institutet har upp emot 1 500 anställda forskare, dessutom drygt 1 000 doktorander och cirka 400 postdoktorala medarbetare. Någon undervisning på lägre akademisk nivå bedriver man inte, och man är uteslutande inriktad på naturvetenskapliga och tekniska ämnen. De fem fakulteterna är ägnade biologi, biokemi, fysik, kemi och matematik med datavetenskap.

Initiativet till institutet togs redan 1934 av kemisten Chaim Weizmann, som under sin vetenskapliga bana kom att samla på sig minst ett hundra patent men som har gått till eftervärlden framför allt som engagerad sionist och som staten Israels första president efter bildandet 1948. Det var året därpå som Weizmann Institute of Science fick sitt nuvarande namn. Tidigare hette det Daniel Sieff Research Institute efter sin främsta finansör.

På det vidsträckta och lummiga campusområdet med sina många byggnader och med sina kvarter av vackra villor för professorer och högre befattningshavare finns också Yeda Research and Development Company Ltd. Det är Yeda som har stått modell för Ramot vid Tel Avivs universitet, som har visat hur framgångsrikt och för alla parter nyttigt det kan vara att arbeta med licenser och en fördelningsnyckel av inkomster som den Shlomo Nimrodi berättade om. Yeda var tidigt ute. Det grundades redan i slutet av 1950-talet och har sedan dess tusentals gånger genomkorsat dödens dal.

>>

Shlomo Nimrodi.
FOTO: DEAN SCHMIDEG

Mordechai Sheves.

FOTO: WEIZMANN INSTITUTE OF SCIENCE

Mordechai Sheves är snar att lyfta fram värdet med att identifiera kommersialiserbara innovationer och teckna licensavtal och lägger därvid – kanske en smula överraskande – särskilt eftertryck på betydelsen av grundforskning. På Weizmann Institute of Science ligger tyngdpunkten alldeles tydligt på just grundforskning. Det är när sådan bedrivs som det icke kalkylerbara kommer fram, det oväntade som öppnar möjligheter ingen hade kunnat förutsäga eller ens drömma om. Den tillämpade forskningen kan självfallet ha förtjänster den också, men det är inte den som driver utveckling och genererar de verkliga innovationerna.

Och den enskilde forskaren med sin grupp, säger Mordechai Sheves med allvar och övertygelse, ska förstås vara fri, fri att välja sin väg och följa sin intuition dit den leder honom. Anslagssystem och forskningsfinansiering måste vara så organiserade att de inte påbjuder alltför starka restriktioner, inte ger särskilt mycket utrymme för styrning av externa krafter, av politiker med strategiska satsningar på hjärnan eller direktörer som vill försäkra sig om att ingen shekel blir bortkastad. Framgång börjar med integritet. (PL)

På jakt efter kompetensen

AMIT MOR tar emot i ett anspråkslöst mötesrum i en anspråkslös kontorslokal i ett anspråkslöst kontorshus. Han är vd för konsultföretaget Eco Energy i Tel Aviv, vilket ägnar sig åt strategier för och finansiering av energiförsörjning och kamp mot utsläpp och föroreningar. Eco Energy har åtskilliga och vitt skilda uppdragsgivare. Åt staten Israel har man gjort översiktsplanen för energiförsörjning.

Amit Mor.

FOTO: SEEEI

Men man har också arbetat för Världsbanken, EU och Greenpeace och för enskilda regeringar och företag runtom i världen.

Amit Mor är liten och tunn och ytterst språksam. Hans närmaste kollega Shimon Seroussi är lång och fyllig och mycket tystlåten. Mor säger att det är han själv som är företagets utrikesminister och Seroussi som är dess inrikesminister. Deras gemensamma specialitet är att veta vad marknaden behöver och var forskningsfronten befinner sig. Åt sina uppdragsgivare gör man bland annat kompetenskartor, kartor som visar vem som vet vad, var de intressanta idéerna växer och var ett kunskapsgenombrott är att vänta.

Eco Energy är förstås på sätt och vis en konkurrent till företag som Yeda och Ramot. Men Amit Mor försäkrar att det finns tillräckligt med arbetsuppgifter för alla och att Eco Energy i själva verket samarbetar med universitetsföretagen liksom med diverse inkubatorer och acceleratorer. Yeda och Ramot kan vara på jakt efter en investerare till en innovation. Eco Energy kan vara på jakt efter lösningen på ett problem åt en uppdragsgivare. Och i lyckliga stunder kan det ena passa förträffligt samman med det andra. Ibland resulterar ett sådant möte mellan jägare i var sin riktning i tillkomsten av ett alldeles nytt företag. Eco Energy tillförsäkrar sig då en royaltys på tio procent av vinsten i det nya företaget.

En verksamhet som Eco Energy engagerade sig i var – vilket i förstone ter sig förvånande – mottagningen av de hundratusentals ryska emigranter som kom till Israel efter Sovjetunionens upplösning. Närmare bestämt – och nu försvinner förvånningen – ägnade man sig åt att på den israeliska regeringens uppdrag spåra upp värdefulla kompetenser. Forskare med specialkunskaper borde bli något annat än taxichaufförer. Mor och Seroussi hjälpte till med att sätta så-

dana personer man hittade i kontakt med adekvata forskningsinstitutioner och företag. Ännu hoppas man på ett genombrott för en av dessa ryssar, en forskare som ståndaktigt ägnar sig åt en metod att utvinna olja och gas ur det slagg som blir restprodukt vid vattenrening. (PL)

Ljus i tunnarnas slut?

HADI ABUSHAHLA växte upp i London och tog sin mastersexamen vid University College, fast så en dag flyttade han till Gaza och öppnade datoraffär. Ett drygt decennium senare, när jag träffar honom, arbetar han som rådgivare vid Office of the Quartet Representative i östra Jerusalem. Men han har fortfarande sitt hem i det Gaza varifrån hans far en gång utvandrade.

Kvartetten, som alla säger, utgörs av EU, FN, Ryssland och USA och har Tony Blair som ledare och affischnamn. Idén är att förbättra möjligheterna till varaktig fred genom ekonomisk utveckling och att på olika sätt bygga goda institutioner och få i gång tillväxt i de palestinska områdena. Det har varit upp och ned med framgångarna och relevansen genom åren, men nu har USA:s utrikesminister John Kerry bestämt sig för att satsa stort på det ekonomiska spåret och det ger draghjälp även åt Kvartetten.

Abushahla arbetar med frågor om IT och telekommunikation och har en del ljuspunkter att peka på bland alla svårigheter. Internetpenetrationen i Gaza är hög: 97 procent av invånarna har tillgång till nätet och 60 procent använder det regelbundet. Cirka 2 500 personer tar varje år examen i IT- eller telekomrelaterade ämnen vid de palestinska universiteten, och där finns ett par stora mobiloperatörer och ett par hundra IT-företag som framför allt sysslar med software, utbildning och service.

Hadi Abushahla. FOTO: PRIVAT

Fast hinder möter överallt. Varor och människor kan bara röra sig mellan Israel och Gaza vid en enda gränsövergång, och israeliska staten tillåter inte 3G-teknik i det palestinska mobilnätet. Makt-

havarna från Hamas tvingar internetleverantörer att blockera sajter som anses vara osedliga eller suspekta ur ett religiöst perspektiv. Nyhetsmedier och sociala medier bevakas tydligt mindre strängt. Men ekonomin är intimt sammanvävd med politiken och Hamas finns med överallt. Ta de många tunnarna som har grävts under gränsen till Egypten. En dyster nödlösning? Inte för alla. För Hamas har de också gett skönt klirr i kassan. Man ger grönt ljus till grävprojekten – beviljar bygglov, om man så vill – säljer el till dem som står för driften och tar ut skatt på transporterna. När Egypten nu stängt så mycket som 85 procent av tunnarna pressas läget för Hamas, som försöker skydda sina inkomster genom höjda priser. Hadi Abushahla berättar om en ung kvinna som studerar medicin i Kairo och tvingas betala 100 US-dollar i stället för som tidigare 100 israeliska shekel för tunnelpassagen: en ökning med nätta 250 procent.

Hur ser han på framtiden? Svaret är luttrat men inte uppgivet: "Man kan inte leva här om man är pessimist." (PJAL)

Starta en rörelse framåt

UDI DEKEL är pensionerad brigadgeneral och näst högsta chef vid The Institute for National Security Studies i Tel Aviv. Här finns en uppsjö forskare med sinsemellan väldigt olika ämnesbakgrunder och kompetensområden. De kan vara experter på ekonomi, psykologi eller teknologi men vanligen på skilda länder framför allt i Israels närområde. Benedetta Berti kan tala i timal – till synes utan att hämta andan – om situationen i Syrien, medan Gallia Lindenstrauss eftertänksamt och komprimerat beskriver de politiska förändringar som präglar Turkiet och hur dessa inverkar på landets relation till och syn på Israel. Båda är alltigenom imponerande.

För egen del uppehåller sig Udi Dekel framför allt vid Israels försök att nå en överenskommelse med palestinierna på Västbanken. Själv var han huvudförhandlare i den förra rundan, den i Annapolis. Dekel är utpräglad intellektuell och överraskande frispråkig. Visst, Israel och USA har fortfarande väsentligen samma mål. Men USA har förlorat prestige i regionen och ses inte längre på alla håll som pålitlig aktör. Dekel säger att han precis har träffat "jordanierna" och att de påstår att Israel nu är deras enda tänkbara vän. Och samma sak, försäkrar han, säger "saudierna". Israel har i det aktuella skedet tillämpat "a policy of stand off" men tvingas kanske att övergå till "a policy of stand by".

Visavi palestinierna tycker Dekel – tvärt emot Israels officiella ståndpunkt – att man

inte bör kräva en helhetslösning på en gång. I stället bör man ta steg för steg och låta palestinierna etablera en stat på Västbanken, om inte *de jure* så *de facto*. Israel bör dra sig tillbaka inte till 1967 års gräns men till skyddsmuren och överlämna det övriga området att administreras av palestinierna. Utan att darra på rösten konstaterar Dekel att ett dylikt företag kommer att kräva ytterst omfattande utrymningar av judiska bosättningar. Om palestinierna skulle använda eller upplåta sitt territorium för våldsdåd riktade mot Israel ska den israeliska försvarsmakten stå beredd att slå tillbaka, om så krävs varje dag.

Udi Dekel. FOTO: PRIVAT

Dekels ord får mig att begrunda ett nyss företaget besök på Technion, det tekniska universitetet i Haifa med mycket grundutbildning och framstående forskning, det senare manifesterat i inte mindre än tre Nobelpris i kemi sedan 2004. På Technion noterade jag förekomsten av en institution för Anti-Terror Techniques, vilken levererar kunskap inte bara till den egna nationen utan – som det formulerades – till "the world's home front". Jag har stor

förståelse för ambitionen. Men mer hoppfulla är kanske två andra iakttagelser.

För det första: På kurser och i laboratorier uppträder israeliska judar och araber sida vid sida, som goda studiekamrater och kolleger. För det andra: Samtliga studenter ägnar sig obligatoriskt inte bara åt sina kärnämnen utan också åt humaniora och konstarter. Man ska ju, som en professor säger, fungera professionellt men även som medborgare och individer, i samhället och existensen. (PL)

En rikare och muntrare verklighet

För konstnären Rex Whistler var hantverkarskunnandet viktigt, och han illustrerade alltifrån bokomslag till bensinreklam.

Detta gjorde honom illa omtyckt av modernisterna.

På senare tid har intresset för honom ökat.

Av Johan Hakelius

Nedrivna telefon- och telegrafrådar trasslade in sig mellan bärhjul och larvband när gruppchefens stridsvagn skulle följa de andra två nedför slänten. Den blev stående. Det var eftermiddag den 18 juli 1944, strax utanför Giberville i normandiska Calvados. Sex veckor hade gått sedan D-dagen. The Welsh Guards andra pansarbataljon deltog i "Operation Goodwood", uppkallad efter galoppbanan i Sussex.

Gruppchefen för de tre stridsvagnarna hade anmält sig frivillig för drygt fyra år sedan, när kriget ännu var så händelselöst att britterna med en blinkning till Boerkriget kallade det *The Bore War* – det urtrista kriget – och amerikanerna myntade termen *The Phoney War*. Men det här var hans första dag i strid. Hans krig hade hittills bestått i övningar på Salisbury Plain och i Yorkshire. Först för tre veckor sedan hade han lämnat Brighton, där regementet väntat, och skeppats över Kanalen.

Bakpå den stillastående stridsvagnen var en bunt träkors fastsurrade. Gruppchefen var också regementets begravningsofficer. Granskade man fordonet noga – att döma av eldgivningen var det precis vad en tysk infanteripluton i skogsbrynet gjorde – såg man dessutom en metallåda, fastsvetsad längst bak på vagnens pansarplåt. Den innehöll oljefärger, pennor och några mindre dukar uppspända på ram. Gruppchefen var konstnär. Han hade smyckat läderfodralen som skyddade stridsvagnarnas eldrör mot fukt och smuts med handmålade motiv ur grekisk mytologi: Orion, Orfeus, Olympen. Men fodralen var undanstuvade nu.

Att det var gruppchefens första dag i strid, ledde till att det också blev hans sista. En rutinerad

stridsvagnschef skulle ha lämnat skytt och radiooperatör i fordonet, istället för att låta hela besättningen rensa banden från intrasslad tråd. Fiendelden blev intensivare. Besättningen kunde inte klättra tillbaka in och besvara elden, inte heller anropa de andra stridsvagnarna. Gruppchefen tog risken att rusa fram till stridsvagnen bredvid och tala direkt med vagnschefen. Han tog sig oskadd fram och gav sina order. Sedan exploderade en granat vid hans sida.

Rex Whistler dog omedelbart. En knapp månad tidigare hade han fyllt 39 år.

Ingen, inte ens hans närmaste, kallade Reginald John Whistler något annat än Rex. Till och med korrekta *The Times* följde mönstret när Whistler för första gången förekom i tidningen i december 1927. Bilden visar en samlad och blek 22-årig konstnär på ett podium bredvid bland andra George Bernard Shaw. Men det som fångar ögat är varken den nervöse målaren eller den glatt självbelätne titanen i sitt silverskägg. Större delen av sidan upptas av fotografier som visar Whistlers nyss avtäckta muralmålning i Tate Gallerys Refreshment Room. Även om bilderna är i svart-vitt och kraftigt beskurna, drar den drömlika detaljrikedomen in betraktaren.

Motivet löper varvet runt källarlokalen. Det skimrar i grönt och gult. Skog, parklika landskap, berg och hav växlas med ruiner, pagoder och en stad någonstans mellan renessans och barock. Frågade man konstnären fick man veta att staden är hertigdömet Epicurania. Från hertigens palats utgår en expedition, med uppgift att ta sig runt rummets väggar. Det är ingen nöjesutflykt, utan en kulinarisk forskningsresa för att förlösa hertigdömet från en torftig diet, mestadels bestående av torra kex. Målningen heter *The Expedition in Pursuit of Rare Meats*. De upp-

Johan Hakelius är skribent. Hans senaste bok är *Ladies* (2010).

Claudian Fantasy (1937) i matsalen i Plas Newydd.
FOTO: SMABS SPUTZER / CC BY/FLICKR

täcktsresande, elegant edvardianskt skräddade, kan följas runt rummet där de drar fram i en engelskt röd hästvagn, till cykel och till fots. Slutligen når de åter Epicurania, efter att ha stött på tryffelhundar, enhörningar och en kolsvart liten kerub, nu i kedjor, som förhoppningsvis inte är avsedd för konsumtion.

Det hela påminner om 1700-talets kineserier. Renässanskännare sade sig ana en karikatyr av Francesco del Cossas fresker *Månaderna* i Palazzo di Schifanoia i Ferrara. Samtidigt är den elegant bisarra exotismen gravt engelsk: damernas hattar, herrarnas mustascher, cykelkorgarna, den palladianska lantgodsarkitekturen. Men framför allt finns en självvirkad lätthet, en sorglös excentricitet, som är lätt att placera geografiskt. "The most amusing room in Europe", utropade pressen. Rex Whistler var på väg att bli en konstens Noël Coward.

Det var inte riktigt ett förstlingsverk, men det var den första muralmålning som bar Whistlers omisskännliga stil. Han hade fått uppdraget, påhejad av professor Tonks vid Slade School of Arts, dit Whistler hade kommit 1922, efter att Royal Academy slängt ut honom. Tonks hade antagit Whistler, delvis som en del av en lågintensiv fejd med Royal Academy. Men snart upptäckte Tonks att Whistler verkligen hade en sällsynt talang som tecknare. Han sade sig inte ha stött på någon bättre sedan Augustus John.

Professorn ville återuppliva det klassiska muralmaleriet och puttade försiktigt Whistler åt det hållet. Det passade eleven utmärkt. Tonks ideal var Michelangelo och Ingres, och hans övertygelse var att allt måleri av kvalitet förutsatte bemästrandet av kons-

ten att teckna. Whistler hade inget intresse för samtidskonstens allasmer, med tillhörande teorier och ideologier. Han delade instinktivt Tonks respekt för måleriet som hantverk. På Slade gjorde han också sin första viktiga konstnärliga vänskap.

Stephen Tennant skrevs in på Slade samma år som Whistler. Tennants mor, född Pamela Wyndham och ledande medlem i estetsällskapet *the Souls*, hade mycket tidigt lyft fram sin sons konstnärliga talang. Nu, i övre tonåren, var det inte främst Tennants talang, utan hans originalitet, på gränsen till det kufiska, som gjorde honom omtalad.

Tennant led av tuberkulos som gjorde honom älvlik, nästan genomskinlig. Det, tillsammans med hans vackra drag, teatraliska elegans och ögonskuggan, gav honom en fängslande androgyn utstrålning. Den noterades långt utanför hans egna kretsar. När amiral sir Lewis Clinton-Baker, som hade deltagit både vid bombardemanget av Alexandria 1882 och Skagerrakslaget 1916, fick se Tennant utbrast han: "Jag vet inte om det där är en man eller kvinna, men det är den vackraste varelsen jag någonsin sett." Tennant klädde sitt rum med silverfolie och pudrade sitt hår med äkta guldstoff.

Whistler och Tennant delade en romantisk känsla för historien, och tillsammans utforskade de London. De hyrde en pråm för att kunna närma sig Tower på samma sätt som Thomas More och Walter Raleigh. Sir John Soanes kaotiska hem och antikmuseum vid Lincoln's Inn Fields fick dem att fnittra av förtjusning. Men mest >>

betydelsefullt var kanske att Tennant bjöd samman Rex Whistler och tjugotalets festande och konstnärliga överklassgång, som kom att kallas *The bright young things*. De var trötta på det tungsinne som påbjudits sedan det stora krigets slakt. ”Alldeles underbara – underliga varelser med bara några få fjädrar där de borde ha hjärnor”, spann markattan Lytton Strachey. De träffades bland annat i Tennants lantliga hem, Wilsford Manor utanför Salisbury, där de klädde ut sig till herdar och herdinnor i Watteau-stil och lät sig fotograferas av en annan konstnärlig ung man på väg upp: Cecil Beaton.

Liksom för Beaton var det här en klassresa för Whistler, som kom från en strävsam medelklassfamilj. Och, precis som för Beaton, kom det att bli en resa med enkel biljett. Det var i Tennants aristokratiska och litterära kretsar Rex Whistler i fortsättningen fann såväl vänner som uppdragsgivare. Han lärde känna Tennants älskare Siegfried Sassoon, poeten och soldaten som skrivit *The Memoirs of a Fox-Hunting man*, de litterära syskonen Sitwell, Osbert, Edith och Sacheverell, samt kompositören William Walton. Kanske viktigast av alla var författaren och den kulturella värdinnan Edith Olivier, som Whistler först mötte på semester med Tennant i San Remo 1925. Hon var drygt 30 år äldre än Whistler, men mellan dem uppstod en djup och livslång vänskap.

Efter framgången på Tate Gallery, tog Whistlers karriär ett skutt. Bara några dagar efter att *Times* rapporterat om ”The Expedition in Pursuit of Rare Meats” fick Whistler i uppdrag av sir Courtauld Thomson, son till uppfinnaren av det luftfyllda däck, att pryda hans hem Dorneywood med en mural. Whistler målade en formell trädgård, inramad av en pelargång med korintiska kapitäl. Guddinnan Flora, som med ena bröstet bart och putande mun påminner om Botticellis Venus korsad med Mary Pickford, är på väg in i huset. Hon leder Amor i handen. Han verkar bekymrad över Thomsons hund, som naturtroget målats sovande vid pelargången.

Det har sagts att Whistler såg klassicismen med romantiska ögon eller att han skildrade barocken med realism. Sant är att realismen både var en lockelse och ett besvär för Whistler. I ett brev 1928 skrev han att han just då försökte måla så verklighetsnära som möjligt, men att det inte var lätt: ”Gräs, till exempel, tycker jag ofta har en så vedervärdig färg att det är svårt att inte förbättra den.” Samtidigt sporrades han av den hantverkskicklighet som krävs för att göra konsten så lik verkligheten att gränsen suddas ut. Dorneywoodmuralen gav Whistler ett tillfälle att hänge sig åt trompe l’œil-målning, något han skulle bli en mästare på. Här finns fröet till ett annat sätt att beskriva Whistlers stil. Han avbildade drömska fantasivärldar, inte sällan med en surrealistisk underton, men han gjorde det med en realism som suddade ut gränsen mellan verklighet och fantasi. Det var inte så mycket en flykt från verkligheten som ett försök att skapa en rikare, muntrare verklighet, ungefär som P. G. Wodehouse eller Evelyn Waugh inom litteraturen.

Roms barockarkitektur fick Whistler att jubla. När han, tillsammans med Stephen Tennant, passerade München fick han se rokokoparlorna Residenztheater och Amalienburg. ”Jag har aldrig sett något vackrare i mitt liv”, skrev han. Arkitektur hade alltid en framträdande plats i Whistlers konstnärskap och det bestod i långt mer än muralmålningar.

Något år efter att Tate Gallery öppnats fick Whistler i uppdrag att illustrera en nyutgåva av *Gullivers resor*. Romanen lämpade sig väl för hans absurt komiska realism. Det blir den första i en lång rad liknande arbeten. Ungefär samtidigt ombads Whistler skapa scenografin till en revy. Också det blev början på en specialitet. Under de kommande åren skapade Whistler kulisser och kostymer till föreställningar så skilda som baletten *The Rake’s Progress*, base-

rad på William Hogarths gravyrer, och den dramatiserade versionen av Jane Austens *Stolthet och fördom*. Han ritade ett modernt *toile de Jouy*-mönster, *Clovelly*, som både pryddes tyg och porslin från Wedgwood. Han målade landskap och porträtt i olja och akvarell. I mitten av trettio-talet formgav han till och med en bisarr wiltonmatta som föreställer Neptunus i sin snäckvagn, dragen av två vita sjöhästar och omgiven av ystert sprutande delfiner och välsvarvade sjöjungfrur. Beställare var surrealistmecenaten Edward James, två gånger porträtterad av René Magritte.

Vid sidan av allt detta formgav Rex Whistler kontinuerligt bokomslag, exlibrisvapen och brevhuvuden. Han tecknade uppmärksammade och Whistlertypiskt lekfulla reklamannonser för Shell. Den framsynte chefen för Londons tunnelbana, Frank Pick, beställde några affischer av Whistler. Han ritade Postverkets särskilda Alla hjärtans dag-telegram, med putti som bär brev, fruktklasar och troféer av Amors koger, brinnande facklor och olivkvistar.

”En bild som berättar en historia är lika beklämmande och löjlig som en hund som gör konst”, fnös Virginia Woolf åt den typ av måleri Rex Whistler ofta ägnade sig åt. Han stod inte högt i kurs hos avantgardet. Whistler umgicks i fel kretsar. Han var kommersiell och lättsinnig. Han kunde uttrycka sig uppskattande om konstnärer som Poussin. Men värst var antagligen att han gjorde något värre än att ta ställning mot modernismen: han brydde sig helt enkelt inte om den. Den självklarhet med vilken Whistler kastade sig från bensinreklam till grekisk mytologi, från wiltonmattor till balettuppsättningar, band snarast samman honom med sådana som Inigo Jones och William Kent: estetiska hantverkare beredda och förmögna att formge vad som helst. Han såg inget genant i att erbjuda sina tjänster till Mayfairs miljonärer. Han hade inget hävdelsebehov mot dem. I den meningen var Whistler förmodern. Han deltog inte i modernismens projekt att stöpa om konstnären från praktisk hantverkare till teoretiserande herreman.

Två stora muralmålningar kom att bli Rex Whistlers mest imponerande verk under trettio-talet. Det ena förvandlade ett tråkigt biljardrum till ett randigt tält med öppna väggar och utsikt över en omgivande stad och ett landskap. Sir Philip Sassoon, en avlägsen släkting till Siegfried och en gång David Lloyd Georges privatsekreterare, beställde tältrummet till sitt lantgods Port Lympne, i dag i spel- och zoofamiljen Aspinalls ägo.

Men Whistlers magnum opus är muralmålningen på Plas Newydd, markisen av Angleseys walesiska gods. Markisen, gift med lady Diana Coopers syster, hade en nästan 18 meter lång matsal och Whistler bestämde sig för att täcka väggen med en utsikt över en hamn, med berg i bakgrunden, en kaj i förgrunden och en bländande barockstad däremellan. Det var ett stort arbete som han utförde på en obruten duk, specialbeställd från Frankrike. Whistler lät spänna upp den i en särskild anordning för kulissmåleri. Till den stora muralen lade Whistler två av sina bästa trompe l’œil-målningar. De gav intrycket att salen fortsatte under öppna valv. Whistler står själv med en kvast i en av valvgångarna.

Mot en låg mur i barockstil på kajen i förgrunden står Neptunus treudd och hans krona ligger bredvid. Av havskungen själv syns inget förutom några våta fotspår som leder in i matsalen. Men även om motivet är fullt av små underhållande detaljer finns en övergripande känsla av melankoli och mystik. Färgvalet är kallare än förut, vyn ödsligare. Det är en konstnär som har blivit tekniskt skickligare men också mognat.

Att så mycket av Whistlers produktion beställdes till lantgods och blev kvar där, har gjort det svårt att se hans arbete i original. Plas Newydd är ett undantag, eftersom godset i dag ägs av Natio-

”Han deltog inte i modernismens projekt att stöpa om konstnären från praktisk hantverkare till teoretiserande herreman.”

I Paris med Nanny och Stephen Tennant (till vänster). FOTO: IN SEARCH OF REX WHISTLER, HUGH & MIRABEL CECIL

nal Trust. En hel del av Whistlers övriga produktion – bokomslag, scenografier, reklamannonser – har gått förlorad eller är sällsynt. Detta, men framför allt Whistlers otidsenlighet, gjorde honom obkyr så snart han dött. Det är först på senare år som intresset för honom har ökat.

Tate Gallery slutförde i november en omfattande restauration av "The Expedition in Pursuit of Rare Meats". I somras hade Salisbury & South Wiltshire Museum en större utställning med tusentals av de teckningar Whistler strödde omkring sig i brev, på servetter, menyer och upphittade papperslappar. Förra året publicerades ett praktverk om Whistler, *In Search of Rex Whistler* av Hugh och Mirabel Cecil.

Det nyväckta intresset för Rex Whistlers konstnärskap tar ofta fasta på den utveckling som skedde efter att han blivit officer. Whistler sökte aldrig tjänstgöring som krigskonstnär, trots att hans erfarenheter av reklam var idealiska för propagandasiften. Inte heller som kamouflagemålare, trots att hans kunskaper om hur man lurar ögat antagligen var unika. Men vid sidan av sina militära plikter hann Whistler under krigsåren slutföra tolv bokomslag, tre illustrerade böcker, scenografi och kostymer till två pjäser och fyra baletter, ett femtontal beställda porträtt och ungefär tjuugo landskapsmålningar.

Han tog dessutom varje chans att använda sin talang till nytta

och glädje för sina kamrater. Han målade stora dukar av stadsmiljöer i renässans- och barockstil, tänkta att användas av stridsvagnsskyttar vid riktövningar. En instruktionskiss över hur alla persedlar skulle läggas fram vid inspektion, med en detaljrikedom och högtidlighet som gjorde kängor och snuskburkar både vackra och komiska, är nästan subversiv i sin elegans. Han förvandlade en gudsförgäten officersmäss, inrymd i en förlängd barack, till ett exotiskt tält, med gamla mästares målningar på väggarna. Ett slags budgetversion av sir Philip Sassoons tältrum.

Men det är i porträtten den stora utvecklingen sker. Whistlers förkrigsporträtt är sällan särskilt bra. De är ofta stiliserade över gränsen till det manierade. Men i ett behärskat självporträtt från 1940, då Whistler just fått sin Welsh Guards-uniform, har något hänt. Han sitter på en balkong med Regent's Park i bakgrunden och penslarna sammanbundna, som för att läggas undan, bredvid drinkbrickan. En empatisk realism letar sig fram. Porträttet av den korpolente serganten J. W. Isaacs, kompaniets kock, också från 1940, påminner om något Anders Zorn kunde ha målat

60 år tidigare.

Cecil Beaton menade att Whistler kunde ha blivit en ny Turner. Osbert Sitwell att Whistler hade så mångskiftande talanger att han kunde kallas geni. Men en av de sista målningar Rex Whistler slutförde var åter av det mer lekfulla slaget.

På mässväggen i den villa där Whistler och hans kamrater var förlagda i Brighton målade han *H R H The Prince Regent Awakening the Spirit of Brighton*. Målningen var ett skämt och tog bara tre timmar att slutföra. Allegorin visar Georg III:s liderligt korpolenta son, endast iförd ordensband, men med vingar. Han ser ut som en förvuxen och skamfilad kerub av det slag Whistler var så svag för. Den glosögde prinsregenten är i färd med att avtacka en naken nymf: Brightons anda. Med sin anspelning på engelsk historia och sin absurt skruvade klassicism är det en typisk Whistlerskapelse, om än en bagatell. En månad senare inleddes operation Goodwood.

Redan den 2 mars 1943 hade den angloamerikanske, konservativa politikern sir Henry "Chips" Channon noterat i sin berömda dagbok:

"Rex Whistler har anlänt för några dagars vistelse; elegant, svävande, blid och sällsam, som en utsökt getabock, ger han intrycket av en förtjusande satyr och sprudlar av charm. Hans nyodlade mustasch ger honom en fläkt av Frankrike. Han tjänstgör i the Welsh Guards och för befälet över en stridsvagn. Jag kan inte föreställa mig någon mer olämplig för uppdraget." ✿

KONST

Vad händer på Moskvas konstscen?

I dagens Moskva finns ett blomstrande konstliv. Men samtidskonsten är också mer utsatt än någonsin tidigare under Putinepoken. Det skriver **Lena Jonson**.

HÖSTEN 2013 VISADE återigen att Moskva har en dynamisk och spännande scen för samtidskonst. Den femte Moskvabiennalen genomfördes med sitt huvudprojekt på den nyrenoverade Manegen och med specialprojekt och parallella program runt om i staden. Samtidigt visades en utställning med konstverk nominerade till det ryska Kandinskypriset i den före detta Stalinbiografen Udarnik. Den kommersiella konstmässan Art Moskva öppnade på Konstnärs-huset.

Mycket har hänt sedan mitten av förra decenniet, då boomen för samtidskonst inleddes. Nya gallerier har öppnat, en rad gamla industriområden har gjorts om till konstcentra med gallerier, utställningshallar, kaféer, ateljéer och arkitekt-och designkontor. Den gamla nöjesparken Gorkij-parken har uppdaterats till modern parkanläggning med konstcentret Garazj som parkens hjärta.

Men samtidigt som konstscenen blomstrar är samtidskonsten mer utsatt än någonsin tidigare under Putinepoken. Regimen deklarerar öppet sitt nya konservativa paradigm med statskonservatism, rysk-ortodoxi och auktoritärt styre som grundpelare. När en rysk identitet formuleras av kyrkans och statens toppskikt är det inte fråga om konservatism i europeisk mening. Det är istället i gammal rysk statsnationalistisk tradition.

Då Putin talar om en enhetlig historiesyn i de ryska skolböckerna, talar kulturminister Medinskij om patriotismen som ledmotiv för statligt stöd till filmproduktion. Federationsrådets talman Valentina Matvienko motiverar det stundande "Ryska Kulturåret 2014" med orden "Ryssland behöver sedan länge nya kulturnormer eftersom vi under

de senaste tio åren har kunnat iaktta hur för vår kultur främmande idéer tränger in".

Den ryska samtidskonsten är till sitt väsen mångtydig, heterogen och inte sällan fragmentarisk och ifrågasättande. Den strävar inte efter att ge svar utan att ställa frågor. Den visar ofta på en komplicerad och osäker värld. Den har under hela 2000-talet haft starka antiauktoritära inslag och inte sällan använt provokation, ironi och skräck som instrument. Under de senaste åren har också ett större intresse för en social tematik vuxit fram.

UNDER 2000-talet blev konstsfären en plats för idéutbyte då den publika politiska debatten utmanövrades till den virtuella världen. Därför var det samtidskonsten som fick ta smällen när kyrkans inflytande växte och patriarkatet försökte ge riktlinjer i såväl moraliska som estetiska frågor. I rättegångar 2005 och 2010 har utställningsorganisatörer och kuratorer fått fällande domar för att deras utställningar sades ha "kränkt troendes känslor". Dessutom

Den ryska samtidskonsten är till sitt väsen mångtydig, heterogen och inte sällan fragmentarisk och ifrågasättande.

Kommissarie Maigret flyttar

64 Anita Limare Hjelte rapporterar från Paris

Tysklands Voltaire

64 Lisbeth Lindeborg om Christoph Martin Wieland

När skor blir skjorta

64 Staffan Skott berättar Liliana Lunginas märkliga historia

Krönika

64 Lars Anders Johansson om popjournalister

Notiser

64 Bulgakov, isländsk dikt och judiska Nobelpristagare

dömdes två medlemmar av den konstaktivistiska gruppen Pussy Riot till läger 2012, efter deras aktion i Frälsarkatedralen.

Huvudutställningen i årets konstbiennal, *Mer ljus* med Catherine de Zegher som kurator, lyfter fram ljuset och energin och genomsyras av optimism. Utställningen har av vissa kritiserats för att vara alltför lågmäld och försiktig. Ett så stort projekt som biennalen, som till större delen är finansierat av den ryska staten, måste kanske gå en försiktig balansgång. Det hindrar inte att flera av bidragen är intressanta.

Den ryska konstitidskriften Aroundart ser en kontrapunkt till Manegens utställning i utställningen *Tyngdlöshet* som visas i den nya utställningshallen under jättestatyn *Arbetaren och kolchozflickan*. Statyn prydde första gången den sovjetiska paviljongen vid världsutställningen i Paris 1937. Medan *Arbetaren och kolchozflickan* representerar Sovjettidens fasta föreställningar med enkla svar på alla frågor om framtiden, samtiden och det förflutna, ger utställningen *Tyngdlöshet* en rakt motsatt bild. "Tyngdlöshet, frånvaro av balans är

Beljaev, Patriark Aleksej II.

FOTO: LENA JONSON

den starkaste stress som upplevs av samtidsmänniskor som har förlorat fästet i den omgivande världen", säger kuratorn Elena Selina, en av de främsta på Moskvas konstscen. Ett tiotal konstnärer uttrycker denna känsla på olika sätt. Irina Korina skapar med *Urangst* ett golv där plankorna rör sig och får underlaget att svaja när åskådaren försöker beträda det. Sergej Sjechovtsovs utskurna figur i installationen "En väg mot ingenstans" (med namn från David Lynchs film) söker stöd mot vägen, som ingenstans leder, då tillvarons frågor får hans värld att gunga. Han förklarar: "Vi förlorar fästet i Ryssland såväl som i resten av världen. Du sitter fast, sen förlorar du fästet och sen finner du det igen. Det är en ändlös rörelse."

UTSTÄLLNINGEN *Tyngdlöshet* blir dock en mer betydelsefull kontrapunkt till utställningen *Den nya ryska realismen*, som visades inom ramarna för konstmässan Art Moskva. Den senare utställningen, sammanställd av Irina Bytjkovaja, medlem i Putins stödparti Enade Ryssland, fyllde den största utställningshallen på Konstmäns huset. Trots detta verkar många Art Moskva-besökare ha missat den. Den ingick som ett icke-kommersiellt projekt i Art Moskva. Flera av konstnärerna var välkända, som till exempel Aleksej Beljaev-Gintoft och Olga Tobreluts. De stora oljemålningarna skapade en sakral stämning som i en katedral vävd av minnet av fornstora dagar, men med tillförsikt om att denna storhet nu åter väntar. Tillsammans förmedlade tavlorna tron på de eviga värdena av patriotism och religiös tro. Där fanns fotoserien med kungen med lina runt sina sönderslagna knogar och korset hängande i halssmycke på den bara överkroppen, soldaten som står hedersvakt, människofågeln som symbol för den gryning som är på väg, patriarken Aleksej II med fredsduvan samt barnet som klamrar sig runt korset. Budskapet var entydigt. Denna utställning är en ytterst viktig händelse, sa Beljaev-Gintoft, därför att "för första gången visas nu för en bredare publik på den så kallade aktuella konstens territorium – en utställning med patriotisk konst".

Som helhet blev utställningen patriotisk kitsch. Den var dock skickligt utannonserad >>

Sjechovtsov, En väg mot ingenstans.

FOTO: LENA JONSON

med ord som skulle falla de konservativa politiker i smaken som nu riktar kritik mot samtidskonsten. Den presenterade sig som i linje med den ryska traditionen av realistiskt skapande ”som går tillbaka till normer för ikonmåleri, 1700- och 1800-talens porträttmåleri och den ryska realismen under 1900-talet (sic!)”.

DET BLÅSER SNÅLA politiska vindar i Ryssland. Kulturminister Medinskij sade nyligen angående Biennalens utställningsprogram: ”Jag gick där och tänkte: varför skriker ingen: ’Men kungen är ju naken?’ Varför måste vi hos samtidskonsten alltid få se endast något abstrakt-kubformat, klumpigt, typ ett röse av tegelsten? Och dessutom med stöd av statliga pengar! För att inte tala om att detta är obegripligt för den absoluta majoriteten av Rysslands innevånare.” Var han medveten om att hans ord lät som en upprepning av vad Chrusjtjov sade i december 1962 om det unga ryska abstrakta måleriet eller vad Stalins partikoryféer sade innan de introducerade sin variant av realismen i början av 1930-talet – den socialistiska realismen? Hittills har Medinskij främst intresserat sig för landets filmproduktion och inrättat ett nytt system för statligt stöd till filmer som uppfyller kravet på ”patriotism”. Hans riktlinjer för statligt stöd till konstområdet har hittills riktats främst till traditionella konstformer, folkkonst och hantverk. I kontrast till det federala kulturministeriet tycks den nuvarande ledningen för Moskvaregeringens kulturdepartement i alla fall för tillfället ha en betydligt mer förstående och stödjande inställning till samtidskonsten.

HUR DET KOMMER att gå för den ryska samtidskonsten när det politiska trycket nu intensifieras i enlighet med den nya starkt konservativa federala kulturpolitiken är oklart. Blir gallerister och kuratorer ängsliga och förlorar framtida utställningar därmed sin udd, kommer de endast att visa dekorativa verk? Ännu så länge fortsätter samtidskonsten att gå sin egen väg. Också konstaktivismen fortsätter att utvecklas som genre. I slutet av oktober öppnade en festival med konstaktivism, *Mediaslag*, med utställningar och seminarier på sitt program.

I ett samhälle där regimen försöker påtvinga samhället en identitet och en enhetlig politisk-religiös-ideologisk mall för vad som kan ses, höras, uppfattas, uttryckas och göras samtidigt som samhället i allt högre grad präglas av motsättningar och oenighet, får samtidskonsten en allt viktigare roll. Med sin mångtydighet och ogripbarhet fungerar den indirekt som korrektiv till det som nu presenteras som nya ”eviga” och ”fasta” värden utifrån religiösa och ideologiska föreställningar. ✨

PARIS

Kommissarie Maigret flyttar

För 100 år sedan fick den franska kriminalpolisen sina lokaler, och då löste också kommissarie Maigret sitt första fall. Nu skall polisen flytta från den adress som blivit världsberömd genom George Simenons deckare. Det skriver **Anita Limare Hjelte**.

FÖR 100 ÅR SEDAN installerade sig kommissarie Maigret på nummer 36, Quai des Orfèvres på Île de la Cité, i centrala Paris. Adressen är i högsta grad verklig, även om kommissarien är fiktiv. I författaren Georges Simenons roman *Kommissarie Maigrets första fall* (1949) tar Maigret sitt arbetsrum i besittning sedan han löst sitt första fall. Året var 1913. Nu byter hans arbetsplats, kriminalpolisens högkvarter, adress och lämnar Seines kajer för Rue de Bastion i 17:e arrondissementet. Även sätet för Parisdomstolen (*Palais de Justice*), där Maigret tampas med åklagarna, överger det historiska kvarteret.

Kostymen har blivit för trång för de nästan 2 000 personer som frekventerar 36, Quai des Orfèvres och huskroppen Palais de Justice. Problemet med trångboddheten går inte längre att lösa. Komplexet på ön mitt i Seine är klassat som historiskt monument.

”Nummer 36 uppfyller inte längre säkerhetskraven”, säger chefen för kriminalpolisen Christian Flaesch. Ingen hiss, en enda trappa och dålig internettäckning. De övre våningarna har inte riktiga fönster. Det skulle ha kostat för mycket och varit för krångligt att renovera lokalerna. Dessutom skulle det inte ha löst problemet med de olika rotlarna, som nu är utspridda på 20 olika platser i staden. Målet har varit att få alla avdelningar under samma tak.

Tomten där dessa planer nu kan förverkligas hade ursprungligen reserverats

för de olympiska spelen 2012, som Paris inte fick. *Le Figaro* kommenterar den förestående flytten:

”Ingenting är evigt. Inte ens det legendariska ’36’, som har sett så många celeberranta klienter passera revy, från seriemördaren Marcel Petiot, alias Dr Petiot, till Try Paulin som våldtog gamla damer, eller bröderna Zemmour, de sista av ’den undre världens seigneur’ [...] *La Boîte* (som det gamla gardet kallade högborgen) var med i alla de stora affärerna [...] Det var en epok då *les grands flics* (de riktiga snutarna) ännu inte behövde kompletteras med de ’små undersökningsdomarna’.”

HÄR TYCKER MAN SIG höra ekot av kommis-

sarie Maigret, som i författaren Georges Simenons böcker om den brottsbekämpande kommissariens gång på gång kritiserar sakernas tillstånd. För en gammal erfaren spanare som Maigret verkar utvecklingen gå åt fel håll. Polisen förlorar alltmer av sin prestige till förmån för ”herrar i Palais de Justice”. Trots kriminalens grannskap med Justitiepalatset rör det sig mer och mer om två skilda världar enligt kommissariens sätt att se saken, till exempel i *Maigret och lördagsklienten* (1962):

”På andra sidan var det åklagarna, domarna, rättssalarna, de breda korridorerna där advokater i svarta kappor som såg ut som flaxande vingar, ilade av och an. Åklagarmyndighetens lokaler var högtidliga och praktfulla i jämförelse med polisens. Här höll man styvt på etiketten och talade med dämpad röst.”

*Myten som
spunnits kring
den piprökande,
medmänskliga
rättvisans
tjänare lever
ännu i Frankrike.*

Vad blir det av byggnaden, det mytiska "36", när kriminalen lämnar sin historiska adress för ökad effektivitet? Kanske de nu 100-åriga lokalerna blir säte för Interpol eller omvandlas till Polismuseum. I vart fall kommer ingen längre att vid Seinekajen bevittna de spektakulära uttryckningarna med blåljuset på, då *les paniers à salade*, saladskorgarna, drar ut i strid mot buset och den undre världen. Men ännu händer det att turister kör för att besöka kontoret på andra våningen, som en gång i tiden ockuperades av en populär kriminalkommissarie, Georges Massu, förebilden till Georges Simenons fiktiva kommissarie Maigret.

DET VAR I AUGUSTI 1913 som kriminalpolisen flyttade in i huset med det spetsiga tornet, mitt emot Seines vänstra strand. Dessförinnan huserade poliserna – sedan en anlagd brand under andra Pariskommunen 1871 förstört delar av Palais de Justice – i lokaler i den nya byggnad som uppfördes under Tredje republikens första decennier. Inte mycket har hänt här på ett sekel, om man får tro rapporter i pressen. Den 148 steg långa trärappan som knarrar vid varje steg, de slitna trägolven, väggarna som gulnat av all cigarrettrök, vitrinslåpen med polismössorna, en del relikter från kolonialtiden samt de trånga kontoren där blodfläckt bevismaterial sparats; en fantastisk museal miljö med attribut från husets nu sekelgamla historia.

Georges Simenons böcker ger färgstarkt bakgrundsmaterial från både Justitiepalat-

set och polisens lokaler. Här inledningen till *Maigret och lördagsklienten*:

"Först var det den svarta marmorendylen med bronsornament som hans blick fastnade på just när den visade sex och arton, vilket betydde att klockan var lite över halvsju. I tio andra rum på kriminalen, hos högste chefen såväl som hos cheferna för de olika rotlarna, stod exakt likadana pendyler flankerade av sina kandelabrar, och sedan urminnes tider gick de också efter. [...] Han undrade ett ögonblick till hur många ämbetsverk och departement en viss L. Ledent, vars signatur återfanns i vackert tillbakalutad skrift på den vita urtavlan, en gång hade levererat en uppsättning sådana pendyler och han tänkte på allt köpsläende, alla intriger och alla mutor som hade föregått en så viktig transaktion..."

UTANFÖR KOMMISSARIE Maigrets kontor figurerar det berömda väntrummet med glasväggen, i svensk översättning ömsom kallat "kylen", ömsom "akvariet" eller "glasburen". Genom glasrutan kunde inspektörerna och kommissarien hålla koll på klientelet:

"Där satt alltid folk och väntade, nervösa kvinnor, kvinnor som grät [...] mer hårdkokta typer som försökte se hoppfulla ut, hyggligt folk som lugnt stod och stirrade på de ljusgröna väggarna. En timme eller två i kylen brukade räcka [...] Vittnen som beslutat sig för att inte säga något mjuknade plötsligt. Det hände att de blev 'bortglömda' över halva dagen."

Enligt Pierre Assoulines biografi *Simenon – Människan och gåtan* (1992) blev Georges Simenon in-

bjuden till Quai des Orfèvres "för att hjälpa honom att korrigera siktet". Dåvarande chefen för kriminalen Xavier Guichard sade till honom:

"Er Maigret liknar på pricken våra kommissarier. Men administrationen fungerar inte som ni beskriver den. För att rätta till era misstag ska ni få gå runt på de olika avdelningarna med en av våra kommissarier och se hur allt fungerar."

Det är förstas ett privilegium som Simenon utnyttjade maximalt. Han utverkade till och med tillstånd att få vara med vid förhören för att "känna vibrationerna". Simenon fick också närvara vid morgonrapporteringen mot löfte att inte använda sig av informationen som journalist.

Georges Simenon anses på sin tid ha bidragit till en epokgörande revidering av populärlitteraturens och pressens schablonbild av polismannen. I *Maigrets memoarer* (1951) säger författaren till sin romangestalt:

"I fransk litteratur har hittills på några få undantag när, den sympatiska rollen alltid spelats av förbrytaren, medan polisen har förlöjligats eller behandlats ännu värre."

KANSKE ÄR KOMMISSARIE Maigret obekant för yngre generationer i Sverige. Kanske har Simenons stilistiskt skickligt gestaltade utredningar för längesedan drunknat i malströmmen av ny deckarlitteratur i vårt land. Men myten som spunnits kring den piprökande, medmänskliga rättvisans tjänare lever ännu i Frankrike, där ständigt nya pocketutgåvor av Maigretböckerna publiceras. Hur det blir i framtiden,

när den fasta punkten i kommissariens yrkesliv inte längre finns, återstår att se. Varje mellanlandning på adressen 36, Quai des Orfèvres har givit struktur åt handlingen i intrigerna, som spänner över flera decennier. Den första Maigretboken kom 1930, den sista så sent som 1972. I botten finns kommissariens credo, att inte döma, samt hans smått schematiska filosofi, till exempel kring det parisiska sättet att ta livet av sig och andra:

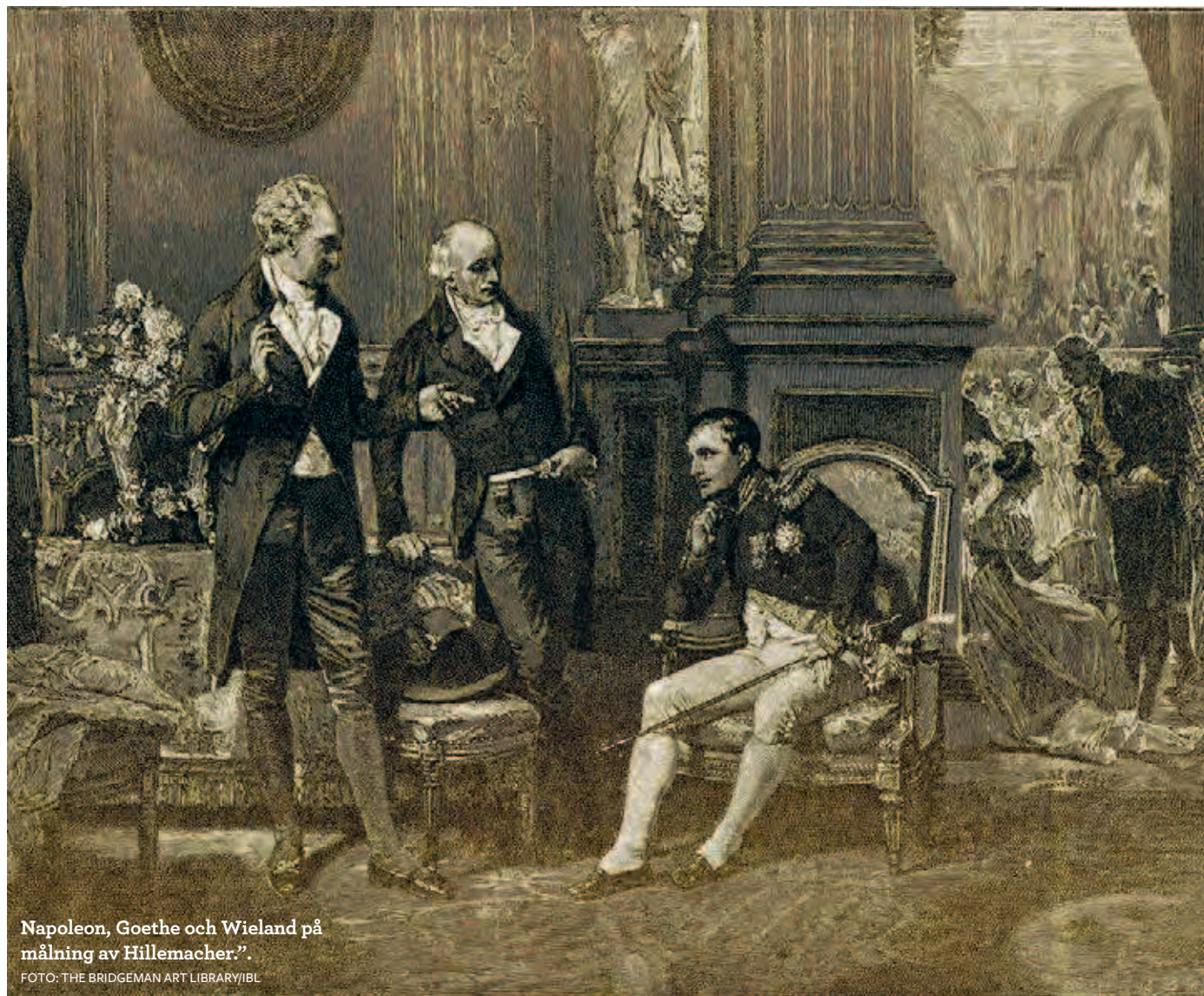
"Varje kvarter i Paris, varje samhällsklass har om man så vill sitt sätt att döda, och också sitt sätt att begå självmord. Det finns gator där man hoppar ut genom fönstret, andra där man dör av kolos, eller gasar ihjäl sig, andra åter där man tar en överdos av sömnmedel. Man känner till kvarteren där man hugger ihjäl med kniv, de där knölpåk används och de där skjutvapen dominerar som i Montmartre." ❀

Kommissarie Maigret.

FOTO: INTERFOTO/IBL

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL

Napoleon, Goethe och Wieland på målning av Hillemacher.”

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

LITTERATUR

Tysklands Voltaire

I år är det 200 år sedan den mångsidige författaren och översättaren Christoph Martin Wieland avled. Längre var han nästan bortglömd, men på senare år har intresset för honom ökat. Det skriver **Lisbeth Lindeborg**.

I EN GLASMONTER i ett av de två rummen på övervåningen i Gartenhaus (huset i trädgården) ligger en stapel med brev, en stämpel med rött sigill, en farfarsklocka i guld med ett vitt lock av porslin prytt med en blomma och högviss med delvis uppslagna

böcker. Från fönstren i det ljusa rummet med vitkalkade väggar blickar vi ut över den idylliska sydtyska staden Biberach.

Böckerna i montern är alla översättningar: från engelska till tyska av Shakespeares samlade verk, från gammalgrekiska till tys-

ka av satirikern Lucianos skrifter och från latin till tyska av Ciceros och Horatius Flaccus klassiker. Översättningarna är gjorda av Christoph Martin Wieland (1733–1813), en av det tyska språkets största intellektuella personligheter genom tiderna. Han skrev själv romaner, sångspel, dramer, versepos, berättelser och essäer.

Föremålen i glasmontern ligger utbredda mot en fond av ord och korta citat. Wieland var också ordskapare. Han gav oss inte bara ett ord som käpphäst (*Steckenpferd*). Han gav också tyska språket en mängd ordspråk genom egna nybildningar, genom översättningar och bearbetningar, som till

exempel ”man ser inte skogen för bara träen” (*Sie sehn den Wald vor lauter Bäumen nicht*) och ”tillfället gör tjuven” (*Den Dieb macht freylich oft bloss die Gelegenheit*).

Övervåningen i det orangefärgade Gartenhaus var Wielands arbetsrum under åren 1760–69. Bakom de gröna fönsterluckorna brann arbetslampan till sent på nätterna. Här skapade Wieland flera av sina banbrytande verk samtidigt som han arbetade som en välbetald förste kanslieförvaltare i den dåförtiden betydande fria riksstaden. Som son till prästen Thomas Wieland hade den påfallande studiebegåvade Christoph Martin tillbringat större delen av sin barn- och ungdom i Biberach an der Riss. Men sina studier i juridik i Tübingen hade han avbrutit 1752 för att i stället läsa litteratur och filosofi som privatelev hos litteraturprofessorn och kritikern Johan Jacob Bodmer i Zürich.

JAG BESÖKER GARTENHAUS en kall aprildag. Det är i år 200 år sedan Christoph Martin Wieland dog, och jag har också sett den stora jubileumsutställningen i Biberachs museum och gått förbi både Christophs föreläsningsrum och Wielandsläktens vita hus. Men det är i Gartenhaus som Wieland lever kvar som diktare och person. I övervåningens andra rum hänger tecknade porträtt av Christophs tillbedda fyra unga damer med uppsatt hår och spetskrås runt halsen. Nummer fyra är Anna Dorothea von Hillenbrand, köpmansdotter från Augsburg, som Wieland gifte sig med 1765. Tillsammans fick de 14 barn och det är känt att Wieland helt gick upp i rollen som familjefar.

Hur han hade tid med både sin stora familj och sin omfattande litterära produktion framstår som en gåta. Under hela tiden i Biberach exempelvis och även därefter var han en gärna sedd gäst i den litterära kretsen som möttes på greven Friedrich von Stagens slott Warthausen norr om Biberach.

En av kretsens mest profilerade medlemmar var Sophie von La Roche, Wielands stora kärlek nummer ett. År 1750 var Sophie (Gutermann) och den då 17-åriga Wieland förlovade. Vänskapsbanden mellan de båda varade till Sophies död 1807

och under de nästan 60 år som de regelbundet fortsatte att träffas läste de varandras böcker. Wieland var utgivare av Sophies mest kända roman *Geschichte des Fräuleins von Sternheim* som kom ut anonymt 1771.

Under sin tid i Biberach översatte Wieland

22 av Shakespeares dramer och var den förste som regisserade en tyskspråkig *Stormen*. Hans uppsättning inledde en glansperiod för Biberachs Evangeliska Komediantensemble. Mellan 1761 och 1766 skrev Wieland också sin första stora roman *Die Geschichte des Agathons*. Likt många andra Wielandverk utspelas handlingen i antiken, i Platons Athen.

Agathon är en ung satirisk poet med höga ideal som inte räds att säga sanningen. Han utvisas därför från Aten. Han beger sig ut i världen där han hamnar i ständigt nya miljöer och situationer, och möter många människor. Man kan säga att Agathons resa innebär en ständig läroprocess där han tvingas inse att hans ideal och verkligheten oftast går isär. Men han lär sig att kompromissa mellan ideal och förnuft. Med sina insikter och erfarenheter återvänder han till Athen och bidrar till att utveckla samhället.

ENLIGT WIELANDS BERÖMDA diktarkollega Gotthold Ephraim Lessing är Agathon den första och enda romanen för den klassiska periodens nya bildningshungriga medelklass. Framgången med Agathon och ryktet om Wielands litterära och filosofiska betydelse spred sig och 1769 kallades han som professor i filosofi och pedagogik till universitetet i Erfurt. Tre år senare inbjöds han till Weimar av hertiginnan Anna Amalia av Sachsen-Weimar, som gav honom ansvaret för undervisningen av sonen arprinzen Carl August.

Då Carl August övertog regentskapet 1775 ville han inrätta ett musernas hov i Wielandsk anda och med Wieland som dragplåster började han med att inbjuda Johann Wolfgang von Goethe till Weimar samma år. Efter Goethe kom filosofen Johann Gottfried Herder och senare Friedrich Schiller. En annan ung litterär talang som senare drogs till Weimar var den finansiellt utarmade Heinrich von Kleist. Han avvisades av Goethe, som inte trodde på hans begåvning. Men Wieland tog sig an honom och gav honom mat och husrum några månader.

Under denna period var Wieland det tyska språkets mest läste och högst betalde författare. Redan 1794 började Göschens förlag i Leipzig att ge ut hans omfattande samlade verk. I sina skrifter företrädde Wieland upplysningens moderna tidsanda med humanitet, skepticism och urbanitet som grundpelare. Hans livs motto var hyllningen till muserna, till de sköna konsterna i rokokons graciösa och njutningsfyllda tidsanda med något frivola övertoner.

Under sin tid i Biberach hade Wieland börjat utveckla sitt stora intresse för dagsaktuella nyheter som han kommenterade. Han skrev till exempel till sin kära Sophie redan 1784 om att tiden var mogen för en revolution. Fem år senare välkomnade han den franska revolutionen. Men då våld och ideologisk rigiditet alltmer präglade skeendet ändrade Wieland uppfattning och blev en av revolutionens kritiker.

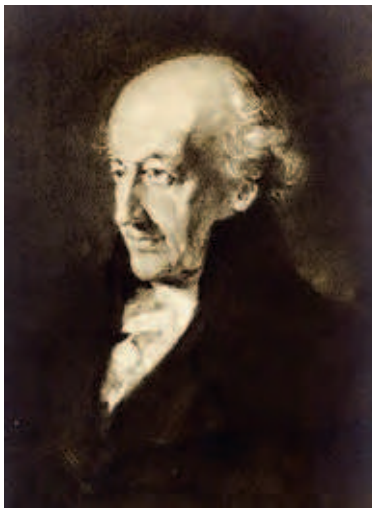
Den prägeln av häftig känslosam Sturm-und-Drang-mentalitet som slagit igenom i litteraturen omkring 1800 tog han avstånd ifrån.

Outtröttlig som han var hade Wieland strax efter ankomsten till Weimar (1773) grundat tidskriften *Der Teutsche Merkur* efter en fransk förlaga. Där tog han upp tidens relevanta frågor och gav konsterna stort utrymme. Enligt Goethe var det den tidens ledande kulturtidskrift med särskild betoning på litterära nyheter och kritik.

TACK VARE HÖGA honorar och en livslång livränta från hovet kunde Wieland uppfylla sin dröm om ett liv som både godsägare och diktare. År 1798 köpte han godset Ossmannstedt. Här samlades tidens kulturpersonligheter. Men lyckan blev kort. År 1801 avled hans hustru Anna och dessutom sänktes hans inkomster. Två år senare flyttade han tillbaka till Weimar, där han fortsatte sitt litterära skapande även om han kände sig alltmer alienerad.

Ty Wieland var ett barn av den förfina- de rokokon och av upplysningens förnufts- tänkande. Den prägeln av häftig känslosam Sturm-und-Drang-mentalitet som slagit igenom i litteraturen omkring 1800 tog han avstånd ifrån. Den nya tidsandan ledde också till ett minskat intresse för Wieland, trots att flera av hans verk senare har inspirerat till musik, konst och film. Så bygger exempelvis Carl Maria von Webers opera *Oberon* på Wielands riddardrama. Fram till mitten av 1900-talet var Wieland bortglömd. Men sedan några årtionden tillbaka växer intresset för honom och hans verk ges ut i nya utgåvor.

Ett av Wielands stoltaste ögonblick var då han 1808 tillsammans med Goethe fick ta emot Hederslegionens kors av Napoleon, som mötte honom med orden: ”Det är alltså ni som är tyskarnas Voltaire.” ✨

Wieland. FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

När skor blir skjorta

Publiceringen av Solzjenitsyns *En dag i Ivan Denisovitjs liv* var en världshistorisk händelse, som Liliana Lungina blev vittne till. Hon gjorde också en häpnadsväckande översättning av *Karlsson på taket* till ryska. Nu finns hennes memoarer på svenska. Det skriver **Staffan Skott**.

EN TIDIG MORGON för femtio år sedan ringde telefonen hos ett äkta par i Moskva. Samtalet var till den berömda författaren Viktor Nekrasov, som bodde hos dem när han var i huvudstaden. Den som ringde var en chefredaktör som brukade pokulera ihop med Nekrasov. Han måste få komma över och det genast.

Klockan tio på förmiddagen var han på plats med ett manuskript. Han förklarade för Nekrasov och värdfolket att han måste få läsa upp "åtminstone några delar, det är en fantastisk berättelse och jag läste den två gånger i natt".

Man ringde efter en bekant som tog med sig mer brännvin, för det krävde chefredaktören. Han började läsa högt för de fyra. Under uppläsningen drack man med tilltugg på ryskt vis. Alla blev berusade. Uppläsaren kunde inte låta bli att ta om vissa episoder flera gånger, och sade:

– Nu är det jag som går till partiets generalsekreterare och läser upp det och om jag inte får trycka det vill jag inte arbeta längre.

Klockan tolv på natten skildes man åt och åhörarna var övertygade om att det där bara hade varit fyllesnack. Den som druckit minst tog som vanligt chefredaktören hem, ställde upp honom vid dörren och ringde på. I öronen hörde han "Chrusjtjov måste få läsa". Chefredaktörens hustru sa uppbragt:

– Har ni inget samvete som super så mycket med honom, nu pratar han om Chrusjtjov också.

Men chefredaktören reste till Chrusjtjov, som semestrade i södern, och läste upp hela manuset. Också den här gången

lästes somliga avsnitt flera gånger. Berättelsen handlar om en enkel man och det bidrog till att Chrusjtjov tog det till sig. Han sade:

– Tryck det. Jag går med på det. Fast ni måste ändra titeln. Inte -851. (Det var huvudpersonens fängnummer.)

Så Aleksandr Tvardovskij tryckte 1962 i sin tidskrift *Novyj Mir* Aleksandr Solzjenitsyns *En dag i Ivan Denisovitjs liv* – en litteraturhistorisk händelse, som genast blev en ännu större världshistorisk händelse. Solzjenitsyn gjorde senare den officiella förkortningen för fånglägervärldens administration, Gulag, känd över hela vår jord. Förhållandena i Stalins obarmhärtiga läger skildrades i en statlig litteraturtidskrift. Det som alltid hade förnekats av världens kommunister, även av Vänsterpartiet/Sveriges kommunistiska parti, bekräftades nu av självaste Kreml.

TIDSKRIFTER OCH FÖRLAG hade fått en del fånglägerberättelser efter Chrusjtjovs "hemliga tal" 1956, där Stalins förbrytelser beskrevs i dämpade toner. Men Solzjenitsyns berättelse var konstnärligt så stark att Tvardovskij beslöt sig för att den måste tryckas. Det är också viktigt att den dag som skildras var vad som för fången var en bra dag – det gav relief till de förhållanden som han levde under!

Det är känt att Tvardovskij när han första gången läste berättelsen, på kvällen före denna uppläsning, hade gått och satt på sig en kostym för att inte läsa något så stort slaget i bara pyjamas. Men om den märkli-

ga dagen som följde kan man läsa om i Liliana Lunginas memoarbok *Ordagrant*, som kommit på svenska (översättning Hans Björkegren, Ersatz förlag). Det var hon som var värdinnan.

Om Liliana Lungina (Lunginá, 1920–1998) finns en del att berätta. Mot slutet av hennes liv gjordes tv-inspelningar där hon berättade om sitt skiftesrika liv. De sändes i rysk tv och blev till slut till denna bok. Båda versionerna har haft remarkabel framgång. Det är ett liv i den sovjetiska intelligentsian som rullas upp. Många stora namn passerar som fascinerar den ryska läsaren, men hon har inte nämnvärt att berätta som gör dem intressanta för obovände läsare i väst.

Hon berättar otäcka minnen från Stalintiden och möten där ibland hennes vänner fördömde gemensamma bekanta. Hon frös av skräck men försökte hålla sig undan, säger hon. Det var nog inte det lättaste.

FÖRÄLDRARNA KOM FRÅN Poltava i Ukraina. De tillhörde den sekulariserade del av judenheten som när den 1917 äntligen fick en hederlig chans flyttade upp till Moskva och Petrograd, där det fanns behov av utbildat folk. Det var alltså inte Lenin som avskaffade diskrimineringslagarna, utan den demokratiska revolutionen i februari 1917.

Lunginas far var högskoleutbildad ingenjör och gjorde karriär. Han fick utlands-kommendering och man bodde i Tyskland och Paris. Lilla Liliana tillbringade nästan ett årtionde i väst.

Allra först åkte hon med modern till mor- mor i Palestina. Sedan var det Berlin följt av Paris. Man reste på semester till Nizza och Biarritz, till Saint Jean de Luz och Schweiz och Österrike. Slutligen kallades fadern hem till Sovjetunionen.

Liliana var tonåring när hon och hennes mor reste till honom i Sovjet, som hon inte visste mycket om. Vid gränsstationen låg utmärklade människor för döden. Det var under den svält som Stalin medvetet arrangerade i samband med "kollektivise-

ringen”, tvångsförstatligandet, av jordbruket.

Liliana Lungina inledde en journalistkarriär genom att under sin högskoletid gå till tidningar och erbjuda artiklar. Så blev man journalist förr i tiden, också i Sverige. När hon och modern under kriget blev evakuerade räknades hon som journalist och fick arbete långt ute i landsorten.

Med den skrivkunnigheten blev hon sedan översättare, ett yrke som i Sovjet kunde löna sig väl. Det var trångt kring köttgrytorna, så hon tog den smarta chansen att översätta från det lilla svenska språket. Det kunde hon inte(!), men var flytande i tyska och översatte med lexikon *Karlsson på taket*. Den blev en stor framgång och början på en ny karriär. Att hon inte tog upp journalistiken igen kan ha berott på den inofficiella antisemitismen som stängde många dörrar för begåvade judar.

HON ÖVERSATTE MERA AV Astrid Lindgren, Nobelpristagare och många klassiker. Förhoppningsvis blev felen mindre från tyska och franska, som hon ju lärt sig på plats, men *Karlsson på taket* på ryska är nog den värsta översättning jag sett vad det gäller antalet magplask. Liliana Lunginas första översättning levde på Astrid Lindgrens berättelse och de många grodorna kunde förstås inte det ryska förlaget se.

Jag fick för många år sedan en beställning från Mary Ørvig på Svenska barnboks-

institutet att skriva om någon översättning till ryska av Astrid Lindgren, till en antologi som fick titeln *En bok om Astrid Lindgren* (1977). Med ryska *Karlsson på taket* gjorde jag ett grundligt arbete. Mary läste och bleknade men tryckte den. Astrid suckade men var härdad. Vi blev också goda vänner och träffades flera gånger.

Liliana Lungina gjorde en slagkraftig och framgångsrik version av *Karlsson på taket*, med en hel del ”ändringar” som inte har sitt ursprung i hennes obefintliga kunskaper i

Jag har aldrig läst en publicerad översättning med så otroligt många fel.

svenska. Men de bristande insikterna skinner igenom på varje sida. Jag har aldrig läst en publicerad översättning med så otroligt många fel. Hon översatte från svenska med lexikon. Ibland har jag undrat om hon översatte från någon version på ett annat språk, till exempel franska. Men hon hade nog ett rysk-svenskt lexikon.

Hon kunde dock inte skilja på orden ”skjorta” och ”skor”. ”Gamla fru Gustafsson i 93:an” har blivit ”Fru G som är 93 år”. ”Ja må han leva” har på ryska blivit ”han

har nog vaknat”. Det finns en uppsjö ännu dräpligare fel, bland annat en hel del där pekfingeret glidit på ordbokssidan så hon översatt det ord som kommer efter det som hon skulle ha översatt.

”Kungar och drottningar” blev ”kungar och härförare” – efter drottning står i ordboken ”drots”! ”Rock och käpp” blev ”rock och hatt” – efter käpp står i ordboken ”käppi”! ”Kille” blev ”getabock”, efter kille står i ordboken ”killing”! ”Banta” blev till ”knota”, det är väl det svenska ”banna” som spelat in.

FULLKOMLIGT OKÄNSLIG är följande ”förbättring”: Lillebrors syster Bettan och hennes beundrare Bosse talar med varandra: ”Jag gillar dig. Gillar du mig?” Och så vidare. Blyga ungdomar. Lungina har skrivit ”kysser” i stället för ”gillar”: ”Nu ska jag kyssa dig.”

Lillebror som tjuvlyssnar kan inte hålla sig för skratt, utan utropar: ”Bettan gillar alla pojkar.” Det blir i Lunginas version ”Bettan kysser alla killar”. Så elak var nog inte Lillebror.

De ryska Karlssonböckerna hade stor framgång men den Karlsson som alla rysar känner till är en tecknad film som inte liknar Ilon Wiklands illustrationer alls. En dramatisering har spelats på många teatrar.

Det bör tilläggas att det redan på den här tiden fanns ryska översättare som hade bra kunskaper i svenska. 🌸

Aleksandr Solzjenitsyn.

FOTO: KJELL GUSTAFSSON/TT NYHETSBYRÅN

Lars Anders Johansson är musiker, poet och kultur-redaktör i *Svensk Tidskrift*.

Populärkulturen blir historia

Bardens starka ställning i det keltiska samhället kom sig av att han förvaltade kulturarvet och förmedlade det till nya generationer. Eftersom kelterna saknade skriftspråk måste barden hålla det samlade kulturarvet i minnet, annars skulle det gå förlorat för nästa generation. Han var således liksom de grekiska rapsoderna underhållare, historiker och lärare på samma gång.

Varje kultur har sitt eget kulturarv och de som förvaltar det. Längre var det lärda och skriftställare som åtnjöt den högsta aktningen i västvärlden eftersom de förvaltade gångna tiders ackumulerade kunskap. Professorer och humanister, skolade konstnärer och författare deltog i samhällsdebatten i kraft av sin bildning. Men i takt med att humaniora reducerade sig självtill en underavdelning inom sociologin och det klassiska kulturarvet inträttades som en subkultur bland andra försvann lärdomsgiganten från samhällsdebatten.

Inom populärkulturen är det nördarna och kalenderbitarna som för kulturarvet vidare och uttolkar samtiden. Den som inte når status genom att själv spela i band kan göra det genom att lära sig allt om alla obskyra band och deras historia. På samma sätt kan den som inte spelar fotboll göra sig ett namn genom att memorera spelarstatistik som vanliga människor aldrig skulle lägga på minnet. Nick Hornby har kärleksfullt skildrat dessa existenser i romaner som *Fever Pitch* och *High Fidelity*.

Men popkulturens uttolkare nöjer sig sällan med att förmedla sina knappologiska kunskaper om den moderna musikhistorien. Förvånansvärt ofta anser musikrecensenter att deras insikter om populärkultur också gör dem ägnade åt analyser av samtidens politiska liv. Visst kan man ha många strängar på sin lyra. Problemet när popjournalister börjar analysera politik är att det navelskådande som var en tillgång när de intresserade sig för pop blir ett hinder när de försöker blicka längre bort. Därför försöker de tvinga in omvärlden i populärkulturens slutna system. Få gör detta med större konsekvens än krönikören Andres Lokko.

Men lika lite som kulturen uppstod med The Beatles uppstod politiken med Margaret Thatcher, vilket man lätt får intrycket av när man läser Atlas förlags utgivning av ett urval av Lokkos politiska texter. Fram tonar en värld utan gråzoner: Margaret Thatcher utgör den ultimata onskan, från vilken samtliga problem i det brittiska samhället emanerar. På motsatt sida står pop- och rockbanden som protesterade mot henne.

Inom popkulturen blir politiken ett attribut som används för att bekräfta en viss självbild. En tröja med en bild på Che Guevara säger mer om vem bäraren vill vara än om hur han anser att samhället skall styras. Inte sällan är det dessa personer som framkastar påståendet att "allt är politik" – en utsaga som om den vore sann skulle göra det omöjligt att tala om politik överhuvudtaget.

Kelternas muntliga kultur har förlorat sig i historiens dimmor. På samma sätt har tiden börjat springa ifrån 1900-talets popkultur och dess universella anspråk. Liksom modernismen utlovade efterkrigstidens populärkultur en ständig förnyelse i utbyte mot att vi bröt med allt som varit innan. Men förnyelsen blev en upprepning, och vad som sett ut som en frigörelse blev ett slutet system. Kanske är det därför popkulturens grånade uttolkare verkar så bittra och krampaktigt klamrar sig fast vid en samhällsanalys från sin egen ungdomstid. ✿

I korthet

Nobel-konspirationen

Frågan om "judisk dominans" i Nobelprissammanhang aktualiseras varje år. Den tycks vara alltid brännande aktuell för nazister, islamister och alla slags konspirationsteoretiker. Också i år då flera av Nobelpristagarna har, som det brukar heta, judisk bakgrund, och tre av dem är israeler. Det handlar om Martin Karplus, Michael Levitt och Arieh Warshel i kemi, James E. Rothman och Randy W. Schekman i medicin och François Englert i fysik.

Den högerextrema nättidningen *Nationell* nu förklarar: "Judarna nätverkar inom sin etnicitet och ställer in sig hos den liberala Nobelkommittén, och detta ger dem så många Nobelpris. Överrepresentationen av judiska Nobelpristagare syns framför allt efter andra världskriget, ett krig som judar var med och startade och dessvärre vann, varefter de kunde forma västvärlden på judiskt manér."

Ahmed Rami på *Radio Islam*, liksom andra islamitiska sajter, hävdar att "judarna delar ut priser till sina egna" och man skyller på "den sionistinfluerade Svenska Akademiens manipulationer och de ekonomiskt övermäktiga sionistiska organisationernas inflytande över Nobelstiftelsen".

I ett långt studiosamtal på tevestationen *al-Jazeera* förklarar Samir Ubeid, som presenteras som "en irakisk forskare bosatt i Europa", att fördelningen av Nobelpriser är orättvis: "Det finns ju bara 15 miljoner judar utspridda i hela världen och 380 miljoner araber. Detta är rasism!" Han hamnar snabbt i det klassiska spåret om judar som har instiftat Nobelpriset för sina egna syften och styr valet av pristagare; liksom förstås "kontrollerar alla medier, inklusive Hollywood".

Programledaren i *al-Jazeera* försöker förgäves förklara att fixeringen vid konspirationstänkande gör det omöjligt att se vilka faktorer som förhindrar utvecklingen i arabvärlden. Och att vetenskaplig kreativitet gror i samhällen som kännetecknas av frihet och demokrati – och det är långt ifrån verkligheten i Mellanöstern. Det hjälper inte. "Varför har priset genom åren gått till 167 judar, men endast till fyra araber? Och dessa araber är alla kättare som förrått islam!", ropar Samir Ubeid rakt in i kameran.

Hemligheten bakom de många judiska Nobelpristagarnas framgångar är varken konspirationer eller gudomliga ingripanden. Det handlar istället om sambandet mellan tankens frihet och samhällets utveckling, mellan bejakandet av tvivel och kreativitet, förkastandet av dogmer och öppenhet för möten mellan olika kulturer.

Jackie Jakubowski

Så blev Bulgakov kult

Michail Bulgakovs roman *Mästaren och Margarita* har till dags dato kommit ut i runt 15 svenska upplagor. Låt mig få berätta historien om hur Bulgakov – i Lars Erik Blomqvists språkdräkt – blev en svensk kultförfattare. Egentligen är den ganska underlig.

År 1969 hade Sivar Arnér i en teveintervju uttryckt förståelse för de hårda sovjetiska domarna mot de båda författarna Andrej Sinjavskij och Julij Daniel (vars västpseudonymer Terts och Arzjak blivit avslöjade av KGB). Detta var ett exempel på att litteratur togs på allvar i Sovjetunionen, förklarade den gamle tredje-ståndpunktaren. Två satiriker som ställdes till svars för sina ord – det var annat än det ljumma Sverige, där det litterära ifrågasättandet av makten aldrig fick några som helst följder.

På det svarade jag med en polemisk artikel i Expressen under pseudonymen Arvid Falk (betingad av att jag var mån om att få Sovjetvisum). Där hävdade jag att Arnérs tanke var brutal och omöjlig. För säkerhets skull bad jag honom att precisera sig. Sinjavskij och Daniel hade fått sammanlagt tolv år i arbetsläger. Var drog Arnér gränsen? Hur många år i fångenskap vore acceptabelt för vassa ord? Kunde han tänka sig mentalklinik, dit ju vissa obekväma sovjetiska skribenter vid den här tiden också förpassades?

Bulgakov.

FOTO: FINE ART IMAGES/IBL

Arnérs replik reducerade mig till en primitiv kallkrigare som inte hade förstått subtiliteten i hans resonemang. Som motvikt lyfte han fram den lilla publikationen *Rysk kulturrevy*,

där det enligt honom skrevs informativt om det sammansatta litterära livet i Sovjetunionen. Där hade han just läst en spännande miniesä om en roman av en viss Michail Bulgakov som pekade på vägar för skarp inomsovjetisk satir. Den okunnigt hatiske Falk borde ta lärdom av *Rysk kulturrevy* – det var Arnérs linje.

Problemet var att jag själv råka sitta som ansvarig utgivare och en av två redaktörer för *Rysk kulturrevy*. Det var min kompanjon Lars Erik Blomqvist som stod för Bulgakovessän, den första som på allvar (med ett par års fördröjning) hade presenterat *Mästaren och Margarita* för svensk publik. Alltså: Arnér slog mig i huvudet med mig själv.

Meningsutbytet i Expressen innebar att Erland Törngren på Geyers förlag fick upp ögonen för *Rysk kulturrevy* och på stående fot – efter ett kort telefonsamtal – bestämde sig för att städsla min medredaktör som Bulgakovöversättare.

Så gick det till när 1900-talets största ryska roman kom till Sverige. Och så inleddes (bortsett från

ett litet förspel med en novell av Sjolochov) Lars Erik Blomqvists lysande karriär som tolkare av rysk skönlitteratur.

Magnus Ljunggren

Asarnas krigiska värld

Diktsamlingen *Blodhov*, utgiven på Ariel förlag, är en vacker bok i flera bemärkelser. Den isländska poeten Gerður Kristnýs omdiktning av *Skírnismál*, en dikt ur *Den poetiska Eddan*, låter det känslomässigt laddade uttryckas genom det karga och alliterationsrika språket från den fornordiska diktningen. Om asaguden Frejs åtrå till den unga jättinnan Gerður heter det till exempel i John Swedenmarks suveräna översättning att kärleken ”vankade/vilsen omkring/svulten, stum och svår” och ”bidade/sin brud”. Men *Blodhov* är också vacker till själva utformningen: illustratören Alexandra Buhls omslag och vinjetter lånar mycket från den fornordiska esteten.

Och trots det tunna omfånget är det också en tung bok. Originallets berättelse om hur Frejs tjänare Skírnir genom hot och lockelser övertalar den unga skönheten Gerður att bry-

ta upp från jättarnas rike Jotunheim och bli gudamaka tros av vissa forskare idag ha haft karaktären av en fertilitetsrit. Något sådant är det inte fråga om i *Blodhov*. Även om den första halvan av omdiktningen ligger originalets form och uttryck nära så blir det framför allt en berättelse om övergrepp och om barndomens abrupta slut. Flickan Gerður har inte alls någon längtan av att lämna familj och sina hemtrakter – först när Skírnir hotar att anställa en masslakt på jättar ger hon efter. Och till skillnad från Eddadikten fortsätter *Blodhov* långt efter det att Gerður har forslats till det allt annat än muntra Valhalla.

Asarnas värld är krigisk och patriarkal. Den våldsamme och dystre Frej med sina ”ulvgrå ögon” är knappast någon drömpartner – han ”skar ett sår/i grässlådan/vareviga natt”, heter det om hans upprepade våldtäkter. Först när detta resulterar i en graviditet tappar han

intresset och drar sig undan. Födseln av deras son blir ändå till en vändpunkt och ljusning för den plågade jättinnan. Tillsammans inväntar de mot slutet jättarnas intåg i Valhalla, hur ”Frändefolk ska tränga/fram över bron/gå i krig/för kvinnorövs skull”. Huruvida det verkligen är början på Ragnaröks slutstrider som dikten antyder eller bara självbedrägerier förtäljer inte dikten.

Blodhov är som synes en dikt med starkt berättande, linjära inslag. Men vid omläsningarna blir det också tydligt hur intrikat sammanflätad dikten är: början och slut belyser elegant varandra genom återkommande formuleringar som av sammanhanget ges nya betydelser. Utan att vara svårtillgänglig visar sig dikten snart nog rymma många bottnar. Det finns all anledning att önska att vi snart får läsa mer av Kristný på svenska.

Per Klingberg

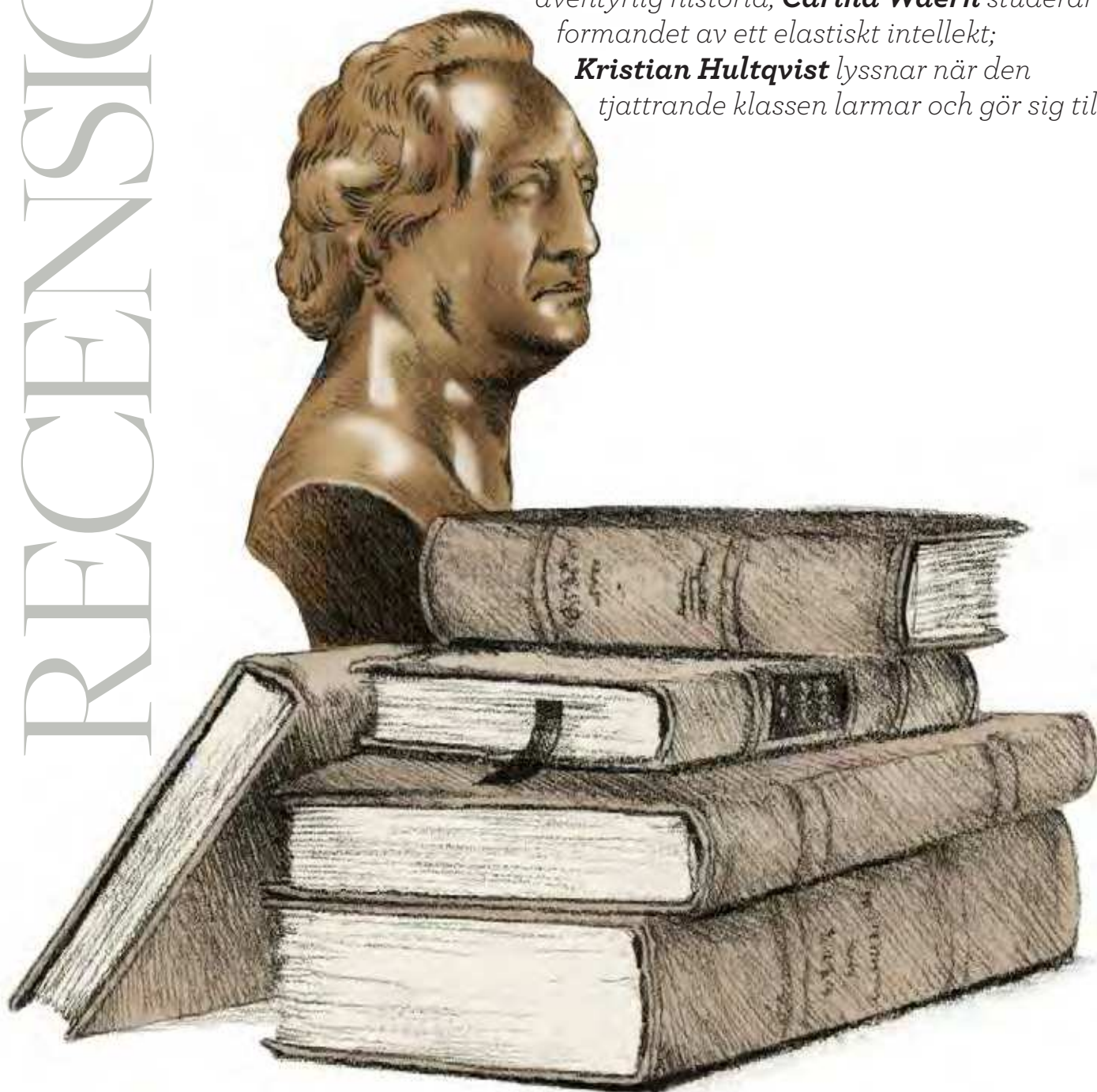
Detta nummers recensioner: *Ruth Lötmarker* hyllar en upplysningsman som skrev för framtiden;

Martin Lagerholm förmedlar en tysk lektion i levnadskonst;

Gunnar Wetterberg lider med de traumatiserade danskarna;

Ninna Rösiö vittnar om det franska skolsystemets skadeverkningar; *Kim Salomon* ser en mordisk kultledare blomma ut i en radikal tidsanda; *Eli Göndör* varvar skolflicksfunderingar med stormaktspolitik; *Joel Halldorf* träder in i den högteknologiska konsumtionskyrkan; *Håkan Tribell* anar annalkande trubbel för medelmåttan; *Lennart Berntson* umgås med en våldsbenägen extremvänster; *Mark Brolin* följer judarna genom en äventyrlig historia; *Carina Waern* studerar formandet av ett elastiskt intellekt;

Kristian Hultqvist lyssnar när den tjattrade klassen larmar och gör sig till.

Dennis Diderot, 1713–1784.
Porträtt målat av
Louis-Michel van Loo.
FOTO: WIKIMEDIA

Rik på kunskaper

Censuren jagade honom ständigt. Denis Diderots hela verksamhet inriktade sig på en framtid där människan skulle leva ett rikare liv utan vidskepelse och okunnighet. Först nu, 300 år efter hans födelse, kan vi se honom i helfigur. Ruth Lötmarker firar med inkännande biografi och initierade kommentarer.

IDÉHISTORIA

Arsdagar, födelse- och dödsdagar innebär i Frankrike en anledning att hylla republikens stora kvinnor och män. I år är det Denis Diderots år, 300 år efter filosofens födelse i den lilla staden Langres. Som en upplysningens företrä-

dare har han varit långt mindre uppmärksamman än Voltaire och Rousseau, hans samtida, möjligen beroende på att han har setts som en utpräglad ateist. Nu kan tiden vara mogen att lyfta fram andra sidor hos honom. Två böcker belyser detta faktum: *Diderot ou le bonheur de penser* (Diderot eller lyckan i att tänka) av ekonomen, den politiske rådgivaren och flitige skri-

benten Jacques Attali, och Diderots egen skrift *Encyclopédie*, redigerad och kommenterad av essäisten Jean-Marc Mando- sio, specialist på senlatinsk litteratur.

Attalis verk är en inkännande biografi över Diderot, vilken ses som en själsfrände. Över seklerna förenas de båda i samma glädje föranledd av tänkande och skrivande. Attali skisserar även i snabba glimtar >>

Alla var där i Madame Geoffrins upplysta salong: Diderot, Turgot, d'Alembert och Condillac samlade runt en byst av Voltaire. Målning av Anicet-Charles Lemonnier.

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

en bild av samtidshistorien och det europeiska kulturlivet under det skede som ledde fram till den franska revolutionen, som inträffade fem år efter Diderots död. Han skildrar alltifrån krigsförklaringar och fredsfördrag till salongernas koterier och tidens konst- och teatervärld. Resultatet är en krönika som har intresse även för den som redan är förtrogen med franskt 1700-tal. Attalis metod är välbeprövad. Hans förmåga att ge sken av allvetande författare vilar helt på samarbetet med en utmärkt dokumentalist, Jane Auzenet, som tar fram allt material som utgör underlag för Attalis skrivande.

Mandosio har däremot i dubbel bemärkelse begränsat sitt ämne till att behandla Diderots verksamhet som encyklopedist. Han återger och kommenterar den artikel i det stora uppslagsverket som har just "Encyclopédie" som rubrik och där Diderot själv beskriver sitt eget arbete.

"En av Diderots sista texter blev Discours d'un philosophe à un roi (En filosofers tal till en kung), vars budskap var att regenten borde lyssna på filosoferna."

Diderot kom från en hantverkarfamilj. Hans far Didier var knivsmed, hans mor Angélique, född Vigneron, kom från en familj där man garvade läder. Fadern hade dock bestämt att äldste sonen inte skulle följa i hans fotspår utan bli en kyrkans man och helst efterträda sin morbror, som var kanik och alltså innehade den högsta posten i Langres församling. Vid tio års ålder sattes Denis i stadens jesuitskola. Fem år senare lämnade han sko-

lan som dess bäste elev och fick fortsätta sina studier vid läroverket Louis-le-Grand, vilket finns kvar än idag. Han fick en helklassisk utbildning och läste därefter i fem år teologi och filosofi vid Sorbonneuniversitetet. Hans gedigna studier resulterade dock i en alltmer sviktande religiös övertygelse, vilket omöjliggjorde tanken på att tjänstgöra i Langres stift, eller i något stift överhuvudtaget. Han beslöt sig för att stanna i Paris. Det blev brodern som sökte sig till prästyrt; en av hans två systrar blev dessutom nunna.

Eftersom myndighetsåldern för män vid denna tid var trettio år, hade fadern fortfarande rätt att styra sonens liv. Brytningen blev oundviklig. Hellre svälta ihjäl än att underordna sig. Allt Diderot ville göra var att läsa, skriva, studera, tänka. Att utforska vetandets gränser var det som verkligen lockade honom – och som präglade hans särställning bland upplysningsfilosoferna.

I denna skara var den något äldre Voltaire känd och etablerad som filosof från och med 1730-talet, medan Diderot länge förblev okänd. Den skrift, *Lettres philosophiques*, som Voltaire publicerade 1734 i samband med återkomsten till Frankrike efter den ofrivilliga exilen i London, gjorde enligt Attali ett starkt intryck på Diderot. Den förmedlade insikten att England i jämförelse med Frankrike var ett frihetens och toleransens land. Så vitt man vet, träf-

fades de aldrig, men de hyste båda en önskan att förändra det franska samhället. De förde under åren en viss brevväxling men höll för övrigt en kylig distans. Tack vare Voltaire hade Diderot fått impulsen till att lära sig engelska för att kunna ta del av det som hände på detta språkområde.

Diderot och Rousseau kände däremot varandra. De var båda passionerade schackspelare och hade som sådana träffats på kafé. Rousseau hade just kommit till Paris för att införa Vetenskapsakademien presentera sin siffernotskrift. Han kom senare att bidra till Encyklopedin med artiklar om musik. De två var dock helt olika till sin läggning. Den solitära Rousseau, som trots eller på grund av sina framgångar alltmer drog sig undan samhället, hade inte mycket gemensamt med den livlige och passionerade Diderot.

Voltaire och Rousseau dominerade seklet. Diderots hela verksamhet inriktade sig på en framtid där människan skulle leva ett rikare liv tack vare de ökade kunskaper som vetenskapen hade bringat mänskligheten.

På grund av sin frihetsvilja hade Diderot svårt att klara sin försörjning, trots att han så småningom klarade att göra överläggningar från engelska och även accepterade att arbeta som informator. Han stod i begrepp att fortsätta sin utbildning till jesuitpräst vid seminariet i Saint-Sulpice, men ödet ville annorlunda. För att vara presentabel lämnade han sina få skjortor till tvätt hos två damer, mor och dotter. Han blev blyxtkär i dottern Anne Toinette och friade. Eftersom han visste att fadern aldrig skulle ge sitt samtycke, fick giftermålet anstå till oktober 1743. Äktenskapet blev inte lyckligt.

Det var den naturvetenskapliga revolutionen som hade väckt tanken på ett vetenskapligt uppslagsverk, dock inte i första hand i Frankrike utan i England. Allt nytt vetande måste förklaras, få en form och föras ut till en bildad och intresserad publik. Redan i början av 1700-talet hade John Harris i två upplagor gett ut sitt *Lexicon*, som behandlade ett otal ämnen. Frimuraren Ephraim Chambers, som inspirerats av Harris, arbetade på sin *Cyclopaedia*, vilken han avsåg att föra ut i hela Europa via frimurarorden. Chambers dog innan projektet hade fullföljts, men det hade då fått ett eget liv. I januari 1745 tog Gottfried Sellius, en tysk medborgare som sedan en tid bodde i Paris, kontakt med boktryckaren och förläggaren Le Breton med förslag om att låta översätta Chambers verk. Han skulle även ordna med finansiering. På de villkoren förband sig Le Breton att ge ut fem textvolymerna med 120 planscher under titeln *Dictionnaire universel des arts et des sciences*. När Sellius senare bröt kontraktet, hade Le Breton redan investerat i projektet. Han hade insett dess framtida betydelse. För att kunna genomföra det slog han sig samman med tre yrkesbröder. Det var i detta sammanhang som Diderots namn blev aktuellt. Le Breton hade redan förlagt den översättning som Diderot hade gjort av ett engelskt medicinskt verk. Hans uppgift blev att värva artikelförfattare, att dirigera arbetet och granska alla bidrag.

Den redan välkände matematikern d'Alembert skulle svara för ämnet matematik. Problemet med finansiering skulle lösas genom subskription. Det publika intresset var stort, vilket framgick av att 2 250 subskribenter anmälde sig redan vid lanseringen av projektet. Ingen krävde att få pengarna tillbaka trots att slutförandet kom att dra ut på tiden.

Diderot tog sig entusiastiskt an sitt uppdrag. Närmare 300 artikelförfattare medverkade med signerade eller anonyma bidrag. Attali anger antalet uppslagsord i det färdiga verket till 72 000, varav många var skrivna av Diderot; samtliga, förutom de matematiska, var redigerade och kompletterade av honom. Det handlade inte längre om att uppdatera Chambers två volymer utan om att utarbeta ett omfattande referensverk.

Det är tack vare Mandosios nätta volym

som vi får ta del av konkreta problem som Diderot ställdes inför. Mandosio ser Diderot som en redan luttrad man när han redigerar artikeln *"Encyclopédie"*. Han har insett svårigheten i att uppfylla den stolta föresats som angavs i det prospekt som förklarade projektets syfte: "att samla in och systematiskt presentera den kunskap som kan gagna mänskligheten". Han erkänner också att det alltid kommer att finnas brister i ett verk av denna omfatt-

som subversivt tänkande kunde leda till fängelse eller till döden.

I sitt privatliv och trots att han var medveten om regimen ständiga vaksamhet, tog dock Diderot risker. Han hade träffat en kvinna som var honom mer jämbördig än hans lagvilda hustru och som hade blivit hans älskarinna. Hon förväntade sig en viss uppvaktning, och pengar hade han fortfarande ont om. Ersättningen för hans arbete skulle utbetalas efter var-

"På grund av uttalad ateism fördes han till fängelset i slottet i Vincennes. Den mer ökända Bastiljen var fullbelagd."

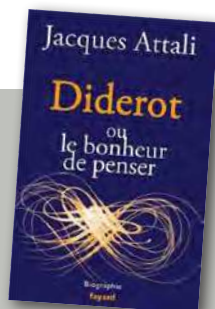
ning. Han belyser bland annat rent språkliga problem, som svårigheten att komma fram till heltäckande definitioner för termer och begrepp. För att undvika förbi-seenden måste eventuella analogier och kontraster anges för varje artikel. Den största urskillningsförmåga måste tillämpas vid presentationen av nya idéer och uppfinningar. Sentida läsare kommer redan att vara bekanta med dessa fenomen och en beskrivning i alltför entusiastiska termer kommer att väcka deras löje. Luttrad betydde inte resignerad. Mandosio framhåller att Diderot under hela arbetets gång sökte sätta en personlig prägel på det. Genom till synes oskyldiga hänvisningar från en artikel till en annan avsåg han att uppnå oväntade associationer och på det sättet stimulera läsarens tankeförmåga. En term som "teologi" vinner i klarhet, ansåg han, genom en hänvisning till "mytologi". Att den väckte tankar, diskussion och debatt var det som ytterst gav Encyklopedin ett bestående värde.

När verket slutförts, omfattade det 17 textvolymerna och 11 volymer planscher. Att projektet kunde avslutas först 1766 har sin förklaring i att det ständigt övervakades av den statliga censuren. Den hade skyldighet att ingripa mot allt som kunde betraktas som moraliskt eller religiöst stötande. Attali beskriver den absoluta monarkin som ett skräckvälde. Ett misslagligt yttrande, allt som kunde betraktas

je publicerad volym. Han skrev därför ett första verk, *Pensées philosophiques*, som han lät publicera anonymt. Det skildrar ett tankeutbyte mellan en ateist, en kristen, en deist och en skeptiker, där skeptikern avgår med segern. Censuren lyckades inte identifiera författaren. Honoraret gick direkt till älskarinnan. Därefter följde, under anonymitetens skydd, en erotisk berättelse, men även, vilket blev hans olycka, en pamflett med titeln *Lettre sur les Aveugles* (Brev om de blinda), där han låter en person som var född blind berätta hur han föreställer sig det övernaturliga: "Om ni vill att jag ska tro på en gud så måste ni låta mig röra vid honom." Diderot blev misstänkt som författare och maktens svar blev en arresteringsorder. På grund av uttalad ateism fördes han till fängelset i slottet i Vincennes. Den mer ökända Bastiljen var fullbelagd. Det straff han fick utstå i detta rätt bekväma fängelse var att göra avbön för samtliga sina skrifter, som censuren nu väl kände till, något som hans samvete inte förbjöd honom. Efter tre månader var han en fri man – och älskarinnan hade lämnat honom. Det som drabbade honom hårdare var att hans och Annes två söner dör med några månaders mellanrum. De hade redan tidigare förlorat en dotter.

Arbetet med encyklopedin hade förse-nats men inte upphört under Diderots tid i fängelse. 1751 kom den första volymen från trycket. Attali

**DIDEROT OU
LE BONHEUR DE PENSER**
JACQUES ATTALI
Fayard 2012

**ENCYCLOPÉDIE
DENIS DIDEROT**
JEAN-MARC MANDOSIO
(RED OCH KOMMENTARER)
Editions de l'éclat 2013

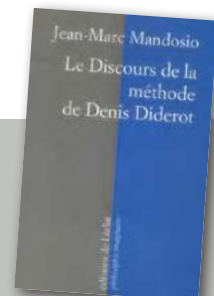

Illustration ur Encyklopedin.

framhåller kontrasten mellan den prestige projektet väckte hos abonnenterna och den misstro det omgavs med hos makthavarna. De mest skilda incidenter förklarades av verkets blotta existens. Publiceringen av fritänkaren Helvetius bok *De l'Esprit* (Om själen), som ifrågasatte den kristna religionens betydelse för samhällsmoralen och som märkligt nog hade slunkit igenom censuren, blev ett exempel. Vatikanen krävde att boken skulle dras in och brännas på offentlig plats. Helvetius fick göra avbön och drog sig sedan tillbaka till sina gods. Det kungliga rådet misstänkte att det egentligen var Diderot som fört pennan.

En incident av en helt annan natur kom även den att beröra encyklopedisterna. I januari 1757 blev kungen just när han skulle stiga in i sin kaross knivskuren av en ung, mentalt inte helt stabil person, Robert Damiens. Polisen ansåg att det måste handla om en komplot, medan Damiens bedyrade att ha endast hade velat göra kungen uppmärksam på folkets olyckor. Misstankar gick åt skilda håll men riktades även mot encyklopedisterna och speciellt mot Diderot. Damiens avrättades och en förordning kungjorde att allvarliga sanktioner skulle vidtas mot författare och förläggare som angrep religionen eller kungamakten.

Den 4 mars 1759 fördes de publicerade volymerna av Encyklopedin upp på index. Publiceringstillståndet återkallades. Den vidsynte Malesherbes, som då var ansvarig för kontrollen av pressen, alltså för censu-

ren, försäkrade Diderot att beslutet inte var definitivt. Arbetet kunde därför fortsätta i största hemlighet. Tryckning skulle möjligen kunna ske i Holland eller något annat land. Projektet befann sig plötsligt i en ny och osäker fas.

Diderot lät sig inte nedslås. Han hade försonats med sin far, fått en dotter, Marie-Angélique, det enda av hans barn som skulle nå vuxen ålder, och han var åter igen förälskad. Genom Rousseau hade han kommit i kontakt med familjen Volland och dess tre döttrar, av vilka Louise-Henriette förblivit ogift då modern önskade se henne som sin sällskapsdam. Denis kallar henne Sophie, i betydelsen vishet. På grund av moderns vakande blick och hustruns svartsjuka excellerar Diderot i en för honom ny genre. Han skriver de vackraste kärleksbrev till Sophie. De spardes och kom så småningom att publiceras.

Först 1766, efter år av arbete som enligt Attali lämnat få spår då korrekturen till samtliga texter av försiktighetsskäl hade förstörts, lät de tre kvarvarande förläggarna meddela samtliga abonnenter att de tio sista banden av encyklopedin hade levererats från ett tryckeri i Neuchâtel i Schweiz. Censuren kunde inte ingripa.

Trots den enorma arbetsbörda som Diderot hade haft under denna kaotiska period, är det under samma decennium som han blir romanförfattare. Han vet att han inte kan bli publicerad under sin livstid, men han skriver tre romaner för en framtid där hans tänkande möjligen kan accepteras. Den första, *La Religieuse* (Nunnan) hade verklighetsanknytning. Marguerite Delamarre kämpade för att få lämna det kloster där hennes far lämnat henne vid tre års ålder. Hon hade väddat till kyrkans högsta instans men fått avslag. Diderot skriver en fri fortsättning på denna historia. Nunnan, som han kallar Susanne, rymmer från klostret, kommer till Paris, får nöja sig med enkla sysslor, men allt är bättre än klostret, där hon känt sig som en slav. Diderot var personligt berörd av ämnet. Den av hans systrar som valt att bli nunna lämnade aldrig klostret men lämnade däremot mentalt denna världen.

Le Neveu de Rameau (Rameaus brorson) var en verklig person som Diderot träffat en gång på Café de la Régence. Detta enda möte blev utgångspunkten för Diderots filosofiska och satiriska text, där han i en tänkt dialog går till rätta med andra och sig själv i frågor som gäller livet, döden, politik och samhällets konventioner. Diderot bearbetade denna text hela sitt liv och prövade sina argument rent dialektiskt.

Hans sista roman, *Jacques le fataliste*, var inspirerad av Sternes Tristram Shandy och lika respektlös mot alla romankonventioner som denna förlaga. Diderot väver in i handlingen allt som händer honom, anspelar på alla som omger honom. Han finner en glädje i skrivandet för dess egen skull.

Uppgiften var avslutad, encyklopedin förelåg färdig. Diderot var dessutom en välbärgad man. Han kunde gifta bort sin dotter och förse henne med en präktig hemgift. Förmöjsamhet hörde dock inte till hans karaktärsegenskaper. Han beslöt att utnyttja sin frihet till att acceptera den stående inbjudan han hade från Katarina II, som höll sig informerad om allt franskt. Hon kunde möjligen bli hans mecenat och finansiera ett omtryck av encyklopedin. I oktober 1773 anlände Diderot till Sankt Petersburg, och utan svårighet levde han upp till rollen som det kejserliga majestätets rådgivare. Av frågorna hon ställde under deras enskilda samtal framgick att hon uppenbarligen var beredd att göra vissa reformer i riket, men på sina egna villkor. En redogörelse för dessa samtal kom senare i tryck under titeln *Entretiens avec Catherine II* (Samtal med Katarina II). Vid sin hemfärd i mars 1774 hoppades Diderot fortfarande att hon skulle uppfylla hans innersta önskan. Kejsarinnan var dock i första hand pragmatiker. Hon hade studerat encyklopedin och hade inte för avsikt att låta de nya idéerna få spridning i hennes land.

Den 10 maj 1774 sker ett tronskifte i Frankrike. Ludvig XV dör och sonsonen efterträder honom som Ludvig XVI. En av Diderots sista texter blev *Discours d'un philosophe à un roi* (En filosofers tal till en kung), vars budskap var att regenten borde lyssna på filosoferna. Denna uppmaning vittnade inte om att han mer än någon annan förutsåg den revolution som skulle komma.

Vid Diderots död var många av hans literära verk inte publicerade, och det är först idag som hela bilden av honom växer fram. Nu anses han ha lagt grunden för laicitetsbegreppet och redan i sin artikel om "égalité" (jämlighet) ha föregripit människorättsdeklarationen. Filosofiskt var han materialist och politiskt skulle han idag etiketteras som libertarian.

Inför jubileet förväntas president Hollande ta ställning till ett förslag som har kommit från många håll. Den franska republikens högsta hedersbetygelse, när det gäller en bemärkt person, är att överföra dennes stoft till minnestemplet Panthéon i Paris. Och frågan är nu om Diderot, i Voltaires och Rousseaus efterföljd, kommer att beredas denna ära.

Ruth Lötmarker

Den store levnadskonstnären

LITTERATUR

På sonen Augusts fråga om han just nu skriver på sin självbiografi, svarar Goethe: "Allting är levnadshistoria." Åtminstone enligt Thomas Mann och hans Goetheroman *Lotte i Weimar*. Mann betonade några år senare och med hänseende på sig själv att "allt är självbiografi". Om denne "det tjugonde seklets Goethe" med sitt eget liv var intimt förbunden med Tysklands nutidshistoria och kulturella traditioner, uppfattades detta delvis som en spegling av titanen Goethes monumentala inflytande på sin samtid, en tid som i tyska historieböcker rentav brukar hänvisas till som just Goethetiden. Mann var ytterst medveten om sin egen storhet, betraktade sitt eget liv i analogi med Goethes

och sin diktarroll som en modern avbild av den äldre Mästarens. Litteraturhistoriskt är det hart när omöjligt att undvika att läsa Manns ungdomsberättelse *Tonio Kröger* som ett svar till Goethes *Werther*, eller *Bergtagen* som en kommentar till *Wilhelm Meister*, och, förstås, *Doktor Faustus* som en pendang till *Faust*.

För 15 år sedan ägnades den tyske Nobelpristagaren en tung och fenomenal biografi, *Thomas Mann*, signerad litteraturvetaren Hermann Kurzke. Undertiteln, *Das Leben als Kunstwerk* (Livet som konstverk), markerar levnadsteckningens särskilda fokus på hur Mann iscensatte sig själv och sin litteratur i en oupphörlig växelverkan mellan konsten och livet självt. Den egna personhistorien som idé, projekt och gestaltning. "Där jag är, är den tyska kulturen", löd också en av Manns symp-

tomatiskt självförtröstande formuler.

När den tyske lärdomsgiganten Rüdiger Safranski, överdängare på litterära och idéhistoriskt genomträngande levnadsskildringar, har valt underrubrik till sin nyutkomna biografi *Goethe*, är det svårt att inte tolka den som en (möjligen ironisk) kommentar till ovan nämnda Mann-biografi: *Kunstwerk des Lebens* (Livets konstverk).

De till förväxling lika undertitlarna uppvisar emellertid en signifikant skillnad: medan Manns liv här uppfattas som ett konstverk – att det alltså försöker efterlikna konsten – handlar det i Goethes fall om att livet verkligen *är* ett konstverk, att livet och konsten kan beskrivas som en organisk enhet. I så måtto lyckades Goethe praktisera sina livsprinciper i än större utsträckning än Mann, vilket den senare >>

Goethe i vila på den italienska landsbygden, 1787.
Målning av Johann Heinrich Wilhelm Tischbein.

FOTO: MARTIN KRAFT/WIKIMEDIA

förstås var fullt medveten om. Gammal är ändå äldst.

Safranskis Goethebiografi är en lika imponerande (750 tättryckta sidor) som psykologiskt och bildningsmässigt genomgripande inventering av diktarens liv, men inte med utgångspunkt i eftervärldens interpretationer utan så som Goethe själv upplevde det. Utifrån den allmänt vedertagna föreställningen att Goethe inte bara var en stor författare, utan också en mästare på att leva sitt liv, granskar Safranski diktarens motiv och handlingar, hans biografiska "work in progress", uteslutande på grundval av centrala primärkällor. Ställd inför det faktumet att Goethe under sin förvisso långa livstid hann med att bli världsberömd och geniförklarad författare, inflytelserikt geheimeråd och minister, naturforskare inom färgläran, mineralogin, botaniken och anatomin, bergverksförvaltare, teaterdirektör och reseskildrare, är det kanske också befogat att betrakta honom som vår kulturs "kanske sista universalgeni". Särskilt om man betänker att alla dessa stationer i livet för honom var underställda det övergripande syftet att med sin egen person som experimentfält försöka införliva anden med naturen och det specifika med det allmängiltiga. Hans envetna sökande efter livets egen organiska "urplanta" med hjälp av den egna biografien var en av hemligheterna bak-

normala självtvivel för vilken ung människa som helst, men för Goethe utgjorde de snarare incitament till ett slags andlig självalstring genom att i enlighet med naturen söka "förvandla det upplevda till en bild". Och på tvärs mot gängse uppfattningar om den olympiske diktaren, vilade han aldrig särskilt länge på sina lagrar. Redan innan han som 25-åring blev hela Europas litterära gunstling med *Den unge Werthers lidanden* uttryckte han tvivel inför författarrollen; att han med sin diktning inte skulle komma sitt eget liv nära nog, och att detta liv dittills inte hade varit tillräckligt rent eller sant. För att uppnå detta behövdes mer av praktiskt och planmässigt handlande i den konkreta verkligheten. Men "det rena och sanna" symboliserar också krafter som raserar den dualis-

ra enhet står förstås att finna i *Faust*, som utgör ett slags smältpunkt för alla hans idéer och som "mångtonigt ljud och surrade i honom" redan i ungdomen. I likhet med sin drabbade hjälte lyckades Goethe själv också utmana "gränserna för mänsklig kunskap", låt vara att han till skillnad från Faust också lärde sig uppskatta och se storheten i den mänskliga ofullkomligheten.

Safranskis biografi innehåller inga nya teorier eller sensationella upptäckter, inga provocerande demaskeringar eller oväntade infallsvinklar. Men genom att lägga örat nära intill urkällorna, Goethes och hans samtidas egna ofiltrerade ord, påminner Safranski läsaren om sidor och drag hos diktaren som gärna glöms bort när vi ställs inför universalgeniets strålgång, och som här främst kommenteras av den private Goethe själv. Sättillvida är den första tredjedelen av biografien den mest läsvärda; där får Safranski tillfälle att frikostigt citera ur och hämta stöd i nämnda *Dichtung und Wahrheit*, som täcker de första 25 åren av Goethes liv, från födseln till ankomsten till det Weimar som han med undantag för ett par längre utlandsresor skulle förbli trogen resten av sitt liv. Det är i de skarpsinniga granskningarna av Goethes ovanstående tankekomplex – och av andra, som till exempel konflikten mellan viljans frihet och "helhetens nödvändiga gång", eller hur han bemöter den franska revolutionens radikala idéer genom att själv förvandlas till upphöjd klassicist – som Safranski bäst visar prov på sin suveräna stil och sitt överflöd av bildningsmässigt stimulerande aha-upplevelser.

"Goethe är den mönstergille hjälten och idolen, den klokaste av dem alla, som i triumf återvänder till Weimars jublande massor efter sina resor."

om hans framgångar, liksom hans *finger-spitzengefühl* i det offentliga livet. Instinktivt förstod han när det var läge att inta tätposition i samtidens salongs- och kulturliv, och när det tvärtom var dags att dra sig tillbaka och betrakta världens larm och sorl – och framför allt sitt eget offentliga jag – med outsiders skeptiska blick.

Med särskilt stöd i den omfattande självbiografien *Dichtung und Wahrheit* (Ur min levnad: dikt och sanning), i brevväxlingar, samtida vittnesmål och nedtecknade samtal, recapitulerar Safranski Goethes liv och verk med avseende på titanens målmedvetna strävan att tillägna sig ett slags mänsklig gestaltlära, vilket uppfyllde honom redan som yngling i Frankfurt. Medan han lät tala om sig i stadens kulturella salonger redan i 15-årsåldern, satt han själv med sina dagböcker och analyserade kritiskt den egna karaktären. Bland annat ansåg han sig lida brist på grundlighet och handlingsmänniskans kraft och uthållighet. Fullkomligt

tiska uppdelningen mellan kropp och själ, känsla och förnuft, natur och kultur. Goethes liv och verk beskriver så hur han vill omfamna skapelsen både som idé och faktisk manifestation, inte minst genom att ständigt försöka utvidga jagets uppfattning av och plats i världen. I enlighet med de spekulationerna antog han inte hertig Karl Augusts inbjudan till Weimar huvudsakligen därför att han längtade dit eller för att få njuta av det privilegierade hovlivet, menar Safranski, utan för att utmana och locka fram nya sidor hos sig själv. Här såg han sin chans att förena en tripplexistens som författare, ämbetsman och naturforskare. Likadant med det mesta han grep sig an: diktandet, naturstudierna, resorna till Schweiz och Italien, kärleksförbindelserna, de politiska åtagandena – allt skedde under den stränga blick på sig själv som han framkallade i syfte att med hjälp av olika verksamheter försöka återskapa det levande livet. Den fulländade litterära gestaltningen av denna suggestiva trängtan efter en gränslös tillvaros odelba-

Den närmast ironiskt hävdvunna bilden av en upphöjd diktares styva arrogans bekräftas förvisso också i den breda levnadsteckningen. Goethe är den mönstergille hjälten och idolen, den klokaste av dem alla, som i triumf återvänder till Weimars jublande massor efter sina resor och som rentav lyckas linda sin ädelborne arbetsgivare Karl August runt sitt finger. Till och med hans frispråkiga och uppriktiga väninna, den mäktiga hovdamen Charlotte von Stein, tvingas efter någon kritisk kommentar om eller direkt konfrontation med diktaren slutligen falla till föga för hans tilldragande storhet. Men Safranskis undersökning av Goethes oavbrutna vidräkningar med sig själv och sina motiv förmedlar i än högre grad bilden av en man som besatt av livets idé var på ständig jakt efter sanningen om världen och dess mångsidiga uppenbarelse. Goethe som den exemplariska människan, för vilken allt måste "ha en gestalt, antingen han upptäckte den eller själv skapade den."

Martin Lagerholm

Danmarks värsta trauma

Danska infanteriet strider mot tyskarna, 1864.

FOTO: WIKIMEDIA

HISTORIA

För fem år sedan kom den danske journalisten och historikern Tom Buk-Swienty med boken *Slagtebænk Dybbøl*, som skildrar det förödande danska nederlaget i 1864 års krig mot Tyska förbundet, med Preussen och Österrike i ledningen. Några år senare följde han upp med *Dommedag Als*, där han behandlar krigets slutskede och freden, som kostade danska riket hertigdömena Slesvig, Holstein och Lauenburg. Tillsammans har böckerna sålt i över 100 000 exemplar. I våras gick danska TV ut med nyheten att man kommer att producera serien *1864*, byggd på böckerna, den dyraste produktion DR någonsin har gjort.

Buk-Swientys böcker gräver i en tragedi som påminner om Peter Englund's *Poltava*, med den skillnaden att den danska katastrofen ligger så mycket närmre i tiden. Danska historiker brukar peka ut 1864 som det mest traumatiska årtalet i landets historia, värre än Roskildefreden 1658 (som kostade de skånska landskapen, Jämtland och Härjedalen) eller förlusten av Norge 1814. Som skåning kan man undra om det beror på att Roskilde ligger längre tillbaka i tiden, men antagligen är det mer än så.

Danmarks vaggastod i Hedeby, Birkas motsvarighet. I början av 800-talet käm-

par danernas kung Godfred mot Karl den store och lyckas hålla frankerna stången. Såväl de frankiska annalerna som den engelske kung Alfred och arabiska handelsresande omtalar Hedeby. Staden brändes i mitten av 1000-talet men ersattes av Slesvig strax norr om den gamla platsen. Till skydd mot frankerna byggde danerna Dannevirke, den imponerande vällen tvärs över Jylland. Enligt myten var det Thyra Danabot, Gorm den gamles drottning, Harald Blåtands mor, som lät bygga muren, men arkeologerna kan spåra de första ansettserna tillbaka till 500-talet.

Ända sedan dess har striderna böljat fram och tillbaka genom södra Jylland och norra Tyskland. Till en början slogs danser, franker och slaver i skiftande koalitioner. Tidvis behärskade danerna landet ända ned till Hamburg, andra gånger stötte frankerna långt norrut och innehade tidvis Hedeby. Så småningom trängde tyskarna undan slaverna, och hertigdömena Holstein och Slesvig växte fram. Holstein var tyskt, Slesvig danskt, men så småningom styrdes de av samme hertig, med danske kungen som länsherre för Slesvig. Till sist hamnade hertigdömena i personalunion med Danmark. Efter Napoleonkrigen kom unionen att omfatta även det lilla Lauenburg i söder.

Inflytandet söderifrån var alltid starkt. Under de stökiga årtiondena före Valde-

mar Atterdag var praktiskt taget hela Danmark pantsatt åt de holsteinska grevarna, som sedan sålde Skåne vidare till Magnus Eriksson. Flera danska kungar kom från hertigdömena och tog tyska rådgivare med sig därifrån. Vid hovet i Köpenhamn fanns både ett danskt och ett tyskt kansli, och Christian IV hade lika högtflygande ambitioner i norra Tyskland som på återupprättandet av den skandinaviska unionen. I 1864 års arméer är de danska officerarnas namn ofta lika tyska som på motståndarsidan. Bismarcks geniale strateg, stabschefen Helmut von Moltke, var son till en dansk generallöjtnant och från början dansk officer. Flera av hans släktingar fanns på den danska sidan.

Riket var en lösligt sammanhållen personalunion. Den danske kungen var kung i Danmark, hertig av Slesvig, Holstein och efter 1815 även Lauenburg, som Danmark fick när den svenske kungen tagit Norge och Preussen den sista resten av Svenska Pommern. Så länge enväldet bestod, spelade det egentligen inte så stor roll. All makt var formellt sett samlad hos fursten, oavsett om han var kung i den ena delen av riket eller hertig i den andra.

Saken blev mer komplicerad när makten började spridas. I kölvattnet på revolutionernas 1848 antog Danmark sin första grundlag den 5 juni 1849. Junigrundloven var samtidens mest demokratiska grundlag. Alla välfredade män med eget hushåll som fyllt 30 år hade rösträtt till Folketinget; till Landstinget, överhuset, var rösträtten dock mer begränsad. I valen fick nationalliberalerna den dominerande ställningen i riksdagen. Det nationella i deras program var inte minst att knyta danskarna i Slesvig närmare Danmark.

Men den revolutionära oron hade också gripit omkring sig i det tyska riket. De nationalistiska stämningarna spred sig inom Tyska förbundet, som bildats sedan Napoleonkrigen slagit sönder det tysk-romerska riket. De nådde både Holstein och Slesvig, där tyska kretsar gjorde uppror mot danskarna 1848. Till en början fick upprorsmännen stöd av Tyska förbundet, men 1850 tvingade Ryssland Preussen att dra sig ur. Sedan konflikten därmed hade blivit ett inbördeskrig inom det danska riket, kunde de danska trupperna slå ned upproret, som tog slut några dagar in på nyåret 1851. Genom Londontraktaten 1852 förband sig alla inblandade att respektera den danska "helstaten", personalunionen mellan kungariket och hertigdömena.

Kriget innebar att junigrundloven inte blev införd i hertigdömena. För nationalliberalerna var detta en orimlig situation. De införde novemberförfattningen 1863, som gjorde Slesvig till en del av det danska kungariket och lämnade Holstein och

>>

DOMMEDAG ALS

29. JUNI 1864

TOM BUK-SWIENTY

Gyldendal 2011

Lauenburg därhän. Med den store oratorn biskop D. G. Monrad som statsminister satte sig nationalliberalerna över Londontraktaten; kaxiga efter 1848-1851 års krig trodde de sig kunna införliva det danska rikets vagga med kungadömet. För att skydda sig mot Tyska förbundet lät de befästa Dannevirke, men stärkte också anläggningarna vid Dybbøl i norra Slesvig.

I nom Tyska förbundet steg förbittringen mot danskarna, som beskyldes för att förtrycka tyskarna i hertigdömena. I början av januari 1864 hotade Preussen och Österrike att besätta Slesvig om inte novemberförfattningen upphävdes inom 48 timmar. När den danska regeringen efter ett tags tvekan avvisade kravet, bröt kriget ut den 1 februari.

Det gick snabbt. De tyska styrkorna blev mer och mer överlägsna, till slut 80 000 man mot danskarnas 40 000. De danska uniformerna var av bättre tyg, men de tyska gevären gick att ladda och avlossa dubbelt så snabbt som de danska. Den danske överbefälhavaren utrymde Dannevirke, eftersom kylan antagligen skulle göra det möjligt för fienden att gå runt befästningen. I stället gick härarna i ställning mot varandra vid Dybbøl.

I *Slagtebøen Dybbøl* kastade Tom Buk-Swienty sina läsare rakt in i den stora drabbningen. De tyska trupperna hade grävt skyttegravar allt närmare den danska ställningen, tills de etablerat sin mest framskjutna linje bara ett par hundra meter från motståndaren. Natten mot den 18 april började ett intensivt artilleribombardemang. Klockan tio på morgonen tystnade kanonerna; i stället vållde sex mäktiga kolonner upp ur gravarna mot de tio danska skansarna. På ett par timmar var det blodiga slaget över, med störst förluster på den danska sidan. De danska trupperna drog sig tillbaka, det fasta Slesvig utrymdes, men man skeppade över dem som kunde räddas till den stora ön Als som skildes från fastlandet av ett smalt sund. Dybbøl tog flest liv och har blivit symbolen för 1864 års trauma, men det var på Als som avgörandet föll.

Helmuth von Moltke i Versailles. Porträtt av Anton Alexander von Werner.

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY / IBL

Bägge dessa böcker är rappt och omväxlande berättade, men i den första blev det bitvis lite väl mycket köttslamsor och blodflöden och utspillda hjärnor för min smak. I *Dommedag Als* växlar Buk-Swienty mellan ögonvittnesskildringarna från slagfältet och analyser av spelet kring kriget.

Efter stormningen av Dybbøl var de tyska trupperna för utmattade för att förhindra den danska flykten över till Als. Londontraktatens garantimakter tog initiativ till nya förhandlingar. Det var nu den färske preussiske ministerpresidenten Otto von Bismarck fick sitt genombrott. Han hade god hjälp av den danska splittringen: den nye kungen Christian IX ville behålla den gamla "helstaten", den halsstarriga nationalliberala regeringen föredrog fortsatt krig framför att släppa en tum av Slesvig. För egen del ville Bismarck säkra så mycket av Slesvig att Preussen kunde öppna

en passage till Nordsjön. Kielkanalen var krigets mål.

Bismarck spelade på motsättningarna mellan de övriga deltagarna. Britterna föreslog en delning av Slesvig längs Dannevirke, men danskarna vägrade. Kungen var visserligen mer inställd på kompromiss än nationalliberalerna, men han hade vuxit upp på Louiselund ett par kilometer söder om vallen. Sitt föräldrahem ville han inte släppa. Danskarnas vägran provocerade briterarna, som varit mest benägna till en lösning. Förhandlingarna bröt samman, och i slutet av juni började kriget röra sig igen.

Tyskarna bestämde sig för att erövra Als, den sista delen av Slesvig som danskarna höll. Ansvar för övergången låg på generalstabschefen Moltke. Han var jämnårig med seklet, men det var med det danska kriget som hans avgörande insatser började. Moltke drog samman roddbåtar för att frakta över sina män. Tidigt på morgonen den 29 juni gled de preussiska

båtarna över. Alltför sent slog de danska vakterna larm. Det mäktiga pansarskeppet Rolf Krake, som tyskarna fruktade mer än något annat, sköt några granater mot landstigningsbåtarna i norra delen av Allsundet men drog sig sedan tillbaka. Därmed hade tyskarna praktiskt taget fullt spel, och danskarna flydde över till Fyn innan dagen var över.

Några dagar senare var kriget över. I fredsförhandlingarna i Wien fick Danmark släppa hertigdömena. Först efter första världskriget röstade 75 procent av befolkningen i norra Slesvig 1920 för att återgå till Danmark. I mellersta Slesvig röstade 80 procent av befolkningen för att stanna i Tyskland. Därmed ligger Hedeby och Dannevirke fortsatt på tysk mark.

Buk-Swienty har fått beröm för att han bedömer danskarnas insatser lika nyktert som han skildrar motståndarna, men perspektivet är ändå eftertryckligt danskt. Det slesvig-holsteinska upproret mot den danska överheten 1848-1851 nämns här och var, men aldrig med någon större förställelse för hertigdömenas tyska invånare och deras missnöje. Att åtskilliga ämbetsmän och militärer med rötter i hertigdömena sällade sig till tyskarna och deserterade från hären nämns utan några ingående kommentarer.

Inte heller den svenska kopplingen får någon större uppmärksamhet, trots att Karl XV så när hade fått regeringen med sig på att gripa in till Danmarks förmån. Statsministern, utrikesministern och ambassadören i Köpenhamn hade gått långt, när finansminister Gripenstedt och de norska statsråden satte stopp för äventyret. Buk-Swienty noterar kungens tillkortakommande och nämner här och var svenska frivilliga, inte minst officerare, men mer än så blir det inte.

Det nya i Buk-Swientys böcker är ögonvittnesskildringarna, från både den tyska och den danska sidan. Men han fann också en smärre sensation. Dronning Margrethe öppnade det kungliga arkivet, där Christian IX:s korrespondens dittills legat fördold. I sina desperata försök att bevara "helstaten" hade den danske kungen vänt sig till sin kollega i Belgien. Leopold fick fråga Preussen och Österrike om inte hela det danska riket kunde få komma med i Tyska förbundet. Tyskarna tackade nej, och Buk-Swienty skriver om "landsförräderi". Men uppslaget påminner om Danmarks äldsta historia, när en rad danska regenter (Magnus Nielsen 1134, Svend Grathe 1152, Valdemar den store 1158) svor Lothar och Fredrik Barbarossa länssed för att skaffa kejserligt stöd i den tidiga medeltidens tronfejder. Gott sei Dank, att Danmark i stället blev danskt!

Gunnar Wetterberg

Stora skolsjukan

FRANKRIKE/UTBILDNING

En gång hade jag i uppdrag att föreslå kandidater till ett franskt språkstipendium för påläggskalvar inom svenskt näringsliv. Mina franska motparter protesterade först mot att inte alla vi föreslog var utbildade vid de högsta lärosätena. Först när jag satte mig på lika höga hästar genom att hävda att vi rekryterade duktigt folk var vi än fann dem, i eller utanför den akademiska hierarkin, föll de till föga. Det var därför med igenkännandets glädje jag läste den brittiske journalisten Peter Gumbels vidräkning med franskt elittänkande och utbildningsarrogans, *Élite Academy – Enquête sur la France malade de ses grandes écoles*. I boken, vars titel anspelar på den franska varianten av tv-tävlingen *Idol*, *Star Academy*, driver Gumbel tesen att det franska elittänkandet leder till stagnation inom ekonomi, vetenskap och näringsliv, liksom det orsakar idétorka i samhället i stort.

Att allt inte står rätt till i ett lands utbildningsväsende när hälften av en årgång lämnar grundskolan utan att kunna läsa, skriva eller räkna ordentligt säger sig självt. Att samtidigt hälften av studenterna vid de vanliga universiteten överger

studierna efter sitt första år, måste dessutom ses som ett stort slöseri. Liksom att det är en så snävt avsmalnande tratt som leder till högre utbildning för vad som ska utgöra landets styrande elit. De som rekryteras till de fem så kallade stora skolorna – Polytechnique, ENA (École nationale d'Administration), ENS (École Nationale Supérieure), HEC (École des Hautes Études commerciales) och École Centrale Paris och Sciences Politiques – väljs ut bland bara fem procent av eleverna i gymnasiets avgångsklasser. I jämförelse antas vid USA:s åtta elituniversitet i den så kallade murgröneligan (Ivy League) 50 gånger fler till grundutbildning än vid de franska motsvarigheterna; och då talar vi om ett land som är bara är fem gånger större än Frankrike.

Andelen studenter ur lägre samhällsklasser som antogs till fyra av de fem stora prestigeskolorna, sjönk från närmare 30 procent 1950 till strax under 10 procent 1998, detta trots att de då utgjorde nästan 70 procent av en årskull. Samtidigt förstärktes tendensen att ju mer välbärgade föräldrar, desto bättre lyckades barnen i skolan.

Peter Gumbel rekryterades som informationsdirektör vid Sciences Po av skolans före rektor, som hade gjort sig känd >>

"Gumbel driver tesen att det franska elittänkandet leder till stagnation inom ekonomi, vetenskap och näringsliv, liksom det orsakar idétorka i samhället i stort."

Eliten hetsar på Ecole Polytechnique.

FOTO: CORBIS/TT NYHETSBYRÅN

FOTO: UIILOR/CC BY NC SA/FLICKR

som progressiv då han hade öppnat skolan för elever från så kallade underprivilegierade förorter genom en särskild antagningskanal. Han frapperades av underdanigheten och ogenomskinligheten i beslutsprocessen och av en auktoritär direktstyrning in i minsta detalj från rektorns sida, en passivt lojal men i praktiken omyndigförklarad lärarkår och stort godtycke vid sättande av löner och andra ersättningar. Inga väckarklockor hade tillåtits ringa och inga varnande fingrar hade höjts av någon innan skandalen med rektors och styrelsens höga arvoden briserade i medierna. Detta fick Gumbel att fråga sig hur de franska eliterna skiljer sig från andra länders – i synnerhet de anglosaxiska, som sägs vara utsatta för en omfattande offentlig insyn och kontroll och kringsskurna i sin handlingsfrihet.

Gumbel uppdragar en determinism i det franska elitsystemet som har stelnat i formerna. Från att ha varit revolutionär i sitt hävdande av intelligens och talang oavsett social bakgrund, har den franska eliten urartat till att i stor utsträckning ständigt reproducera sig själv.

Paradoxalt nog ter sig, enligt Gumbel, den brittiska eliten som långt in i vår tid byggde på pengar och anor, nu mera demokratisk, vilket delvis sammanhänges med att skolmeriter bara är en av flera möjliga vägar till framgång.

De som utexaminerats från de stora skolorna garanteras livslånga karriärer med säkrade reträttposter längs en snitslad bana som för dem direkt till de så kallade stora kårerna: Förvaltningsrådet (Conseil d'Etat), Finansinspektionen (Inspection des Finances) och Revisionsdomstolen (Cour des Comptes), eller till de stora tekniska kårerna som Gruv- res-

pektive Väg- och vattenbyggnadsstyrelserna. Väl där inleder de nyutexaminerade, utan något ansöknings- eller antagningsförfarande, sin bana på höga poster, i ministerkabinetten eller på nyckelbefattningar i näringslivet.

I USA och Storbritannien har elitens sociala härkomst debatterats mycket de senaste decennierna, menar Gumbel, något som också har utmynnat i verkliga förändringar. Tävlan om platserna inom den brittiska statsbyråkratin är också den hårt utsällande, men den involverar numera en bredare bas och i öppen, tuff konkurrens ute i offentlighetens ljus. I den högsta statsförvaltningen sjönk andelen "oxbridgare" från 62 procent av ämbetsmännen i ledande befattningar 1974 till bara 42 procent 2007. Likaså levererar Oxford och Cambridge nu bara en femtedel av de hundra största företagens chefer, vilket innebär en minskning från mer än två tredjedelar 1987.

De fem hundra största amerikanska bolagens chefer uppvisar också alltmer varierade bakgrunder; fyra hundra kom 2012 från andra och mindre prestigefyllda universitet än murgröneligans, medan ett trettioital inte alls hade genomgått någon universitetsutbildning, i likhet med Steve Jobs, Apples skapare, och Bill Gates med sitt Microsoft, som båda lämnade universitetet utan någon examen.

Frankrike går tvärs emot denna tendens med krav som har blivit än mer elitistiska. 1972 hade 80 procent av cheferna för de största företagen examen från de fem stora högskolorna. 30 år senare var det hela 84 procent av de 546 företagsledarna i CAC 40 som hade sina examina därifrån.

Resultaten som den franska eliten frambringar är också nedslående. Företa-

ÉLITE ACADEMY ENQUÊTE SUR LA FRANCE MALADE DE SES GRANDES ÉCOLES

PETER GUMBEL
Denoël Impacts 2013

gen vars ledningar har gått i samma stora skolor är både lägre värderade på börsen och drivs mindre effektivt än andra. I dessa bolag är man också mindre benägen att byta ut en skolkamrat till VD vars resultat inte lever upp till de uppsatta målen. Ett annat uttryck för denna klanmentalitet är att bara 16 procent av CAC 40-VD:arnas sammanlagda ersättning 2011 var resultatrelaterade!

Samma negativa effekter av en liten, konform styrande klick visar sig i bristande effektivitet också i Frankrikes offentliga sektor. Europeiska centralbanken listar den på tjugonde plats av 23 med sina rekordhög 56 procent av BNP och samtidigt hög skuldsättning och kroniska budgetunderskott. Frankrikes ekonomiska konkurrenskraft kommer först på plats 21 bland de 144 länder som rankas av Världsekonomiskt forum i Davos.

Varken en antieletitär president som Nicolas Sarkozy eller Sciences Pos tidigare rektor lyckades i nämnvärd grad reformera ett system som klassar människor för livet efter deras skolprestationer vid 20 års ålder. Detta berövar samhället all den talang som återfinns hos dem som har arbetat sig upp trots frånvaron av formella meriter eller har uppnått framgångar inom de fria yrkena. Och det leder unga människor till att bortse från sin läggning och sina intressen till förmån för detta fåtal högt ansedda utbildningar. Den starka tonvikten vid katederundervisning, rangordningen av elever efter resultat enligt några få kriterier från tidiga skolår som får dem att hellre hålla tyst än att ge fel svar, gör att auktoritära mönster och principer är så seglivade i Frankrike. Samtidigt förklarar de fransmännens problem med auktoriteter, enligt Gumbel. Dessa yttrar sig i låga prestationer på arbetsplatserna, där man både fruktar och avskyr sina överordnade.

I sanningens namn medger Gumbel dock mot slutet av boken att vissa reformer håller på att prövas, som till exempel att sammanföra undervisning och forsk-

ning från flera institutioner till så kallade excellenspooler. Det går dock trögt och långsamt på grund av det invanda revir-, belönings- och prestigetänkandet. Franska lärosäten har heller inte mer än knappt börjat fundera på distansundervisning.

Det märkliga, menar Gumbel, är att man samtidigt som man avskyr dem tycks vara så fäst vid sina eliter. Han jämför dem i ett entusiastiskt utbrott av typiskt brittisk *France bashing* med den gamla förrevolutionära adeln: en hertig är den som både har ENA- och Polytechnique-examen, markiser och grevar är de som har anslutit sig till någon av de stora statliga kårerna, medan de från Sciences Po bara kan stoltsera med en riddartitel ...

Man kan fråga sig om det är samma verklighet som beskrivs av Alain Finkielkraut i dennes nyutkomna *L'identité malheureuse*. Enligt honom sviker skolan sin plikt att "vägleda nya generationer in i de mänsklighetens kulturella traditioner som bär upp våra tankar", när ungdomen har blivit *seg selv nok* och ses som färdiga varelser som inte behöver uppfostras utan bäst själva avgör sina intressen och hävdar sina åsikter. Inget fattas dem. Inga gränser får längre sättas mellan skolgård och klassrum, inte heller mellan det förgångna och framtiden. Nuet härskar oinskränkt med sitt och hela det dagliga livets lock och pock och invaderar skolan med sina koder, moden, märkesvaror och tecknen på tillhörighet och status. Men där man inte längre får undervisa ungdomen om det förgångna, kan man knappast heller lära den att förhålla sig till framtiden. Alla murar rasar. Och med dem raseras den franska nationella identiteten och i slutändan den kollektiva sammanhållningen. Efter att ha läst Finkielkraut, kan man verkligen undra om det finns så mycket av elit- och privilegesamhälle kvar när eliten, enligt honom, sänker sig i självförakt och i förakt för grammatik, form och stil, då man till och med i kommunikér från Elyséepalatset uttrycker sig med vad han kallar barnspråk. De egalitära och multikulturella strömningarna ställer alla på jämlikt låg nivå. Och istället för att rätta till orättvisan med att elever med ett rikt kulturarv fått bättre skolresultat genom att bredda basen av "arvtagare", gör man *alla* urarva i ett nytt förakt för kunskap, auktoritet och erfarenhet.

Vad är detta? En äldre generations verklagan över 'O tempora, o mores'? Det återstår att se om de franska elitskolorna går under med den västerländska kulturen eller om de – reformerade – återuppstår som Fågeln Fenix i vad Finkielkraut förutspår blir en utslätad framtid i en platt värld.

Ninna Rösiö

Med mord i blick: Charles Manson.

FOTO: TT NYHETSBYRÅN

Tidsandans mordiska passagerare

BIOGRAFI

För över 40 år sedan dömdes Charles Manson för mord och stämpling till mord på sammanlagt sju personer. Dödsstraffet förvandlades till livstid, och än idag sitter han i fängelse liksom andra medlemmar i den så kallade Mansonfamiljen, ett slags kollektiv med honom som centralgestalt och frontfigur. Mest känd blev Manson och storfamiljen för de brutala morderna på skådespelerskan Sharon Tate, gift med filmregissö-

ren Roman Polanski, och ytterligare tre personer som befann sig i Polanskis villa den 9 augusti 1969. Själv deltog han inte i morderna, men han beordrade dem.

Men vad är det för intressant med en psykopat som diktatoriskt styrde sin sektliknande grupp med droger och sex som smörjmedel? Kort sagt: Varför en biografi över Charles Manson i helfigur? Historien om en narcissistisk galning och självutnämnd guru som söker rampljus, glamour och berömmelse saknar egentligen allmän räckvidd och är existentiellt ointressant. Inte ens Mansons klassiska >>

utbildningsgång med tilltrasslad barn-dom, som utstakade hans kriminella karriär, motiverar en biografi. Brottssbanan inleddes med stölder i speceriaffärer, men breddades och diversifierades snart. Sitt vuxna liv har han i stor utsträckning tillbringat på anstalter eller i fängelser.

Likväl har författaren och journalisten Jeff Guinn skrivit en intressant och spännande biografi genom att vidga perspektiven och förståelseramen. Manson sätts in i 1960-talets kulturella och politiska omvälvningar, och han förvandlas därigenom till tidsandans passagerare. I Guinns berättelse blir han ett fenomen som sannolikt varit omöjligt både tio år tidigare och tio år senare.

När den trettioåriga Charles Manson släpptes ut från fängelset 1967, flyttade han till San Francisco och etablerade sig som ett slags guru i den berömda hippieenklaven Haight Ashbury. Un-

Enligt Guinn var Manson skicklig på att spåra upp potentiella kandidater för hjärntvätt, främst flickor, mentalt instabila men likväl receptiva och inte för söndertrasade. Genom att avläsa alienation, förvirring och svaghet, som utgjorde en del av hippiekulturen, lockade och förlodde han sina offer. Hans pseudofilosofi var trollbindande för de sårbara. De trodde att han var större än Jesus, föll för charmen, höll med om att hämningar var fel och hade sex med honom. Förvisso saknade Manson vänner, men han satsade istället på människor som kunde manipuleras och utnyttjas. Snart hade han omkring sig ett entourage som beundrande följde honom i vått och torrt och strök hans ego med hårs. Rollen som patriark var obestridd, och det fanns inget mytiskt eller hjältemodigt med den despotiska och enväldiga Manson.

Parallellt med sin karriär som pseudoprofet satsade Manson också på musiken

Men det finns inget skärpedjup i analysen av bevekelsegrunder. Man får inte klarhet i vem personen egentligen är. Hur mycket är galenskap och hur mycket är genomtänkt strategi? Inte heller orsakerna till morderna får tydliga konturer. Ville Manson ta hämnd på Hollywoodeliten som hade avfärdat honom, var målet kändisstatus eller handlade det om pengar?

Frågorna saknar dock relevans och betydelse i ett mer övergripande perspektiv. Det går sällan att hitta rationalitet och logik i en galnings verk. Klart är däremot att den självcentrerade Manson längtade efter uppmärksamhet, ville bli berömd och bekräftad, tränade efter att inkluderas i kändissfären. Och till slut hamnade han på sätt och vis i denna krets. Paradnumret blev arresteringen och efterföljande rättegång, och under en kort tid uppträdde han som estradör på mediernas världsscen.

"Manson längtade efter uppmärksamhet, ville bli berömd och bekräftad, tränade efter att inkluderas i kändissfären. Och till slut hamnade han på sätt och vis i denna krets."

der det årets "Summer of Love" fungerade stadsdelen som ett vattenhål för den framväxande hippiekulturen. Musik, fri kärlek, hallucinogena droger och ett förakt för kapitalism formade en subkultur, där det var helt rätt att se annorlunda ut. Konventioner och konformism utgjorde hatobjekt. I campusmiljön kring Berkely, där borgerskapets normer sällan fungerade som rättesnöre, fann han också en frizon. Manson engagerade sig förvisso inte i protesterna mot Vietnamkriget och solidariserade inte med de svartas kamp för medborgerliga rättigheter, men han såg ändå gärna sig själv som en rebell. I denna miljö kunde han skryta med sin fängelsevistelse och framstå som en revoltör som stod upp mot makthavarna och deras "fascistiska" polisväsende.

I Haight Ashbury lärde sig Manson snabbt "lingot" och förvandlades till en streetsmart filosof. Utläggningarna och predikningarna var ett lapptäcke av Beatles sångtexter, satansdyrkan, bibelcitater och scientologi. En del snappades upp på gatan, annat fanns redan i bagaget. Förvisso hade Manson intet annat att erbjuda än hundratals andra självutnämnda guruer i samma miljö, men han förmådde iscensätta och inrama sina förkunnelser dramatiskt effektivt. Med gitarr i handen fann han alltid en plats, inledde dialog med förbipasserande och lyckades fångla en stor publik med sin karisma.

och hyste under en period in sig och sin storfamilj hos Dennis Wilson, trummis i Beach Boys. Det absoluta målet var att bli rockstjärna och superstjärna, mer känd än Beatles, som utgjorde idolerna. Inte minst imponerade gruppens popularitet och kändisskap. Karriären som popmusiker kraschlandade emellertid innan den ens hade börjat.

Bokens poäng är inte att 1960-talets ifrågasättande av konventioner skapade Manson. Snarare ses han som en produkt av sitt kriminella förflutna. Däremot menar Guinn att tidsandan gjorde det möjligt för Manson att blomma ut. Tidens kulturella omvälvningar öppnade spelytor och han förstod att använda dem. I San Francisco – Flower Power-kulturens huvudstad – hade omvälvningarna ett starkt fäste. Slutkapitlets rubrik *"The Wrong Man in the Right Place at the Right Time"* sammanfattar därmed på ett utmärkt sätt hans tes.

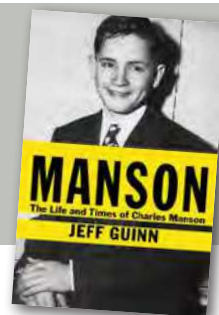
Guinn punktmarkerar förvisso Manson och redovisar i detalj alla aktiviteter.

Manson väckte oproportionerligt stort medialt intresse dels därför att morderna var brutala, dels därför att ett av offren var en celebritet. Lägg till att Mansons och följeslagarnas mytiska sektliv, kryddat med droger och sex, innehöll så pass mycket spektakulärt och fantasi-eggande stoff, att tidningar slogs om att kunna publicera de mest avslöjande och intima detaljerna. Och symbiosen mellan medierna och föremålet för deras uppmärksamhet ifrågasattes av få.

Trots över 40 år i fängelse är Manson inte glömd. Guinns bok kan förstås indirekt ses som ett bidrag till att hålla myten vid liv, även om det inte är en smickrande bild som tonar fram. Sedan rättegången har det dessutom funnits tillräckligt många intervjuer och orerande på webbsidor för att upprätthålla ryktbarheten i populärkulturen. För många personifierar han ondskan. Andra tycker synd om honom på grund av hans svåra barndom. Men det finns också de som ser honom som en hjälte som har stått upp mot förtryck och som har sagt sanningen. Bland dagens tonåringar betraktas han inte sällan, enligt Guinn, som en "cool outlaw", och gymnasieelever bär t-tröjor med porträtt av Manson. Mediernas mytologiseringar har en egen dynamik som säger mer om det samhälle vi lever i än om föremålet självt.

Kim Salomon

MANSON
THE LIFE AND TIMES
OF CHARLES MANSON
JEFF GUINN
Gale 2013

Skola i Quetta, Pakistan.

FOTO: EYEVINE/IBL

Rör inte min skola

ISLAM / UTBILDNING

Vid det här laget vet nog de flesta att Malala Yousafzai är flickan som kämpar för flickors rätt till utbildning och som därför sköts i huvudet av talibaner den 9 oktober 2012, då hon var 15 år.

När gärningsmannen klev in i skolbussen som transporterade Malala och hennes väninnor ska han ha frågat "Who is Malala?" innan han började skjuta. Nu har han fått ett svar på över 300 sidor i boken *I am Malala*.

Malala har dock hård konkurrens. Böcker och forskning om hur muslimska kvinnor finner sin roll och sin plats i ett samhälle dominerat av islam kommer allt tätare ju mer muslimska kvinnor utbildar sig. Några av dem som tidigare på ett personligt sätt beskrivit sin kamp för att finna sin plats som självständiga och fria kvinnor inom religionens ramar är exempelvis Asra Nomani i *Standing Alone* (2006) eller Irshad Manji i *The Trouble with Islam* (2005). Inom forskningen är listan oändlig och ämnet behandlas utifrån flera olika perspektiv av både antropologer, sociologer och genusforskare. Oftast är det fråga om kvinnor med ursprung i något muslimskt land som har gjort karriär på universitet i USA eller Europa.

Trots det rikliga utbudet lyckas Malala Yousafzai skapa sig en egen genre, främst på grund av sin ringa ålder. Hennes berättelse

ger den unga flickans perspektiv, vilket hittills har saknats. Därtill är kvinnor överhuvudtaget i många muslimska sammanhang varken garanterade utbildning eller möjligheten att frimodigt uttrycka sig utan att censureras.

Malalas berättelse handlar om kampen för rätten till utbildning och mot talibanernas försök att förhindra detta. Drivkraften och inspirationen får hon tidigt från sin far, som är lärare. För honom är utbildning något centralt, och under en stor del av sin barndom bevittnar hon faderns kamp för att få starta nya skolor. Han kämpar mot en kvävande byråkrati, mutor och fattigdom, men han omgärdas samtidigt av en varm och trygg familj som tycks vara präglad av kärlek och omtanke. Det tar tid för familjen att stabilisera sin ekonomi. Delvis beror det på faderns ideliga och misslyckade försök att etablera fler skolor i området. Ändå är familjen aldrig riktigt fattig, även om villkoren emellanåt är hårda.

Inte sällan ges detaljerade inblickar i den enkla vardagen. Här beskrivs dofterna från frukostarnas stekta ägg och det återkommande tedrickandet. Fattigdomen illustreras av andra barn, som letar på sopor efter rester som de kan sälja för att skaffa sig och sina familjer något att äta.

Malalas personliga historia vävs samman med Pakistans historia, som ofta beskrivs förenklat och aningen ytligt. Men det ger ändå en bild av vad det är för

sociala och politiska krafter som har dominerat landets utveckling. Händelser som attacken mot World Trade Center 2001 och talibanernas härjningståg i Afghanistan upplevs av befolkningen i Swatdalen i norra Pakistan, där Malala bor, som en serie varsel om vad som komma skall.

Det är 2005 som genomgripande förändringar sker. Den 8 oktober härjades Pakistan av en jordbävning, som beskrivs detaljerat i boken. Jordbävningen uppmättes till 7,6 på richterskalan. Över 70 000 människor dödades, varav 18 000 var barn, och 128 000 människor skadades. 3,5 miljoner människor förlorade sina hem. Vägar och broar förstördes, och bland byggnaderna som förvandlats till spillror fanns 6 400 skolor. Trots att alla, inte minst Pakistans regering och armé, lovade hjälp hände inte mycket i Swatdalen. De trånga passagerna genom bergsmassiven som omringar dalen ansågs vara besvärliga hinder för hjälpinsatser. Men Malala och hennes familj bevittnar hur talibanerna genast tog tillfället i akt. Från att bara ha styrt över en radiostation, organiserar talibanledaren Maulana Fazlullah hjälpinsatser till befolkningen.

Samtidigt sprider talibanerna sin tolkning av islam, som säger att jordbävningen kom som ett straff från Gud för befolkningens lössläppta livsstil. Vad som behövs, enligt Maulana Fazlullah, för att livet i Swat ska bli bättre är att människor följer Koranens bud. Enligt talibanerna >>

innebär det att män ska låta skägget växa och att kvinnor ska hålla sig hemma. Om de vistas utomhus, ska de göra det i en burka, och om en man finns i deras sällskap får det endast vara den de är gifta med eller en nära släkting. Dessutom kräver talibanerna att alla flickskolor skulle stängas, eftersom de anser att utbildning för flickor innebär ett demoraliserande, västerländskt inflytande över islam. Malalas far upprörs över talibanernas intrång i människors privatliv, och Malala beskriver både sin rädsla och sin ilska. Hon berättar om hur elever lämnar skolan, hur grannar väljer talibanernas sida och hur unga män rekryteras till talibanernas styrkor för att skickas vidare ut i heligt krig.

Malalas far gör sig alltmer känd genom att vägra acceptera de talibanska villkoren, och under tiden blir också Malala alltmer omtalad genom bland annat BBC:s sändningar på urdu och genom sitt eget blog-

"Malala berättar om hur elever lämnar skolan, hur grannar väljer talibanernas sida och hur unga män rekryteras till talibanernas styrkor för att skickas vidare ut i heligt krig."

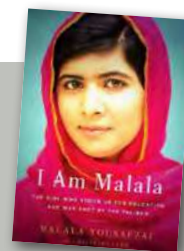
gande. Den talibanska snaran dras samtidigt allt hårdare runt människorna i Swatdalen. Ett så kallat blodstorg upprättades. Där pryglas antingen människor offentligt, som straff för brott mot talibanernas sedlighetslagar, eller också lämnas döda kroppar där efter sporadiska avrättningar av människor som inte har följt talibanernas godtyckliga regler.

Historien tydliggör hur talibaner drar nytta av och stärks av institutionellt kaos. Där myndigheterna inte klarar av sin uppgift, väntar de på att skaffa sig inflytande genom att fylla ut tomrummet och tillfredsställa behoven. I just Pakistans fall, beskriver Malala hur förhandlingar med talibanerna dessutom ledde till att de stärkte sina positioner, som de sedan upprätthöll med brutalt våld.

Den 15 januari 2009 beordrade Fazlullah slutligen att alla flickskolor skulle stängas. Malalas mediala profil samt hennes fars opinionsbildande aktiviteter i olika organisationer för att skolorna skulle förbli öppna för både pojkar och flickor, innebär i det läget ett intensifierat hot mot familjen.

Att Malala så småningom blev skjuten, vet vi. Men vad som dessutom framkommer i boken är hur diplomatisk och politisk prestige riskerade att förhindra att hon skulle få den vård hon behövde för att överleva.

I AM MALALA
MALALA YOUSAFZAI &
CHRISTINA LAMB
Little Brown 2013

Situationen i Pakistan och kvinnans situation i traditionellt muslimska samhällen är bokens båda huvudämnen, bägge lika angelägna. Talibanernas terrorvälde i Pakistan har fått liten uppmärksamhet i Sverige. Emellanåt har försök gjorts att uppmärksamma det, men utan framgång. Den 17 januari 2009 beskrev professorn i statsvetenskap Ishtiaq Ahmed situationen på Svenska Dagbladets debattsida, under rubriken "Talibaner sprider skräck i Swatdalen". Artikelns nätupplaga visar att texten inte delades en enda gång på socia-

tion att upprätthålla en muslimsk religions identitet.

Samtidigt blir det allt vanligare att kvinnor också får stöd även från oväntat håll. Ett exempel är den fatwa (juridiskt muslimskt utlåtande) som utfärdades i Pakistan av 50 muslimska religiösa auktoriteter och som fördömde förövaren av mordförsöket på Malala. Här klargjordes att dådet inte kunde rättfärdigas med åberopande av islam.

Utvecklingen får konsekvenser för hur islam tolkas och utövas, detta mellan radikala och bakåtsträvande krafter gör allt för att stoppa den. När vuxna män bestämmer sig för att med all kraft försöka hindra flickors skolgång och mörda flickor som anses vara ett hinder för deras ambitioner, säger de desperata handlingarna något om hur hotade dessa grupper känner sig. Unga flickor har fått nya förebilder i utbildade och framgångsrika kvinnor, och därmed har en trend som det inte går att stoppa tagit fart.

Christina Lamb är medförfattare till boken. Hon är en slipad och välrenommerad brittisk utrikeskorrespondent med erfarenheter från både Pakistan och Afghanistan. Det kompromissande som samarbetet mellan henne och Malala har inneburit lyser igenom på flera ställen. Det blir ett möte mellan en ung flickas ofta enkla betraktelser och en erfaren journals fäbless för siffror och stormaktspolitik. Emellanåt blir det långsökt och ansträngt när det å ena sidan ska förefalla som om en 15-årig flicka gör djuplodade omvärldsanalyser med åsikter om USA:s drönerattacker och relationerna mellan USA, Pakistans armé och talibanerna. Å andra sidan förekommer det knappast några reflektioner alls över faktumet att faderns engagemang för flickors utbildning inte tycks innebära några konsekvenser för Malalas helt utbildade mor. Icke desto mindre är kompromissen sannolikt även bokens stora förtjänst. Att få en 16-årigs perspektiv på den egna tillvaron i kombination med information om politiska händelser som påverkar henne och hennes omgivning, är värdefullt. Sådant saknas om det inte är vuxna människor som ser tillbaka på sin ungdom. Därför är *I Am Malala* en bok som både vuxna och tonåringar med fördel kan läsa och ha stort utbyte av.

Eli Göndör

En förtrollande teknologi

KULTURANALYS

En del forskare menar att religionen är äldre än själva språket. Det vill säga: innan människan började tala, ägnade hon sig åt religiösa ceremonier. Och så har det fortsatt – religion i någon form spelar en central roll i alla kända kulturer.

Ibland framför kritiker teorin att religion handlar om tröst. Om att ge människan ett hopp bortom den till synes slutgiltiga döden. Men med tanke på att få religioner hyser något större hopp vad gäller livet bortom detta – tänk på grekernas Hades – måste den teorin nog avskrivas. Mer fundamental är känslan av förundran inför tillvaron. En mystisk längtan efter att få komma nära och vidröra den helighet som naturen viskar om. En önskan om att överskrida gränser.

Men vart tar denna längtan vägen när en kultur sekulariseras? Max Weber beskrev sekulariseringen som en "avförtrollning". När vetenskapen klädde av naturen dess hemligheter försvann mystiken (detta var före kvantfysiken), och människan befann sig därmed i ett rationellt universum snarare än ett magiskt kosmos. Det fanns inte längre något bortom det synliga, och därmed inga gränser att överskrida.

Men längtan finns kvar. Så skulle man åtminstone kunna förklara den rika före-

komsten av religionsliknande fenomen i vår sekulära kultur, detta i alltifrån politiska utopier till idrottens supporterkultur. Men enligt Brett T Robinson finns det främsta uttrycket för religion i moderniteten i vårt förhållande till tekniken.

Robinson menar att ett religiöst bildspråk och sakrala sensibiliteter förs över till den sekulära kulturen via teknologin som fenomen. Sedan upplysningen har det tekniska framsteget laddats med transcendentala egenskaper. Det är emellertid inte maskinen som är Gud i moderniteten, utan människan. Men det är maskinen som gudomliggör henne.

Apples grundare Steve Jobs förstod dessa samband. Denna humanistiskt lagda tekniknörd, med ett stort intresse för österländsk religion, hade alla förutsättningar för att bli den moderna tekno-religionens överstepräst. Jobs är undersökningsobjekt i *Appletopia*, men han fungerar även som ett exempel. Ett nyckelhål till den kultur där summan av teknologi och kulturen av individen är den moderna tekno-religionen.

Redan i den visuella presentationen av sina varor kommunicerar Apple deras transcendentala kvalitet. I en Applestore finns inga kartonger eller hyllor, utan de glittrande produkterna presenteras på bord, som heliga kärl på altare. Designen är strömlinjeformad och minimalistisk. Eteriska, luftlätta ting som tycks höra himmelriket till. Tendenserna förstärks

i företagets reklamkampanjer, där datorer, läsplattor och telefoner visas utan kontext eller tillsammans med några klumpiga, mänskliga användare. Som i lanseringen av iPhone 2007. Telefonen hänger i luften, glimrande mot en bakgrund av en svart rymd. Ett upplyst finger sträcks ut och rör vid skärmen; en rörelse som ikonografiskt påminner om Michelangelos berömda målning av skapelseögonblicket i Sixtinska kapellet. Och som om dessa religiösa evokationer inte vore, nog är kampanjens slogan *"Touching is believing"*.

Att det ändå är människan som är kulturens centrum framgår av Apples grundmyt, lanserad år 1984. Företagets framgång är knuten till förmågan att artikulera och föreslå en lösning på ett av samtidens trauman: rädslan för att tekniken ska absorbera oss och göra oss till opersonliga kuggar i ett gigantiskt maskineri. I reklamfilmen "1984" formuleras detta av en anonym, mekanisk röst som talar i orwellianska termer om kontroll och likriktning. Det är en dystopisk värld befolkad av uttryckslösa varelser som liknar robotar mer än levande människor. Denna totalitära teknologi vill Apple knyta till konkurrerande företag som IBM och Microsoft.

Mot detta ställer Apple sin egen teknik, som presenteras som befriande, kreativ och personlig. Inte maskiner som kontrollerar individen, utan som förverkligar henne. Med Jobs egna ord: "Djupt inne i varje människa finns en kreativ källa. En dator borde vara en förlängning av det kreativa i en människa."

Modernitetens kvasireligiösa bekännelse, utförligast analyserad av filosofen Charles Taylor, är att det sanna och sakrala finns inom varje människa. Varje människa är unik, heter det, och hennes uppgift är att finna och uttrycka det unika som hon bär på; att "följa sitt hjärta". Jobs lanserar en teknologi, och en retorik att beskriva den, som genom betoningen på intuition och kreativitet gifter sig perfekt med tidsandan. Genom Apples teknik kan vi uttrycka vårt sanna jag.

Informationsteknologins religiösa laddning kommer från vad den ger oss och vilket slags människa den skapar. Genom Internet har vi tillgång till allt och kan vara överallt. Kroppslöst färdas vi över världen, och bortom den. Vi är allsmäktiga och allstädes närvarande. Dessutom möjliggör det en perfekt gemenskap genom sinnessammansmältning. Hjärtan enigt sammanslutna – utan störande materiella kroppar.

"Det är emellertid inte maskinen som är Gud i moderniteten, utan människan. Men det är maskinen som gudomliggör henne."

Först i kön för en iPad Air, november 2013.

FOTO: SPENCER PLATT / GETTY IMAGES / ALL OVER PRESS

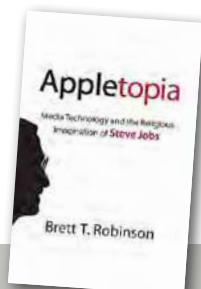
Utifrån denna kroppslösa förståelse av transcendens tolkar Robinson den moderna tekno-religionen i gnostiska termer. Det finns ett visst fog för det. Här finns, precis som i gnosticismen, en dualism mellan ande och materia, befrielse genom upplysning och frälsning som frigörelsen av människans inre, gudomliga gnista med resultatet att människan själv blir en gud i miniatyr.

Så långt bokens innehåll; nu till formen. Det händer inte ofta, men ibland läser man en bok och önskar sig ett introducerande metodkapitel. Detta är en sådan bok. Robinsons metod är tydlig: utifrån Steve Jobs och Apple analyserar han informationsteknologins funktion i den moderna kulturen. Till sin hjälp har han dels teknikfilosofer, dels religiösa begrepp som ikon, liturgi, ritual etc. Men han definierar inte bärande analyskategorier som transcendens, mystik och gnosticism. Det gör analysen vag och skapar osäkerhet: finns det, till exempel, en skillnad mellan längtan efter transcendens – att överskrida det materiellas gränser – och gnosticism? Det är inte heller alltid tydligt om Robinson beskriver hur ett fenomen kulturellt fungerar eller om han analyserar Apples reklamstrategier.

Kulturanalys är en svår genre. Görs det bra blir det briljant, görs det illa framstår det som ett krystat sökande efter paralleller som egentligen bara är uppenbara för de redan övertygade. I *Appletopia* finns båda delarna. Det grundläggande perspektivet är intressant, men framställningen är tidvis dunkel och aningen spekulativ. Den hade utan tvekan vunnit på större stringens.

Steve Jobs byggde en karriär på insikten att form och innehåll hör samman. Robinson använder en essäistisk, intuitiv Apple-estetik men hade tjänat på att gå mer åt PC-hållet. Visst, det är tråkigare och måhända fulare men vinner i struktur och systematik.

Joel Halldorf

APPLETOPIA
MEDIA TECHNOLOGY AND
THE RELIGIOUS
IMAGINATION
OF STEVE JOBS
BRETT T. ROBINSON
Baylor University Press, 2013

Döden i mitten

FRAMTID

I moderna stater är det politiska intresset för medelklassen alltid starkt. Det märks kanske inte i den dagliga politiska retoriken, trots att vi lever i ett land där det inte krävs många tusenlappar i lönelöft för att åtminstone inkomstmässigt snabbt klättra från stegens nedre pinnar till de övre. Men varje politisk strateg vet att det är den där stora, vanliga massan av människor, de som är som folk är mest, som avgör val, som räddar eller stjälp till växten och som avgör vad som ska bli tillfälliga trender respektive bestående kultur. Med tanke på att en vanlig människa i de flesta epoker har varit dömd till hårt slit för ren överlevnad, är framväxten av en bred, modern och tämligen komfortabel medelklass en av vår tids stora framgångssagor.

Lagom är bäst, säger vi på svenska. Det ligger en hel del i det.

Så vad händer när förutsättningarna för en växande medelklass förändras radikalt eller rentav försvinner? En hel del, konstaterar professorn vid George Mason University Tyler Cowen i *Average is Over: Powering America Beyond the Age of the Great Stagnation*. Av titel och undertitel framgår tre saker. Dels är perspektivet genomgående amerikanskt, vilket inte hindrar att det finns generella lärdomar att dra. Dels är boken ett slags fortsättning på Cowens häromåret mycket uppmärksammade skrift *The Great Stagnation*. Dessutom är själva huvudpoängen att medelvägens, medelmåttans, medelamerikanens saga nu är all.

Lagom är slut, skulle man kunna säga.

Budskapet i den förra boken, *The Great Stagnation*, är att Amerikas, ja även Västvärldens, ekonomiska framgångar hittills är ett resultat av att man har skördat de lågt hängande frukterna. En utbildad befolkning lär sig läsa, skriva och räkna; billig energi och elektricitet ger massproduktion; konstbevattnings ger större skördar som mättar många munnar. Men sedan då? Effekten av ett extra utbildningsår ger inte lika mycket längre, varken för individen eller för samhället, lika lite som en tredje bil skänker mycket större rörlighet åt den familj som redan har två.

Så vad kommer sedan? Och innebär stagnation att det blir som det är nu, bara långsammare och tråkigare?

Inte alls, menar Tyler Cowen i *Average Is Over*. Vi ser i stället begynnelsen av sto-

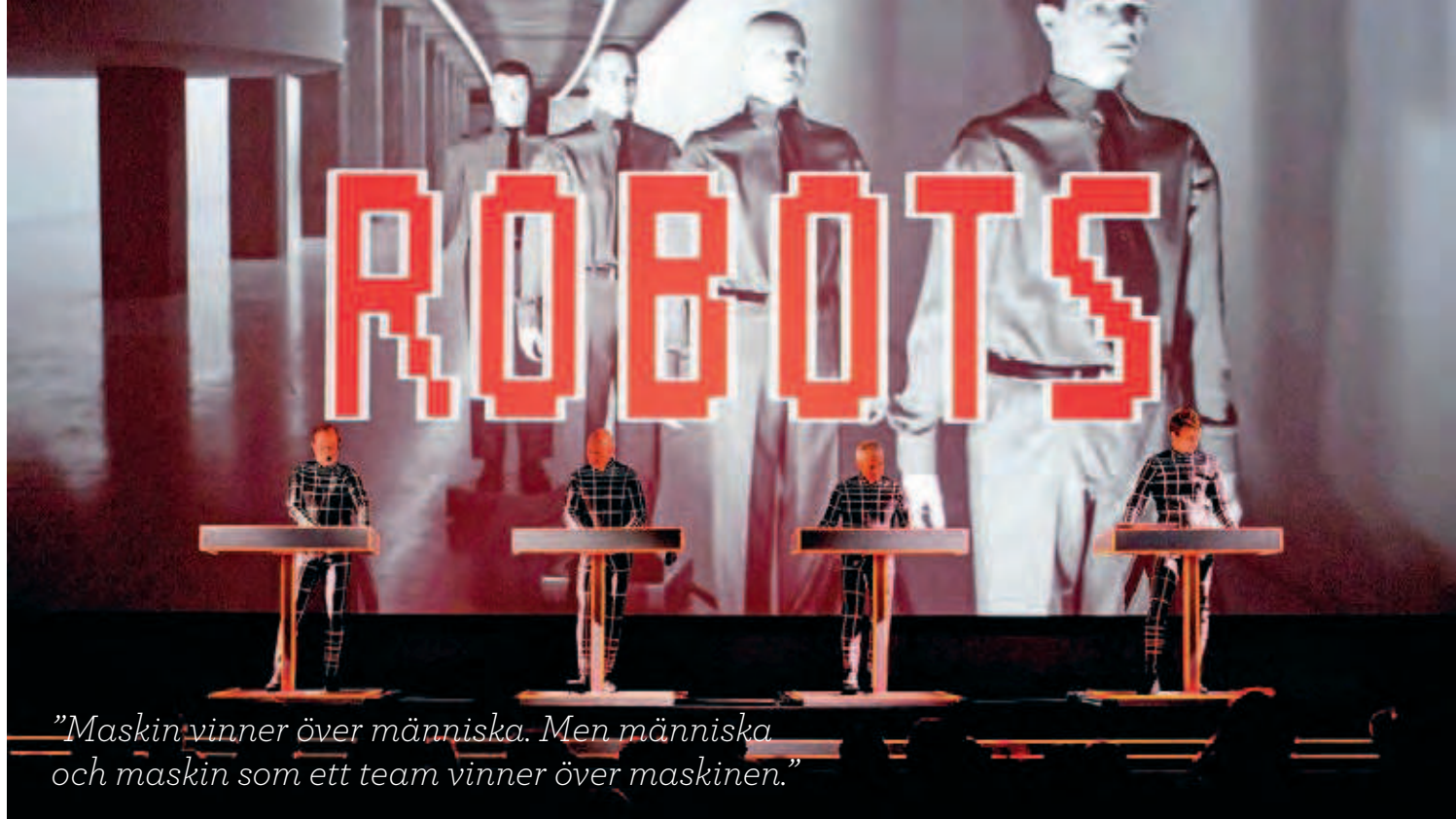
ra omvälvningar till följd av att datorerna nu är så utvecklade att de på allvar börjar utmana människan där hon har sin främsta konkurrensfördel – i sin intelligens.

En sak som skiljer Tyler Cowen och *Average Is Over* från andra böcker med liknande budskap är att författaren inte målar upp hur framtidens intelligenta maskiner en dag tar över samhället och förvandlar människorna till slavar. Maskinerna – det vill säga datorerna – utmanar inte människan därför att de blir smartare utan därför att de blir mer kraftfulla. När IBM-datorn Deep Blue vann över schackmästaren Garri Kasparov, var det inte därför att datorn hade en bättre känsla för spelet, utan därför att den på kortare tid förmådde behandla större datamängder. Intelligensens råstyrka, skulle man kanske kunna kalla det. Där är maskinerna sedan en tid oss människor överlägsna – och vi är bara i början av den utvecklingen.

En annan sak som skiljer ut boken är att Cowen varken tror att vi har fått slut på tekniska och samhälleliga framsteg eller att framtiden måste vara dålig och att utvecklingen därför borde stoppas eller bromsas. Förvånansvärt väl lyckas han med sin föresats att osentimentalt dra ut trendlinjerna, spana in i framtiden, i ett försök att förstå snarare än att fördöma eller förhärlika.

Just schack visar sig vara ett lämpligt studieobjekt att utgå ifrån. Dels för att det av tradition betraktas som ett spel där den smartaste vinner, dels för att de strikta spelreglerna och den begränsade spelplanen gör det möjligt att genomföra kontrollerade studier. Inte har människor slutat spela schack sedan Deep Blue. Inte heller har datorer bannlysts från spelet. Istället har traditionellt schack kompletterats med en spelform som kallas freestyle, som innebär att ett lag bestående av mänskliga spelare får använda sig av vilka datorer som helst i mötet med andra lag som mixar människans kraft med maskinens. I de allra flesta fall förlitar sig människan på datorns beräkningar och gör som maskinen anvisar. Men det visar sig att den vinner som bäst förstår att läsa av de fåtal ögonblick, kanske bara ett enda tillfälle, då datorerna inte gör det bästa draget.

Maskin vinner över människa. Men människa och maskin som ett team vinner över maskinen. Det intressanta är, konstaterar Cowen, att den som är bäst på "vanligt" schack inte nödvändigtvis är

"Maskin vinner över människa. Men människa och maskin som ett team vinner över maskinen."

Människa och maskin tillsammans: Kraftwerk på scen i New York i april 2012.

FOTO: DPA/IBL

bäst på freestyleschack. Freestyle handlar mer om att förstå datorn än om att förstå hur torn, springare och löpare rör sig över brädet. Konkurrensen är dessutom stenhård, eftersom man både konkurrerar med maskinen och alla andra människor. Den som var smartast och mest beundrad schackmästare igår är idag kanske inte ens en medelmåtta, utan helt utbytt mot Deep Blues efterträdare i iPhone-storlek.

Den fråga vi alla behöver besvara är om vår arbetsinsats konkurrerar med datorn eller kompletterar den. När vi svarar måste vi ta hänsyn till att datorernas krafter att behandla data alltjämt mångdubblas på ett årtionde samt att mängden data att behandla också ökar. Samtidigt är vi själva alltjämt konstruerade som stenåldersmänniskor.

Den traditionella fabriksarbetaren konkurrerar sedan länge inte bara med billig arbetskraft i fattigare länder utan med robotar. Försök med förarlösa bilar pågår redan i några amerikanska delstater, så det är lätt att förutspå att i stort sett alla som idag försörjer sig med hjälp av körkortet om bara något årtionde behöver finna en ny sysselsättning.

Men läkare då? Advokater? Traditionella högstatusyrken där den mänskliga hjärnan är det viktigaste arbetsredskapet. Inte heller de kan känna sig säkra. Mata in sjukdomssymtom i en dator och låt varje patient i behov av diagnos få både större träffsäkerhet och tillgång till bättre kunskap om lämplig behandling än vad en aldrig så kunnig allmänläkare kan klara av. Dr House skulle vara chanslös mot sjukvårdens motsvarighet till Deep Blue.

Däremot blir den skickliga specialisten, som förmår addera kunskap och kreativitet till datorernas beräkningar, än viktigare i framtiden. Men handen på hjärtat – de flesta av oss befinner sig inte på den nivån, oavsett yrke. Den tekniska och ekonomiska utvecklingen lär därför fortsätta, men färre människor kommer att vara av en sådan kaliber att de verkligen förmår utnyttja teknikens alla fördelar. Klyftorna ökar, både de ekonomiska och de kunskapsmässiga. Average Is Over.

Om en av bokens främsta förtjänster är den relativa frånvaron av värderande utsagor om framtiden, är en avgjord svaghet de många och bitvis långa utvecklingarna i exemplens periferi. Samtidigt saknas viktiga diskussioner, inte minst kring hur demokratins dynamik förändras i det hypermeritokratiska samhället, ett begrepp Tyler Cowen använder som kapitelrubrik.

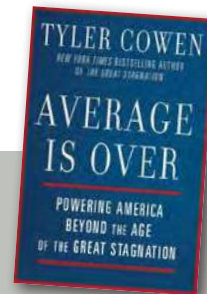
Ett dilemma är förstås att morgondagens klyftor åtminstone delvis är ett resultat av en demokratisk och meritokratisk samhällsordning. Detta gör det både svårare och mindre legitimt att på enklast möjligaste sätt omfördela från dem

som har mycket till dem som har mindre. Även om det låter annorlunda i högtidstalen, handlar dagens välfärdsstater framför allt om att stötta den breda medelklassen (snarare än de fattiga), genom subventioner till framför allt sjukvård och utbildning samt boende. Men medan det är relativt enkelt att utbilda de flesta till någotsånär dugliga eller rentav mycket duktiga inom åtminstone något område, är det betydligt svårare att göra breda satsningar på att låta alla bli specialister. Framtidens politik handlar därför mindre om att vilja, mer om att göra vad som alls är möjligt.

Demokrati är medelklassens styreskick. Till dess främsta förtjänster hör att den sällan förrirrar sig till det extrema, utan oftast förmår kryssa sig fram i den pragmatiska mitten. Det vore fel att lasta Cowen för att inte erbjuda svar på demokratins dilemma. Tvärtom är det en styrka att denna framtidsspaning förmår vara så pass konkret och ändå lämna så många frågor obesvarade.

Håkan Tribell

AVERAGE IS OVER
POWERING AMERICA
BEYOND THE AGE OF THE
GREAT STAGNATION
TYLER COWEN
Dutton 2013

Upp till väpnad kamp

FRAMTID

Vad skall man förstå med begreppet vänsterextremism? Innebörden är inte uppenbar, eftersom vänstern rymmer en rad olika grupperingar och historiskt sett har omfattat alltifrån terroristiska anarkister till progressiva liberaler och kristna pacifister. När vänstern 1917 delades i en revolutionär respektive reformistisk gren, kom synen på våld och demokrati att bilda skiljelinje mellan kommunism och socialdemokrati. Alltsedan dess har just demokratiuppfattningen spelat en central roll i åtskillnaden mellan å ena sidan extremistiska rörelser till

vänster och höger, och å andra sidan den demokratiska "normalitetens" politiska partier. Men medan det alltid har varit självklart att beteckna våldsrörelser som fascism och nazism som extremistiska, har det genomgående stått strid om huruvida kommunismen, som ju också avsåg att ersätta den liberala demokratin, skall anses extremistisk eller ej. När Forum för levande historia 2008 belyste kommunismens brott mot mänskligheten protesterade ett stort antal akademiker, flera med just bakgrund i vänstern. Och i Aftonbladet försvarade Jan Guillou 2009 (19/7) vänsterextremistiska våldsverkare med att de var "feminister, antirasister och starka förespråkare för de sexuella mino-

riteternas rättigheter".

När många med bakgrund i 1968 års idéer idag ser tillbaka på den nya vänstern, framställer de den först och främst som en företrädare för idéer om frihet, jämlikhet och broderskap; ja, närmast som en revolt mot kommunismens idéer. Men nyvænstern dominerades av två grupperingar: dels en som förkastade den sovjetiska kommunismen som revisionistisk och högerviden och övergick till maoismen, dels en som efter hand sögs upp av dåvarande Væsterpartiet med dess ideologiska, personliga och finansiella band till østkommunismen – också restposterna i form av øvriga småsektor anslöt sig till en eller annan variant av den kommunistiska traditionen. Skillnaderna mellan de olika grupperna var i deras egna øgon øverbyggliga, men på en punkt var de eniga, nämligen i förkastandet av den "borgerliga demokratin", det vill säga: av den enda reellt existerande demokratiform som historien känner. Ett representativt exempel på hur långt från den parlamentariska demokratin också en "reformsinnaad" och icke-maoistisk kommunist i Vpk kunde stå, utgör den nuvarande filosofiprofessorn Torbjørn Tønnsjø. I sin bok *Demokrati og proletær revolution* från 1977 argumenterade han för att ersätta den "borgerliga demokratin" förtryck med en proletær demokrati. I denna, hävdade han, skulle "[f]ri åsiktsbildning och lika demokratiska rättigheter garanteras alla partier och tendenser som i praktisk handling accepterar proletariatets diktatur". Samtidigt tillfogade han att "borgarna" skulle fråntas ekonomiska möjligheter att "prångla ut sina idéer". Naturligtvis var Torbjørn Tønnsjø en av undertecknarna av 2008 års upprop mot Forum för levande historia.

Just skillnaden i synen på demokrati och diktatur gör historikern Øystein Sørensen till det avgörande kriteriet på vänsterextremism i den nyutkomna norska antologin *Venstreekstremisme. Ideer og bevegelse*. Boken ingår i projektet NEST – Nettverk for studier av totalitarisme og demokrati – vid Oslo universitet. Projektet utgav förra året en antologi om högerextremism och har alltså nu fokuserat på dess motsats. Tyngdpunkten i årets publikation ligger på 1970-talets vänsterextremister och deras revolutionära ideologi, men också på extremisternas förbindelser med totalitära diktaturer i øst. Här finns artiklar som på ett ingående vis belyser en rad olika aspek-

Dag Solstad med
Klassekampen, 1977.

FOTO: SVEIN ERIK DAHL/TT NYHETSBYRÅ

ter – alltifrån vänsterns försvar av förtryck och terror när den utförs i socialismens namn, över kontakterna med de vänsterextrema terrorgrupperna i Västeuropa, till den nutida vänsterradikalismens inflytande över forskningen om Mellanöstern och antisemitismen inom vänstern.

Den dominerande rörelsen inom den norska nyvänstern var det maoistiska AKP (ml), som svarade till SKP i Sverige med dess sidoorgan i form av exempelvis FNL-rörelsen, Clarté och FIB-Kulturfront. Till AKP drogs en rad intellektuella, med författaren Dag Solstad som den mest prominente. Partiet hade ett dagligt språk för i *Klassekampen*, som nådde en ganska bred spridning och som fortfarande existerar – bland annat subventionerad av den svenske deckarnasaren Henning Mankell. Vad stod då denna norska maoism för? En av bidragsgivarna, Bjørn Westlie, formulerar det rakt på sak: ”AKP (ml) ville bruka våld for å nå sitt mål om revolusjon i Norge.” Precis som den svenska maoismen – och jag skulle vilja påstå hela den nya vänstern i stora drag – syftade den norska till att överföra den politiska makten från de legala demokratiska institutionerna till råd och organ som behärskades av ”arbetarklassen” eller ”folkflertalet”, i realiteten av den yttersta vänstern själv. Överförandet skulle inte i första hand ske genom allmänna val, utan genom att utnyttja en djup samhällslig kris i vilken den demokratiska statsmaktens ledning var desorienterad och handlingsförlamad. Om borgarna och socialdemokraterna böjde sig för den nya ”demokratiska” folkmakten, skulle processen förlöpa fredligt, men varje form av ”kontrarevolutionärt” motstånd skulle mötas med hård fört våld. Målsättningen var att förstatliga all privat egendom och införa en politisk styrning av tillverkning, finanser, hantverk och handel; polis och militär skulle ”krossas”, domstolarnas och universitetens självständighet upphävas samt familj, skola och medier omstöpas.

AKP var ingen antiauktoritär studentrörelse, utan ett strikt centraliserat kaderparti med kodnamn på medlemmar, med hemliga möten, med förbud mot användande av telefon och med skriftligt material som återinsamlades efter att det hade blivit läst. Uppskattningsvis 20 000 ungdomar var, främst under 1970-talet, kortare eller längre tid medlemmar i AKP med sidoorganisationer. Som alla sekter var även AKP självförbrännande. Verklighetssinnet gick förlorat – så exempelvis rustade sig partiet under 1970-talet för ett sovjetiskt kärnvapenkrig mot Norge (!) – och misstänksamheten mot förrädare i de egna leden antog hysteriska proportio-

ner. Partiet förtvinade gradvis och upplöstes formellt 2007, då det uppgick i det nybildade partiet Rødt, vilket i höstens stortingsval fick drygt en procent av rösterna.

Idag kan AKP:s tankar te sig bisarra, men så var inte fallet på 1970-talet. Både Øystein Sørensen och Bent Hagtvæt pekar på att vänsterextremisterna hade en stödjande, överslätande och förstående omvärld – *fellow-travellers* – av ”progressiva” författare, akademiker och konstnärer. En fellow-traveller är alltså inte en vänsteraktivist som Dag Solstad eller Jan Myrdal i Sverige, men en utanförstående observatör (vilken kan vara väl så rabiat som en aktivist) som exempelvis Olof Lagercrantz i Sverige eller norska Dagbladets libera-

”Det fanns en utbredd förståelse för – också bland socialdemokrater och liberaler – att just i tredje världen var väpnad kamp en mer lämpad eller i varje fall legitim politisk metod.”

le kulturredaktör under tidigt 1970-tal, Simen Skjønberg. Om denna typ av medlöpare skriver Sørensen träffande följande:

”De er fundamentalt sympatiske til kommunismen som ideologisk fenomen, eller til konkrete kommunistiske regimer og partier. De har en forestilling om et grunnleggende fellesskap som skiller ’oss’ fra ’dem’. ’Vi’ står fundamentalt sett for det gode, ’de’ er like fundamentalt en ond fiende, eller i det minste et system som må bekjempes. De vil ikke drømme om å begå voldshandlinger ... men ... de vil ofte gå svært langt i retning av å forsvare, unnskylde, bagatellisere eller minimalisere overgrep og brutalitet i det godes tjeneste.”

En annan faktor som flera bidragsgivare återkommer till, angående den överslätande hållningen till vänsterextremismen, är 1970-talets idealiserande syn på de revolutionära våldsrörelserna i tredje världen – de så kallade befrielserörelserna. Samtidigt som det i de skandinaviska länderna fanns en bred värdegemenskap om att det fredliga och stegvisa införandet av demokrati på sin tid hade tjänat hela samhället på bästa möjliga vis, fanns det en utbredd

förståelse för – också bland socialdemokrater och liberaler – att just i tredje världen var väpnad kamp en mer lämpad eller i varje fall legitim politisk metod. I praktiken innebar detta en acceptans av och stöd till den marxist-leninistisk strategin om inbördeskriget som vägen till frigörelse från kapitalism och imperialism.

Naturligtvis stärkte denna relativisering i synen på våldet den ”revolutionära” övertygelsen hos den nya vänsterns unga anhängare. Om nu väpnad kamp var en legitim väg till politisk makt i tredje världen, varför skulle den inte också kunna vara det i den västliga kapitalismens centrum? Det var ju härifrån – sett ur vänsterns synvinkel – som utsugningen och förtrycket av de fattiga initierades och organiserades. Idag

tillhör alla dessa komprometterande synsätt och argument historien, men som religionsforskaren Alexandra Irene Larsen understryker i en uppsats om de vänster-radikala och forskningen om Mellanöstern, har vänsterns förhoppningar om ett fortsatt uppror mot västlig kapitalism och liberal demokrati flyttats över till de islamistiska rörelserna. Och begreppet islamofobi – vill jag tillägga – har blivit ett instrument för att brännmärka dem som försvarar den västliga demokratin och samhällsformen mot islamistiska angrepp.

Boken *Venstreekstremisme* ger en utomordentligt initierad och bred bild av den norska nyvänsterns ideologi och politiska handlingar, av dess internationella förebilder och förbindelser och av omvärldens bemötande. Den utgör mer allmänt ett viktigt och läsvärt bidrag till förståelsen av hur extrema och revolutionära idéer kan vinna utbredning och inflytande också i ett demokratiskt, avancerat och stabilt välfärdssamhälle.

Lennart Berntson

VENSTREEKSTREMISME

IDEER OG BEVEGELSE

ØYSTEIN SØRENSEN,
BENT HAGTVET &
NIC BRANDAL (RED)

Dreyer 2013

Folk på vandring

HISTORIA

Jag skickar dig välmående och styrka men sedan du reste mär jag inte så bra. Det gäller också din mamma.” Orden är skrivna av en judisk man i ett 2 488 år gammalt papyrusbrev. Mottagaren är soldatsonen, som är stationerad i södra Egypten. Historikern och BBC-presentatören Simon Schama låter ofta röster ur historien komma till tals direkt i sin nya bok, *The Story of The Jews: Finding the Words (1000 BCE-1492 CE)*. I kombination med ett både tillgängligt och måleriskt språk lyckas han därmed levandegöra en fascinerande tidsperiod som annars ofta antingen ignoreras eller behandlas ganska uppstyltat.

Denna första volym av två behandlar en period då ”det heliga landet” helt eller delvis kontrolleras av assyrier, babylonier, perser, seldjucker (arvtagare till Alexander den store), romare, det bysantinska riket, flera muslimska dynastier samt periodvis också kristna korsfarare. Bara fram till dess babylonierna förvisar judarna från Jerusalem, år 587 f Kr, samt runt vår tideräkningns början, 110 f Kr–63 e Kr, existerar det en självständig (i det senare fallet autonom) judisk stat. Trots indikationer om någon form av judisk statsbildning även före periodens början går det fortfarande inte att arkeologiskt säkerställa Bibelns legendomspunna riken, kung Sauls och Davids.

Placeringen i brytpunkten mellan flera av tidens storriken medför ofta en vågmästarposition. När nyssnämnt brev författas, kontrolleras Egypten av perserna. Schama gissar att judar har värvats som soldater på grund av gammal fiendskap mellan judar och egyptier (någon biblisk exodus från Egypten har det däremot inte gått att verifiera). Att judarna kan kämpa sig fram till viss autonomi under den hellenska och romerska eran är, enligt Schama, ett resultat av rollen som buffert mot den persiska ärkefienden.

Schama, själv jude, är en alltför god människokännare för att presentera en onyanserad berättelse om goda judar gentemot en ond omvärld. Han rekapitulerar maktkampen mellan judiska falangledare, som tävlar om styrkerollen som överstepräst vid Jerusalems tempel. Dessa inre stridigheter spelar en central roll när seldjukernas Antiochus IV, i strid mot ti-

digare praxis, dristar sig att börja beskatta templet. Det är bakgrunden till det berömda Maccabéerupproret (167-160 f Kr).

Den autonoma antika perioden beskriver Schama som en kulturell judisk storhetstid, inte trots utan tack vare föreningen mellan judisk och hellensk kultur. Därmed avviker han från mer traditionell historieskrivning som typiskt porträtterar dessa som motsatser. Den kontroversiella (lyd)kungen Herodes, vars omstridda judiskhet Schama menar står utom allt tvivel, får i Schamas skildring en nästan modern politikerframtoning. Efter att han satsat på fel häst i den romerska maktstriden efter mordet på Julius Caesar, påstås han rädda sin karriär genom att deklarerat följande: ”Bedöm mig för min lojalitet, inte för personen jag är lojal mot”.

Skattetryck bidrar även till det första judisk-romerska kriget som utmynnar i det andra templets förstörelse och att judarna återigen fördrivs från Jerusalem (år 70 e Kr). Schama hävdar att rabbinerna därefter grep tillfället att omdefiniera judendomen i puritansk riktning och sam-

som ett specifikt judiskt fenomen. Längre ansågs ändå inte skiljelinjerna större än att synagogor ofta besöktes av kristna.

När kejsar Konstantin på 300-talet gjorde kristendomen till det romerska/bysantinska rikets statsreligion, efter det att den kristna kyrkan definitivt utvecklats från en rivaliserande sekt till en reell maktfaktor, instruerade han prästerskapet att tydligt separera kyrkan från judendomen. Kyrkofader Johannes Chrysostomos uppfyllde önskanen med råge när han på 380-talet etiketterade judarna som Kristusmördare. I brandtal fyllde han i att judarna också var ständigt lustfyllda samt åt sina barn i djävulsdyrkande syfte. Kristna måste alltså undvika all kontakt med judar (följande årtionde utsågs Chrysostomos till Konstantinopels patriark). Däremot talade Augustinus om judarna som visserligen villfarna men ändå som ett utvalt folk. Fredlig konvertering löd rekommendationen.

Även den monoteistiska religion som växer fram på 600-talet, islam, ska bjuda judarna hårt motstånd. Schama beskri-

”Mer substantiell kritik går att rikta mot en av Schamas huvudteser: att den judiska särarten är knuten till dyrkan av det skrivna ordet.”

tidigt låtsas att den riktningen alltid varit förhärskande. Det är en judendom som formulerade levnadsregler på sådan detaljnivå att skalliga och plattnästa förklarades ovärdiga att verka i templet efter den förväntade återuppbyggnaden.

En rad tidigare antisemitiska förföljelser till trots är det först när det växer fram en konkurrerande monoteistisk troslära, kristendomen, som judendomen får en ideologisk ärkerival. Ändå levde många kristna och judar i viss symbios under kristendomens första århundraden. Schama påminner om ebioniterna, ’judiska kristna’ som betraktade Jesus som Messias men däremot inte som en gudomlighet, det ansågs stora tanken på en enda Gud. Vidare ville både Petrus och Jesus bror Jakob tillåta kristna att ägna sig åt Torahstudier. Paulus satte sig på tvären, och (som vanligt) hans linje vann. Enligt Schama var det också Paulus som låg bakom att omskärelse förbjöds och började betraktas

ver hur många judar, efter katastrofåret 70 e Kr, flytt söderut och bosatt sig på strategiska handelsplatser på Arabiska halvön. Judarnas tyngd i regionen speglades av att det i flera hundra år fanns både en judisk mikrostad (nuvarande Tiranön i Röda havet) och en judisk monarki (nutidens Jemen). I kampen mellan rivaliserande klaner var arabisk-judiska allianser fullt normala före islams genombrott. Därefter fördrevs samtliga judar från Arabiska halvön. Vidare var muslimer först med att kräva gula judemärken på kläderna. Ändå menar Schama att judar länge behandlades bättre av muslimer än av kristna, ett resultat av att judarna åtminstone slapp Kristusmördaretiketten.

I medeltidens Europa exkluderades judar typiskt från såväl soldattlivet, högre ämbetsjänster liksom från hantverksyrken som krävde gillemedlemskap. Många urbana judar blev istället läkare, handels-

Abraham utför omskärelse på judarna, bokillustration från slutet av 1300-talet.

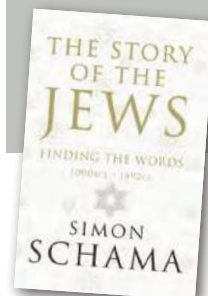
FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

män och långivare (det var förbjudet för kristna att utkräva ränta). Rollen som viktiga långivare borgade stundtals för ett visst beskydd från monarker och aristokrater men var tveeggad. När låntagare var trängda bidrog dessa ofta till att piska upp antisemitiskt missnöje. Parat med fördomsfullt nonsens kunde sådant leda till blodtörstiga folkmobbar, ibland med judemord och skuldeliminering som följd. År 1096, året efter att påven för första gången manat till korståg, ägde judemassaker rum i flera tyska handelsstäder. Sam-

ma sak skedde sedan flera gånger runt om i Europa. Även om judemassakrer trots allt utgjorde undantag, menar Schama att oro måste ha varit en ständig del av den judiska tillvaron.

Värst drabbades Spaniens judar, ett resultat av att judar utöver allt annat anklagades för sympatier gentemot den muslimska ärkefiende som i hundratals år hade kontrollerat Iberiska halvön. Dessa sympatier var, enligt Schama, inte grundlösa men heller inte svårförståeliga eftersom Spaniens muslimer, i relativa termer,

**THE STORY OF THE JEWS
FINDING THE WORDS
(1000BCE – 1492CE)
SIMON SCHAMA
Boldey Head 2013**

hade behandlat judarna väl. Möjligen innebar det stora avståndet till Mecka och Medina att det

var lättare att ta antisemitiska påbud med en nypa salt. Det är nog ingen slump att ett förnyat intresse för antikens filosofi först tilläts i världsstaden Córdoba, inte heller att flera av den judiska kulturhistoriens giganter har sina rötter i det muslimska Spanien. Det inkluderar Halevi (läkare, poet, filosof), Maimonides (filosof, teolog) och fenomenet Nagrillah (general, "modernistisk" poet, visir).

Välkänt är hur 1400-talets munkar, i samband med Spaniens återkristnande och monarkiernas förening, lyckades övertyga hovet om att "främmande element" utgjorde en säkerhetsrisk. Det var bakgrunden till den groteska spanska inkvisitionen. Åtskilliga tidigare tvångskonverterade judar brändes på bål för misstanken att dessa i smyg närde judiska sympatier. Med liknande logik tog det bara månader efter det att det sista muslimska fästet (Granada) hade fallit innan Spaniens alla judar, år 1492, förvisades från landet.

Är då Schama partisk? Med sitt sekulära angreppssätt stryker han inte "renläriga" judar medhårs. Ändå är det ingen tvekan om att han, som sig bör, känner sympati för historiens hårt drabbade judar. I det politiserade ställningskrig som alltid har omgärdat judendomens historieskrivning tillfredsställer han alltså inga dogmatiker. Det är en betydande styrka.

Det är smått fashionabelt att säga att Schama är egocentrerad i sin framställningsstil. I den mån det är riktigt gäller det mer i tv-serien, som är knuten till boken (och det gör honom knappast unik som tv-presentatör).

Att Schama skriver populärvetenskapligt har, som alltid, medfört att somliga (avundsjuka?) yrkeskollegor har kritiserat honom för bristande seriositet. Schama har själv svarat att det är betydligt svårare att begripliggöra komplexa samband för lekmän än att skriva akademiskt för akademiker. Det finns anledning att ge honom rätt. Schama kan tveklöst sitt ämne, och

>>

bakom det krångligt skrivna döljer sig ofta en haltande logik eller viktigpetterjargong.

Mer substantiell kritik går att rikta mot en av Schamas huvudteser: att den judiska särarten är knuten till dyrkan av det skrivna ordet. Resonemanget går ut på att även om Torahböckerna förstörts, har alltid någon memorerat orden. Även i förföljd exil har därmed den gemensamma kulturen kunnat bestå. Delvis sant, men dyrkan av skriftliga och muntliga traditioner är ändå knappast unik för judendomen.

Något annat måste förklara varför den judiska kulturen har överlevt trots att flertalet andra länge statslösa folk har decimerats, konverterat eller integrerats med omgivningen. Ett svar det nästan är förvånande att Schama inte presenterar själv, med tanke på att han upprepade gånger beträder området i andra sammanhang, är geografisk.

Det är ingen tillfällighet att den första livskraftiga monoteistiska religionen, judendomen, utvecklas i Främre Asien. Som världens första urbaniserade område är det också där de starkt landsbygdsanknutna naturreligionerna först börjar fasas ut. Att Det heliga landet ligger just i en skärningspunkt mellan en rad konkurrerande stormakter har medfört överlappande anspråk och att ingen har lyckats koppla greppet fullständigt. Samtidigt har vågmästarrollen skänkt judarna tillräcklig tyngd för att vinna visst (överlevnads) gehör. Att präster och rabbiner har spelat en särskild roll beror nog på att de inte har behövt konkurrera så hårt med världsliga makthavare. Det har troligen bidragit till att judar, också i svår motvind, har lagt sig vinn om att upprätthålla sina (religiösa) kulturtraditioner. I den geografiska ekvationen ingår också den handelsstrategiska nyckelpositionen. Därav en kultur som i ovanlig grad har kombinerat ekonomiskt och tekniskt avancemang med religiöst nit.

Delvis verifierar Schama dessa geopolitiska konklusioner, men bara indirekt. Absurt nog kan det vara nazisterna som lägger hinder i vägen för en helt fri diskussion. Det var ju nazismens vulgärtolkningar som gav den geopolitiska vetenskapsgrenen dåligt rykte.

Boken är viktig att läsa med rätt förväntningar. Schama levererar inte den helhetsbild som associeras med ett referensverk. Samtidigt är det nog nästintill omöjligt att skapa totalt sammanhang i en folkhistoria som varken går att knyta till regentlängd eller till entydig lokalisering. Schama förtjänar stor heder för att han framgångsrikt har avreligioniserat och därmed avdramatiserat judarnas laddade historieskrivning. I en avslutande volym nummer två finns goda skäl att återigen hoppas på medryckande läsning.

Mark Brolin

Världens synliga mysterier

LITTERATUR

Susan Sontag dog i New York den 28 december 2004, 71 år gammal, detta till följd av leukemi; hennes tredje och sista insjuknande i cancer under tre decennier. På 1970-talet gällde det livmodern och på 1980-talet bröstet. En ödets ironi att en intellektuell som så till den milda grad bejakade kroppsligheten och den fysiska kärleken skulle mejas ner i en viral trestegsraket på det sättet.

Sontag är på många sätt min idol som kritiker och essäist; hennes elastiska, ja närmast encyklopediska intellekt framstår som helt unikt. Själv ville hon på senare år främst se sig som romanförfattare, men det var knappast där hennes styrka som skribent låg. I den andra delen av hennes dagböcker, *A Consciousness is Harnessed to Flesh* (som i år har hunnit komma ut i pocket hos Penguin), kommenterar hon själv avslöjande nog sina brister som romanförfattare – ”för arkitektoniskt, för diskursivt”.

I sin genombrottsbok, essäsamlingen *Against Interpretation* (1966, på svenska *Konst och antikonst* 1969), argumenterade hon emot en alltför cerebral eller akademisk uttolkning av konsten, inte sällan i skepnad av nykritik eller marxism, som hon menade reducerade konstverket och framför all den konstnärliga upplevelsen. Som motto för titelessän valde hon ett citat av Oscar Wilde: ”Det är bara ytliga människor som inte dömer efter ytan. Mysteriet i världen är det synliga, inte det osynliga”.

Sontags son David Rieff, förläggare på hennes förlag Farrar, Straus and Giroux – som själv har skrivit en bok om sin mors dödsprocess, *Swimming in the Sea of Death*; en medioker bok som fick blandad kritik – har redigerat dagböckerna och skrivit förord. Första delen, *Reborn. Journals & Notebooks 1947-1963*, kom redan 2008.

Sontag växte upp med sin tre år yngre syster i ”öknen” i Tucson, Arizona, och

med en ensamstående mamma, som gifte om sig till namnet Sontag när Susan var tolv år. Den biologiske fadern hette Rosenblatt och var pälshandlare i Kina, där han dog i tbc redan 1939. Fram till dess hade Susan och hennes syster bott med morföräldrarna i New York.

Vid läsningen blir jag helt överraskad och fascinerad av detta intellektuellt brådmogna barn; hon började systematiskt bygga upp ett bibliotek i unga år och vid skolstarten vid sex års ålder placerades hon redan andra veckan i tredje klass. Ja, Sontag var verkligen ”self-made”. Tidigt och i stort sett utan uppmuntran från omgivningen kände hon sin kallelse i att skriva och läsa; som trettonåring gick hon omkring med Marcus Aurelius *Självbeträktelser* i jackfickan.

Och i sina dagböcker är det just detta hon ägnar sig åt; en minutiös och saklig bokföring av självbeträktelser; sinnesförmimmelser, associationer och logiska/språkliga jämförelser samt noter om hennes egna tillkortakommanden som kärlekspartner. Redan som 16-åring blev hon förförd av en kvinnlig collegekamrat, och hon blir för evigt tacksam mot de lesbiska kvinnor som räddade hennes kroppslighet; som gjorde det möjligt för henne att ha fysiskt umgänge också med män. Bisexualiteten blev hennes livsform, även om hon huvudsakligen levde med kvin-

DIARIES 1964-1980
AS CONSCIOUSNESS IS
HARNESSED TO FLESH
SUSAN SONTAG
Farrar, Straus and Giroux 2012

nor; de sista femton åren med fotografen Annie Leibovitz.

Som 16-åring och färsk collegestudent vid Berkeley, San Francisco, gör hon tillsammans med en kamrat en intervju med Nobelpristagaren Thomas Mann, som hon finner tråkig och konventionell, klart mindre intressant än sina böcker. Sontag hade framför allt fastnat för *Bergtagen*, vars tematik med ett antal främlingar på sanatorium i Schweiz hon identifierade sig med. Sontag hade ju en strålande akademisk karriär i antågande, doktorerade redan som 24-åring på University of Chicago, men valde att i slutet av 1950-talet skilja sig från sociologen Philip Rieff och bosätta sig först i Paris och sedan i New York. Därmed blev hon utan en position på ett universitet och arbetade som fri skribent.

Sontag blir hela sin skolgång betraktad som en intellektuellt sträng person. Icke desto mindre är det en aning märkligt hur mycket hon uppehåller sig vid den kristna mystikern Simone Weil, som hon på ett plan känner sig stå väldigt nära och på ett annat plan förkastar. Weils masochistiska självspåkelse betraktar hon närmast som poänglös eller barnslig; för att förhålla sig oskuldsfull och "ren" måste Weil avvisa de erfarenheter som i sin tur är det enda – enligt Sontag – som kan göra en människa klok.

Sontag reflekterar mycket över sina

"Susan Sontag får oss att tänka över, och förstå, varför vi både trivs och vantrivs i kulturen."

uppväxtvillkor; sin alkoholiserade mamma, vars skönhet var det enda hon beundrade. Hon fick bli mamma åt sin mamma. Sontag talar om vad intelligens och tänkande är och hur konsten relaterar till livet som reflektion och njutning. Människans tänkande, menar hon, har ett evolutionärt överlevnadsvärde; de som vädrar faror överallt tänker snabbast och bäst. "Varje generation", säger hon "måste uppfinna sin egen spiritualitet". På 1960-talet är en elitistisk intelligenssnobb som Sontag överförtjust i The Beatles "pop art". Jag skulle verkligen ha velat se en precisering från Sontags sida här; kanske var det så att den lesbiska och högambitiösa småstadsflickan Sontag fann vissa igenkänningspunkter i en låt som "*She's leaving home*" och till och med i "*All you need is love*".

Sontag vistas en tid i mitten av 1960-talet i den sägenomspunna staden Tanger i Marocko – en plats som på något vis tycks korrespondera med hennes uppväxt i öknen i Tucson, Arizona – och hon besöker bland andra Jane och Paul Bowles, författare till *Den skyddande himlen* (filmatiserad av Bernardo Bertolucci 1990). Hon tar i princip avstånd från drogerna och drar slutsatsen att "the beat generation" inte alls är in-

tresserad av att göra uppror; deras gestik och handlingar är bara det naturliga uttrycket för drogade medvetanden. Ändå är det något där som får henne att stanna ett tag: lukterna, smakerna, den erotiska medvetenheten som så många författare före henne hade nosat på. Hon ligger i Tanger och läser *Tusen och en natt*; det ska dröja ett tag innan Edward Saids bok *Orientalism* gisslar västs exotisering av Österlandet.

David Rieff är nu i färd med att färdigställa en tredje och avslutande volym av Sontags dagböcker, från 1980 till 2004. Viktigt nu vore att få ett svenskt förlag att redigera en volym av samtliga tre delarna, kanske något nedkortade. Varför? Jo, för att Susan Sontags reflektioner över sin homosexualitet och över världslitteraturen har en så allmängiltig och grundforskande kvalitet att de borde komma en yngre generation svenskar till del. Hon får oss att tänka över, och förstå, varför vi både trivs och vantrivs i kulturen. Oavlatligt gör hon tänkvärda iakttagelser, som den att "professionalism är god uppfostran", och hon förutspår att Kina modell 1970-tal "can't last (wait until materialism gets you)".

Carina Waern

Susan Sontag – fri skribent.

FOTO: SOPHIE BASSOULS / CORBIS / TT NYHETSBYRÅN

Politik som publiksport:
Michelle Obama gästar
Stephen Colbert.

FOTO: THE WHITE HOUSE / WIKIMEDIA COMMONS

Kivet kring köttgrytorna

Otto von Bismarck ska ha sagt att respekten för korn och lagar avtar i proportion till hur mycket man vet om hur de tillverkas. Den som vill betrakta Washington DC med respekt gör bäst i att inte läsa Mark Leibovichs *This Town* (och bör, för all del, inte heller besöka staden).

Boken är ett slags porträtt av den politiska miljön i Washington och den feodala härskarklass som uppstått ur det som en gång var förtroendevalda, medier och näringsliv. Till formatet är det en serie porträtt av individer. Det är de som utgör den tjatrande klassen, individer så äregiriga, så självupptagna att deras egon har svårt att få plats (och än mindre samsas) ens i Washingtons kolossala marmorbyggnader.

En New York-politiker som tvingades dela medieutrymme med senator Chuck Schumer jämförde det med att dela en banan med en apa: "Om du tar ett litet bett så kommer han att kasta sin egen avföring på dig."

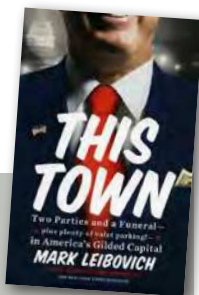
Egentligen är *This Town* en 370 sidor lång illustration av Gore Viduals två levnadsregler: (1) Säg aldrig nej till en möjlighet att ha sex eller att vara med i tv. (2) Framgång är inte nog. Ens vänner måste också misslyckas.

Berättelsen börjar vid Tim Russerts begravning. Russert hade i många år varit programledare för *Meet the*

Press och som sådan varit en av de mäktigaste personerna i stan. Leibovich pratar om The Club, innegänget. Russert var The Clubs självskrivna borgmästare. Hans begravning är decenniets nätverkarmöjlighet. Alla är där.

David Axelrod är omringad av människor med visitkort i händerna. Joe Scarborough och Mika Brzezinski från MSNBC:s *Morning Joe* kan knappt komma fram till sina platser. En tv-producent stövlar fram till Hillary Clinton för att försöka boka in henne till sitt program senare samma dag. Hillary ler och går vidare. Hon avskydde Russert och han henne, men hon är där för att spela sin roll.

"Russert skulle ha älskat utgjutelserna från the power mourners. Och han skulle ha förstått, bättre än alla andra, att alla tal och hyllningar och tårar aldrig, inte för en sekund, handlade om honom. De handlade om de människor som hade lämnats kvar för att kravla sig uppåt i hackordningen i hans frånvaro."

THIS TOWN
MARK LEBOVICH
Blue Rider Press 2013

Kändisarnas palatsintriger är futtiga, förnedrande och helt avgörande om man ska förstå vad som händer i politikfabriken.

Många amerikaner har en negativ bild av Washington. De har en bild av att många har varit där för länge och att staden är uppdelad efter partifärg. I själva verket, menar Leibovich, är den snarare hopplöst sammanblandad. Han citerar *Washington Posts* Dana Milbrink ("en vän"), som har skrivit att "om Washingtons politiska kultur blir mer incestuös, kommer barn att börja födas med extra fingrar".

"Den vanliga analysen missar att nya medier har demokratiserat det politiska samtalet, men samtidigt förstärkt Washingtons närsynta och självupptagna tendenser."

Den vanliga analysen missar att nya medier har demokratiserat det politiska samtalet, men samtidigt förstärkt Washingtons närsynta och självupptagna tendenser. Den tar inte tillräcklig hänsyn till att staden kanske inte fungerar på ett sätt som gynnar landet, men alldeles utomordentligt för dem som tillbringar dagarna där med att febrilt skriva historien om sitt eget liv.

Att komma in i den "inre ringen" är svårt, men ett medlemskap räcker i regel livet ut. Om man får sparken trillar man snett uppåt, och hursomhelst kan man leva länge på gamla meriter. "Det brukar sägas om Ken Duberstein att han tillbringade sex och en halv månad som Reagans stabschef och tjugofyra år (and counting) med att låta sig bjudas på mat."

Det handlar om att bygga ett personligt varumärke. Alla vet vilken växelkurs de handlas till för dagen. Varje morgon skickar tidningen *Politico* ut ett nyhetsbrev om vad som händer i stan, vem som är viktig att hålla ögonen på och vems barnbarn som fyller år.

Även en spektakulär skandal kan användas för att bygga ett starkare personligt varumärke. En av de personer som Leibovich lyfter fram är Kurt Bardella, som pratade till sig en tjänst hos blivande kongressledamoten Darrell Issa (demokrat från Kalifornien) och följde med honom till Washington. På plats i stan såg han omedelbart vilka som var på insidan, vilka som var medlemmar i *The Club*, och hur människor graviterade mot dem. Han ville bli en av dem. Han ville påverka dem som påverkar besluten. Han ville synas i medierna.

Han spelade ett allt högre spel. Han lyckades få in chefen Issa överallt. De praktiskt taget bodde i tv-kanalernas green rooms. Bardella lyckades få en hel

del av uppmärksamheten själv. Han byggde relationer med pressen genom att dela ut favörer och lätta godbitar. Så småningom började han att regelmässigt vidarebefordra mejl från reportrar till Mark Leibovich, för att "visa hur Washington fungerar". Det läckte ut (Kurt skröt själv om det för andra journalister) och tog hus i helvete.

Kurt Bardella fick sparken. Han gick under jorden. Efter ett tag dök han upp igen, som kolumnist för en konservativ nyhetsajt. Han tog över efter en kvinna som gick till en presstjänst hos Darrell Issa. Sex må-

nader senare var han tillbaka, återanställd av Issa, men nu som ett slags lokalkändis, åtminstone bland *Politicos* läsare.

Mark Leibovich är själv en insider i Washington och har varit det under lång tid. Han har varit reporter på *Washington Post* och chef för *Washingtonbyrån* vid *New York Times*. I dag är han chief national correspondent för *New York Times Magazine*.

Anslaget i *This Town* påminner ibland om Anders Isakssons *Den politiska adeln*, medan tonen emellanåt försöker imitera PJ O'Rourke. Anekdoterna är ofta kul och läsvärda, även om Leibovichs ambition att vara rolig kan bli lite påfrestande. Lika så hans självupptagenhet. När han berättar om de fanmejl som Ben Bradlee skickat till honom eller de underdåniga saker som folk har sagt är det oklart om han driver med sig själv, som en av de insiders som boken handlar om, eller om han bara inte kan hålla sig.

Ett intressant tankeexperiment som han gör är vilka följder Watergate hade fått idag. Hur skulle dagens politiska miljö ha handskats med en sådan nyhet? Även om Woodward och Bernstein hade kunnat ägna så mycket tid och utrymme åt att gräva i en story, så hade den komplicerade historien genast förvandlats till en höger-vänsterfråga, där Fox News och andra ideologiska mediesoldater instinktivt hade avfärdat den och andra medier lika instinktivt bestämt sig för att presidenten skulle avgå. Snart skulle frågan vara överspelad. På några veckor skulle ingen minnas vem som vann och vem som förlorade, eller ens vad "vinna" och "förlora" betyder längre.

Den största förändringen i Washington de senaste 40 åren, enligt Mark Leibovich, är introduktionen av stora pengar och politikens industrialisering. Man kan säga

att påverkansindustrin har professionaliserats, men det skulle inte vara hela sanningen. Svängdörrarna mellan kongressen och lobbybranschen har tagit sig parodiska proportioner.

Jack Abramoff, lobbyisten som 2006 dömdes till sex års fängelse för att bland annat ha försökt muta beslutsfattare, har förklarat att det bästa sättet för lobbyister att få inflytande över människor i kongressen är att antyda att de borde låta sig rekryteras av hans firma när de är färdiga med sitt jobb i politiken.

"Samma ögonblick som jag eller någon av mina medarbetare sade det till dem så ägde vi dem. Och vad betyder det? Varje önskemål från oss, varje önskemål från våra klienter, kommer de att tillmötesgå. Och inte bara det, de kommer att tänka på saker som vi inte kan tänka ut själva."

Många har satt stor heder i att stå utanför allt det där, särskilt svängdörrarna mellan politik och lobbying. Sedan åker de ur kongressen och dyker omedelbart upp som lobbyister, ofta för intressen som är rakt motsatta dem som de ägnat sitt liv dittills åt att bekämpa. Demokraten Richard Gephardt stod som kongressledamot bakom en resolution som fördömde det turkiska folkmordet på armenier 1915. Han bytte sedan uppfattning när han som lobbyist lät sig anlitas av den turkiska staten för 70 000 dollar i månaden.

Generation efter generation av förändrare har svurit att förändra Washington för att sedan komma dit, sjunka ned i det bekväma pengaträsket och glömma att de någonsin befunnit sig någon annanstans. Barack Obama gjorde stort nummer av att hans West Wing skulle förändra allt det där. Han skulle inte anställa lobbyister och hans tjänstemän skulle inte låta sig lockas över till den lukrativa sidan. Sedan luckrades policyn upp bit för bit tills svängdörrarna åter snurrade för fullt. En anpassning till verkligheten, kanske, men inget som någon talar högt om.

För politiska nördar är *This Town* en underhållande samling anekdoter (och ingen annan skulle rimligen ge sig i kast med att läsa den). Det är svårt att släppa tanken på hur en motsvarande bok om Stockholm skulle se ut. Vilka politiker är bäst på att värda sina varumärken? Vem gör av med flest visitkort på rosévinsminglen? Är verkligen lagstiftningsprocessen lika förnedrande här?

Bismarckcitaten om korv och lagar verkar förresten tillskrivas järnkanslern på skakig grund. I själva verket tycks poeten John Godfrey Saxe ha varit först. Statsmannen har fått äran för något som någon annan har skapat. Mer än så behöver man kanske inte veta om Washington.

Kristian Hultqvist

I mitt hem, liksom i alla andra svenska och europeiska hem, blev måndagen den 4 november ett tillfälle till glatt firande och uppsluppna lekar. Vi sköt fyrverkerier, blåste i leksakstrumpe-ter och dansade ringdans i bostads-rättsföreningen. Färggranna papper-shattar bars och serpentiner skar genom luften. En enorm kopparbyta fylldes med glödgat vin på innergården. Kvällen avslutades med att hela Östermalm samlades i Humlegården kring ett bål, vars like inte setts sedan barnamörderskan Helena Katarina Lövhöggs och brändes vid Skanstull 1829.

Efter att ha sjungit Kungssången återvände vi alla, i hoppfullt samspråk, till respektive hem.

Det är möjligt att framtida generationer kommer att hävda att vi lade för stor betydelse vid det faktum att finansminister Anders Borg låtit klippa av sin hästsvans. Till dessa kan vi bara säga: ni var inte med. Visst, efter år av skröplig tillväxt, eurokriser och pensionsbromsar kan det hända att längtan efter ett gott omen blivit så stark att vi i någon mån förlorat proportionerna. Men tanken att finansministern, som har staten i sin hand, skulle göra något så efterlängtat utan att mena något, är skrattretande.

Ingen av oss kan förstås veta exakt vad han vill. Hans vägar är outgrundliga, särskilt när de uttrycks i formler. Men av hans strål-lande anlete framgick ändå att den avklippta tofsen var ett glädjebudskap.

Han vill oss väl och vi kan se framtiden an med tillförsikt. Skulle, mot förmodan, inget förändras ser han åtminstone städad ut i fortsättningen.

ETT INITIATIV SOM finansministern och hans vidhängande statsminister inte verkar kunna driva till ett triumferande slut i tid till riksdagsvalet, är det som kallats arbetslinjen. Hade de tagit tio minuter och ringt mig innan de lade fast sin linje, kunde jag ha talat om det för dem. Arbetslinjen baserar sig på medelklassens främsta vanföreställning, nämligen att alla vill göra rätt för sig, om de bara får möjlighet och lite uppmuntran. Sanningen är förstås att det bara är medelklassen som är funtad på så sätt. Överklass och vad vi skämtsamt kallar arbetarklass vill helst slippa göra något alls, om möjlighet ges.

Det är en fullt begriplig inställning. Det är medelklassens neurotiska flit som är gåtfull.

På det stora hela behöver det inte vara ett problem. Så länge medelklassen dominerar, har den råd att betala för alla andra. Men man ska inte kasta ut barnet med badvattnet.

Ett tilltalande drag i arbetslinjen är den illa dolda ambitionen att uppfostra de arbetsskygga. Men varför inte uppfostra dem på ett sätt vi alla har glädje av, snarare än att försöka generera dem till att känna arbetslust? Mitt förslag är att alla som inte ids arbeta slipper göra det och dessutom befrias

från alla krav på samtal med "personliga coacher". De får istället möjlighet att varje dag kvittera ut en viss summa, säg 300 kronor, på kommunkontoret. Det enda kravet är att de ber snällt om pengarna och sedan artigt tackar. Grovt språk och docerande om "rättigheter" ger inga pengar alls.

I ett utvidgat skede kan man dessutom kräva proper klädsel och enklare etikett, som att hålla upp dörren för damer och att presentera sig med fullständigt namn.

Låt oss kalla det hövlighetslinjen. Jag tror att den har framtiden för sig. Det trots allt dåligt uppförande, inte arbetslöshet, som gör människor tålmodsprövande.

ENLIGTDAGENS NYHETER OCH LRFSTJÄLS 600 000 julgranar varje år ur svenska skogar. Det motsvarar drygt en gran för varje göteborgare, även om inget tyder på att västsvenskar är mer benägna än andra att fira vår frälsares födelse med virkesstöld.

Om man tänker sig att varje gran betingar ett pris på 400 kronor skulle det innebära ett svinn på nästan en kvarts miljard svenska kronor om året. Varför har en sådan kriminell storindustri inte låtit tala mer om sig?

Förklaringen måste vara att en svensk odalbonde är sin egen man. Ertappad tjuv straffas antagligen i enlighet med gamla, kärva landskapslagar. Men att klaga vore de drabbade främmande: "Ej buller älskar jag och bång, vad stort sker, det sker tyst", som Geijer påpekade.

Uppgifterna om den chockerande masstölden skulle inte ens ha nått oss, om det inte vore för Skattemyndigheten. Det var först när dess fogdar upptäckte att stubbarna i skogen var betydligt fler än de granar ägarna redovisat som försållda, som bönderna förklarade hur det låg till.

Det har antytts att det skulle kunna finnas en alternativ förklaring, baserad i en av odalbönderna snäv tolkning av begreppet "rätt" i strofen "Vad rätt är, ger jag Gud och kung och njuter resten fritt".

Sådana oförsämdheter mot bondestammen understryker bara den degeneration som gränstölderna i sig är ett bevis på.

SPIONERNA FRÅN CAMBRIDGE

Berättelsen om de notoriska engelska spionerna Blunt, Burgess, Philby och Maclean: övertygade kommunister som blev landsförrädare när de under 20 års tid sålde sitt lands hemligheter till Sovjet. Historien började i mitten av 1930-talet på universitetet i Cambridge.

Klassisk bildning på **AXESS TV**

PosttidningB

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

OYSTER PERPETUAL EXPLORER

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

ROLEX